

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta
Katedra politologie – Latinskoamerická studia

ZAPATISTICKÉ HNUTÍ A JEHO GLOBÁLNÍ PŘESAHY

The Zapatista movement and its global overlaps

- DIPLOMOVÁ PRÁCE -

Autor: Bc. Petr Mareš

Vedoucí práce: doc. Mgr. Karel Kouba, Ph.D., M.A.

Hradec Králové, 2022

Zadání diplomové práce

Autor:	Petr Mareš
Studium:	F19NK0016
Studijní program:	N6701 Politologie
Studijní obor:	Politologie - latinskoamerická studia
Název diplomové práce:	Zapatistické hnutí a jeho globální přesahy
Název diplomové práce AJ:	The Zapatista movement and its global overlaps

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Diplomová práce bude analyzovat Zapatistické hnutí působící v mexickém Chiapasu od devadesátých let 20. stol. jako revoluční indigenní guerilla, která svým alterglobalizačním a antineoliberálním étosem ovlivnila radikálně levicově orientovanou scénu i mimo latinskoamerický region. Práce bude zkoumat globální přesahy v aktivitách hnutí a textech Subcomandanta Marcose, díky kterým se Zapatisté stali inspirací pro anarchistické, kyberpunkové či feministické hnutí, založených na komunitárním smýšlení, politické autonomii, ekonomické soběstačnosti a ideách decentralizované organizace společnosti. Mělo by zde být porovnáno jejich politické myšlení a kulturní přesah a zhodnotit, zda toto hnutí má dlouhodobější globální dopad přetrvávající do současnosti, nebo zda-li nešlo jen o další ?dočasnou autonomní zónu? v politickém řečišti světa.

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval(a) samostatně a uvedl(a) jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne:

Podpis:

ANOTACE

MAREŠ, Petr. *Zapatistické hnutí a jeho globální přesahy*. Hradec Králové: Filozofická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2022. 101 s. Diplomová práce.

Diplomová práce analyzuje zapatistického hnutí, působící v Mexickém Chiapasu od devadesátých let 20. stol., jako revoluční indigenní guerilla, která svým alterglobalizačním a antineoliberálním étosem ovlivnila radikálně levicově orientovanou scénu i mimo latinskoamerický region. Práce zkoumá globální přesahy v aktivitách hnutí a textech Subcomandanta Marcose, díky kterým se zapatisté stali inspirací pro anarchistické, kyberpunkové či feministické hnutí, založených na komunitárním smýšlení, politické autonomii, ekonomické soběstačnosti a ideách decentralizované organizace společnosti. Bude zde analyzováno jejich neortodoxní levicové myšlení a kulturní přesahy - zda toto hnutí má dlouhodobější globální dopad přetrvávající do současnosti, nebo nejde jen o další „dočasnou autonomní zónu“ v politickém řečišti světa.

Klíčová slova:

zapatistické hnutí – zapatisté – zapatismus – neozapatismus – postmoderní revoluce – alterglobalizační hnutí – válka slov – síťová válka

ANNOTATION

MAREŠ, Petr. The Zapatista movement and its global overlaps. Hradec Králové: Faculty of Arts, University of Hradec Králové, 2022. 101 pp. Diploma thesis.

The diploma thesis analyses the Zapatista movement which has been operating in Chiapas Mexico since the 1990s as a revolutionary indigenous guerrilla. This movement and its alterglobalization and antineoliberal ethos influenced the radical left-wing scene outside the region of Latin America. The thesis examines the global overlaps of activities of the movement and the texts of Subcomandante Marcos, thanks to which the Zapatistas became an inspiration for the anarchist, cyberpunk, or feminist movement based on their community thinking, political autonomy, economic self-sufficiency, and the ideas of decentralized society. The thesis will analyse their unorthodox leftist thinking and cultural reach and it will address the question whether this movement has a long-term global impact that persists to the present day, or it was just another "temporary autonomous zone" in the world's political arena.

Key words:

the zapatista movement – zapatistas – zapatism – neozapatism
– postmodern revolution – alter-globalization movement – war of words – netwar

OBSAH

1. ÚVOD.....	9
1.1 Cíl práce	10
1.2 Metoda	11
1.3 Použité zdroje a literatura.....	12
1.4 Obsah kapitol	14
2. SITUACE: MEXIKO – CHIAPAS.....	16
2.1 Mayové v Chiapasu - Od tradice k modernitě.....	17
2.2 Politika PRI a dlouhá vláda jedné strany	20
2.2.1 Monopol moci	21
2.2.1 Krize politické legitimacy	22
2.2.3 Vznik mexické plurality	23
2.2.4 Pozvolný pád - PRI versus zapatisté	24
2.3 NAFTA a dopady neoliberálních reforem	25
2.3.1 Konec NAFTA a začátek USMCA	27
4. VÝVOJ ZAPATISTICKÉHO HNUTÍ	29
4.1 Vznik EZLN.....	29
4.1 Ozbrojené povstání a militarizace Chiapasu	30
4.1.1 Od dohody ze San Andrés po Alcealský masakr	32
4.1.2 Mírové pochody a přerod v nenásilné sociální hnutí	33
4.2 Subcomandante Marcos - Globální ikona rebélie	34
4.2.1 Válka slov - Poetizace politiky v revoluční beletrii	36
4.2.1 Symbolická smrt Marcose a zrození Galeana	38
4.3. Netwar – První postmoderní revoluce.....	39
4.4 Komunitní demokracie a koncept Dobré vlády.....	42
4.5. Vizualní prezentace zapatistů a politizace kultury	46
4.6 Výprava za život - Hledání rovnosti a respektu k mnoha světům.....	50
5. IDEOLOGICKÉ KOŘENY ZAPATISMU	53
5.1. Indigenismus jako kulturní a politická identita	54
5.2. Mexická revoluce	57

5.2.1 Zapatův odkaz a lidé Morelosu	58
5.3 Guerillová tradice v Latinské Americe	61
5.3.1 Kubánská revoluce a kult Che Guevary	62
5.3.2 Vznik a vývoj guerill v Latinské Americe	64
5.3.3 Mexické guerilly	65
5.4 Anarchismus a postanarchismus	66
5.4.1 Význam autonomních komun	68
5.4.2 Rozptyl anarchistického myšlení	68
5.4.3 Postanarchismus a „revoluce každodennosti“	69
5.5 Feministický étos v zapatismu	71
6. KONTEXT DOBY: GLOBALIZACE A NEOLIBERALIZACE	73
6.1 Globalizace jako katalyzátor změn	74
6.1.2 Důsledky globalizačního procesu.....	75
6.1.3 Mexická specifika globalizace	76
6.2 Neoliberalismus jako iluze přirozenosti volného trhu.....	78
6.2.1 Friedmanův neoliberalismus a „Chicago boys“	78
6.2.2 Neoliberalismus v praxi na modelovém příkladu Chile.....	79
6.2.3 Konec neoliberální utopie?	81
7. ANTIGLOBALIZAČNÍ NEBO ALTERGLOBALIZAČNÍ Hnutí.....	83
7.1 První vlna hnutí proti ekonomické globalizaci	83
7.1.2 Masové protesty a fóra alterglobalistů	85
7.1.3 Zapatistické Encuentros jako otevřený dialog	88
7.1.4 Teoretický rámec alterglobalismu	88
7.2 Druhá vlna hnutí proti ekonomické globalizaci	89
8. ZÁVĚR.....	92
9. ZDROJE	95

„Mysli globálně, jednej lokálně“

*„V horách se rodí síla,
není, ale vidět až do té doby, než steče do údolí.“*

Starý Antonio

*„Mapa světa, ve které není zakreslená Utopie,
není hodna ani toho, aby do ní člověk zběžně nahlédl“*

Oscar Wilde

*"Onen člověk, který si obsadil jistý kus pozemku a prohlásil: Tohle je mé -
a který našel dost prostoduchých lidí, kteří mu to uvěřili, byl skutečným zakladatelem
naší občanské společnosti. Kolik zločinů, válek, vražd, béd a hrůz bylo by lidstvo
ušetřeno, kdyby někdo vytrhl kůly kolem tohoto pozemku, zasypal příkopy a zavolal
na své druhy: Chraňte se poslouchat tohoto podvodníka; jste ztraceni, jestliže
zapomenete, že půda patří všem."*

J. J. Rousseau

1. ÚVOD

Začátkem devadesátých let by málo co nasvědčovalo tomu, že v Chiapasu, nejjihnějším státě Mexika, propukne indigenní guerillové povstání, které se stane inspirací nejen pro chudé obyvatele Mexika a Latinské Ameriky, ale i pro světové alterglobalizační hnutí a jejich činnost budou popisovat a analyzovat mnozí sociální vědci od antropologů, přes sociology až po politology. Lakandonská džungle od té doby hostila mnohé konference s aktuální ožehavou tématikou neoliberalismu a globalizace se zastoupením světových osobností politického, ale i uměleckého života, ale i spousty „revolučních turistů“.

V zapadlém Chiapasu na hranici Mexika s Guatemalou se tak zrodila „první postmoderní revoluce“, která synkreticky pospojovala mayskou tradici, odkaz Mexické revoluce a Emiliana Zapaty, anarchismus, kritiku neoliberalismu s prvky feminismu a ekologického étosu v podobě politického experimentu komunitní demokracie, fungující na platformě samosprávných zemědělských a výrobních družstev, nezávislých na prostřednících mezi produkcí a distribucí.

V době vzniku této práce, po 27 letech od vypuknutí rebelie, při 500. výročí dobytí Mexika Španěly (1521) a 200 let od nabytí mexické samostatnosti (1821) se poprvé zástupci zapatistů vydali mimo Chiapas na symbolickou „Výpravu za život“ kolem mnoha světů, vlastnoručně postavenou lodí. Zapatisté jsou tak stále pro mnohé inspirací, jak by mohla vypadat alternativa oficiální zastupitelské politiky a organizace decentralizované společnosti, které má vlastní systém vzdělávání, zdravotnictví, spravedlnosti a bezpečnosti a je v mnohém nezávislá na centrální moci mexické vlády ale i odolná proti vlivu mexických drogových kartelů.

1.1 Cíl práce

Cílem diplomové práce je systematicky analyzovat zapatistické hnutí a objasnit tak, čím je ideově a ideologicky unikátní a proč se díky tomu stalo záhy globálním fenoménem a předvojem pro nové radikálně levicové politikum, zejména pro alterglobalizační hnutí, jehož odnože projevy lze vystopovat i v českém prostředí. V rámci tohoto zacílení bude zapatismus prozkoumán v kontextu indigenních hnutí, tradice latinskoamerických guerill, procesu globalizace a neoliberalismu, na něž ve svých projevech reagoval či se vůči nim vymezoval a bez jejichž alespoň minimální analýzy se nedá jeho význam plně uchopit.

Z normativního hlediska by se práce měla pokusit prokázat tezi, zda i malé lokální antisystémové hnutí může být nositelem společensky transformativních myšlenek v globálním měřítku. To pak může svou kreativní imaginací a revoluční praxí inspirovat okolní svět k možné změně globálního paradigmatu od individualizovaného a kompetitivního směřování k více komunitní a environmentálně udržitelnější společnosti. Pokusím se tedy hned v úvodu specifikovat to, co je pro zapatistické hnutí signifikantní při uskutečnění této kvalitativní společenské proměny.

Zásadní specifika zapatismu:

- Odmítnutí praktik neoliberalismu na vytvoření globální ekonomiky
- Vytvoření vlastní autonomie a nezávislosti na mexickém státu
- Navrácení důstojnosti indigenních obyvatel
- Opora v Mayské tradici a její rehabilitace
- Netwar a důmyslná internetová propaganda
- Přeměna z ozbrojené guerilly na nenásilné sociální hnutí
- Antisystémovost a odmítnutí oficiální politiky
- Decentralizace moci a komunitní organizace
- Důraz na přímou demokracii a občanskou společnost
- Výzva k ekologickému jednání a celoplanetární étos
- Ekonomická soběstačnost a *fair trade* družstevnictví

- Podpora feminizmu a etnických i kulturních „menšin“
- Neotřelá a kreativní vizuální a literární prezentace
- ... a v neposlední řadě humor

Výsledkem by mělo být zhodnocení přesahu myšlenek zapatismu v rámci transnacionálních neozapatistických sítí v 21. stol., tedy do jaké míry toto relativně malé guerillové hnutí ovlivnilo politické myšlení v globálním měřítku. Zároveň tak aktualizovat výzkum zapatismu z perspektivy české republiky.

1.2 Metoda

V diplomové práci se chci držet primárně kvalitativních analýz jako je **interpretativní metoda „zhuštěného popisu“** (*thick description*) či lépe „nasyčeného popisu“ (Soukup 2018: 602) a multidisciplinárního přístupu, tím se pokusit o holistický vhled do fenoménu zapatismu z makroperspektivy. Prakticky jde o zachycení široké sumy informací a dat o zkoumaném fenoménu a mezi nimi se pokusit o jeho systematickou analýzu s ohledem na cíl práce.

Přitom zastávám názor, že sociální vědy nemusí striktně stát pouze na tvrdých statistických datech, jež k zachycení fluidní plasticity reality mnohdy nestačí, ale primárně na popisech událostí a hledání jejich významů v kontextu doby a sociální situace, vyjádřeno symbolicky slovy Maxe Webera „*Člověk je zvíře zavěšené do pavučiny významů, kterou si samo upředlo.*“ Proto se i tato práce bude blížit více narativnímu stylu než přísně vědecké konstrukci pomocí kvantifikovatelných dat, tak jak tomu zpravidla bývá u studia volebních výsledů či voličských preferencí. Určitou překážkou, ale i výzvou, je nedůvěra zapatistů k vědeckým pracovníkům, ale i novinářům, přestože bez jejich práce by se zřejmě nedostal jejich hlas v takové intenzitě k veřejnosti ani kritické reflexi.

Chtěl bych v práci využít jak politologického, tak antropologického prizmatu, abych zúročil jak současné, tak předešlé studium transkulturní komunikace, k čemuž je jistým přechodníkem **politická antropologie**. Tématika zapatismu jako politického

i kulturního (etnického) fenoménu k tomuto přístupu přímo vybízí. Politiku pak vnímám v jejím maximálním vymezení, která začíná od dialogu dvou lidí, kteří se snaží postihnout či ovlivnit svým rozhodnutím veřejné záležitosti, a tím mocenskou strukturu společnosti (Balandier). Antropologii pak jako snahu o pochopní kultury v nejširším měřítku a úlohu člověka / jedince v jejím rámci.

Zároveň vycházím i z premis tzv. **kritické teorie** (*critical theory*), která se zabývá kritickou analýzou dnes převažující neoliberální ideologie, možnostmi participativní demokracie, emancipací a svobodu jednotlivce ve společnosti a kulturní aspekty považuje za jednoho z hlavních nositelů společensko-politických změn.

Při aplikaci faktů tak беру na vědomí tvrzení Clifforda Geertze: „*Co nazýváme našimi daty, jsou ve skutečnosti naše vlastní interpretace interpretací jiných lidí, týkajících se toho, cosi myslí, že oni sami a jejich vlastní spoluobčané činí.*“ Jinými slovy vždy i při nejlepší snaze o vědeckou objektivitu jde o práci s informacemi, které už před mojí analýzou byly někým interpretované a víceméně hodnotově zabarvené a zkoumaná data jsou vždy nějakým způsobem subjektivně selektivní. Při vědomí, že každý jednotlivý aktér je svébytná osoba s neopakovatelnou životní zkušeností, a nikoliv jen shluk dat, které jsou jen jeho nepřesnou redukcí. Jde tedy o pokus zachytit zapatismus v jeho komplexitě a složitosti.

Během výzkumu tak budou brány v potaz jak postoje samotných zapatistů, tak poznatky či terénní výzkumy jejich českých pozorovatelů, kteří zapatisty v Chiapasu už někdy v minulosti navštívili nebo pravidelně navštěvují a mají tedy přímou zkušenost s fungováním zapatistických družstev v praxi a zároveň i s alterglobalizačním hnutím. Jedná se tedy o teoreticko-analytickou práci, která by měla přinést vhled do problematiky zapatistického hnutí a jeho globálních přesahů.

1.3 Použité zdroje a literatura

V diplomové práci jsem čerpal, jak z primárních pramenů jako jsou zapatistické revoluční zákony, komuniké a deklaráce z Lakandonské džungle a pro zapatismus vlivné esejistické i beletristické texty Subcomandanta Marcose. Využito je i mnohých

relevantních internetových zdrojů, které reflektují a komentují vývoj zapatistického hnutí či aktuální dění v Chiapasu.

Přihlédnuto bude i k audiovizuálním zdrojům, které dokumentují zapatistická prohlášení, setkání či pochody a díky své multimedialitě postihují danou realitu uceleněji než pouhé jejich deskripce. Tím bych chtěl upozornit na zatím ne příliš doceněné možnosti využití audiovizuálních dat v politologii, přestože se bez nich dnes neobejde žádné politické PR či politický marketing.

V diplomové práci bude využito četné odborné literatury a textů, které zapatistické hnutí od samého počátku reflektuje a analyzuje v kontextu mexických a světových politických dějin. Důležité jsou fundamentální studie *Basta! Land and the zapatista rebellion in Chiapas* (1994) od dvojice autorů George W. Colliera a Elizabeth Lowery Quaratiello (2005), práce *Zapatistas: Rebellion from the Grassroots to the Global* od Alexe Khasnabishe nebo kompilační práce *Zapatista! Reinventing Revolution in Mexico* (1998) od editorské dvojice Johna Holloweye a Eloinay Pelaez, jež zmapovali fenomén zapatistického hnutí v samotném zárodku. Dále bylo přihlédnuto k textům Alexe Khasnabishe: *Zapatismo Beyond Borders* a *International Zapatismo* (2004) od Thomase Olesena, kteří pro postihl fenomén zapatismu z pohledu globálních neozapatistických sítí. Zásadní práci o zapatismu je rovněž sborník *The Zapatista Reader* (2002), od editora Toma Haydena, kde jsou k nalezení esejistická reflexe a komentáře od předních světových intelektuálů a literátů jako jsou Octavio Paz, Carlos Fuentes, Ignacio Ramonet, Naomi Kleinová, Régis Debray či Manuel Montalbán. Tyto autoři tak přinášejí kulturně-politický vhled do fenoménu zapatismu.

Z česky psané literatury bude práce vycházet z textů odborníků věnujících se dlouhodobě zapatismu, jako je v českém prostředí iniciační multidisciplinární práce sociálního antropologa Přemysla Máchy *Plamínek v horách, požár v nížině* (2003), akademické práce a texty politického antropologa Bohuslava „Boba“ Kuříka a četné texty a překlady zapatistických komuniké politologa Ondřeje Slačálka, kteří mezi zapatisty i nějakou dobu pobývali.

Dále bude využito literatury, která s fenoménem zapatismu souvisí nepřímo, ale dokresluje ho. Z relevantních textů s alterglobalizační tematikou půjde o texty Johna Holloweye - *Change The Word Without Taking Power* (2003) a knihu M. Hardta a A. Negriho - *Multitude* (2004), jež se shrnují hlavní koncepty antiglobalismu. Z českých autorů to jsou texty Pavla Barši, jež se tématu radikálně levicových hnutí a alterglobalismu dlouhodobě věnují. Ohledně neoliberalismu bude čerpáno z kritického textu Davida Harvey - *A Brief History of Neoliberalism* (2005).

1.4 Obsah kapitol

Žádný společenský fenomén nelze jen tak vytrhnout z kontextu a sledovat ho zcela izolovaně. To by vznikl jen velmi redukovaný obraz reality, který by možná dával význam v rámci daného společenskovední výzkumu a pokus o zobecnění, nikoliv však snahy o celkové uchopení daného problému. Tak i k porozumění vzniku a vývoje zapatistického hnutí je potřeba znát jeho zasazení do kontextu své doby.

První kapitola pojednává komplexně o geopolitické, antropologické, politické, sociální, historické a hospodářské situaci Chiapasu v kontextu Mexika důrazem na první polovinu devadesátých let, kdy byla podepsána Severoamerická dohoda o volném obchodu NAFTA, která v podstatě dala zásadní aktivizující impuls veřejnému vystoupení zapatistů a jejich vstupu na scénu jako politických aktérů. K tomu neodmyslitelně patří i podkapitola o působení politiky Institucionální revoluční strany PRI, která vedla Mexiko přes sedmdesát let jako státostrana a tvořila tak jeho socio-ekonomický vývoj i politickou kulturu, a tím i nemalý důvod pro vznik zapatistického hnutí v Chiapasu.

Pro pochopení fenoménu zapatismu následuje chronologický vývoj hnutí s jeho hlavními milníky od vzniku ozbrojeného guerilly EZLN v osmdesátých letech přes vypuknutí samotného povstání roku 1994 a jeho dramatická průběh až po dnešní mírovou Výpravu za život. Budou popsány důležité události jako dohoda ze San André, Alctealský masakr, komuniké z Lakandonské džungle nebo nenásilný pochod na Mexico City v roce 2011. Bude sledována postupná přeměna hnutí od prvotního

období ozbrojené partyzánské hnutí, formující se a operující na území Chiapasu, přes jejich informační válku (*netwar*), kde se sehrál důležitou roli internetová komunikace, až po založení autonomních zemědělských a výrobních komunit.

Práce se bude věnovat i záhadnému mluvčímu a vizuálnímu symbolu zapatistů Subcomandantovi Marcosovi / Galeanovi, dnes působícím už spíše jako šedá eminence na pozadí hnutí, která svým vytříbeným rétorickým, ale i spisovatelským uměním, postmoderním přístupem a smyslem pro humor, dokázal nadchnout pro zapatistické ideály nejen samotné indigenní obyvatelstvo Mexika, potažmo i celý svět. Výrazně tak přispěl k politizaci sociálních a kulturních otázek mexických indiánů.

Následující kapitola by měla objasnit ideové zaměření a ideologický původ zapatismu, od indigenního hnutí a tradiční mayské kultury, Mexické revoluce a úlohy legendárního revolucionáře Emiliana Zapaty v ní, jako inspirace a předobrazu, který neozapatistické hnutí historicky anticipoval. Neméně důležité je i tradice latinsko-amerických guerill, ze které původně zapatismus vyrostl, marxistická kritika kapitalismu, kterou zapatisté přetavili v kritiku ekonomického neoliberalismu, obranu feminismu a praxi kolektivistického anarchismu ve formě horizontálně organizovaných komun, které spolu kooperují na ideové platformě Dobré vlády.

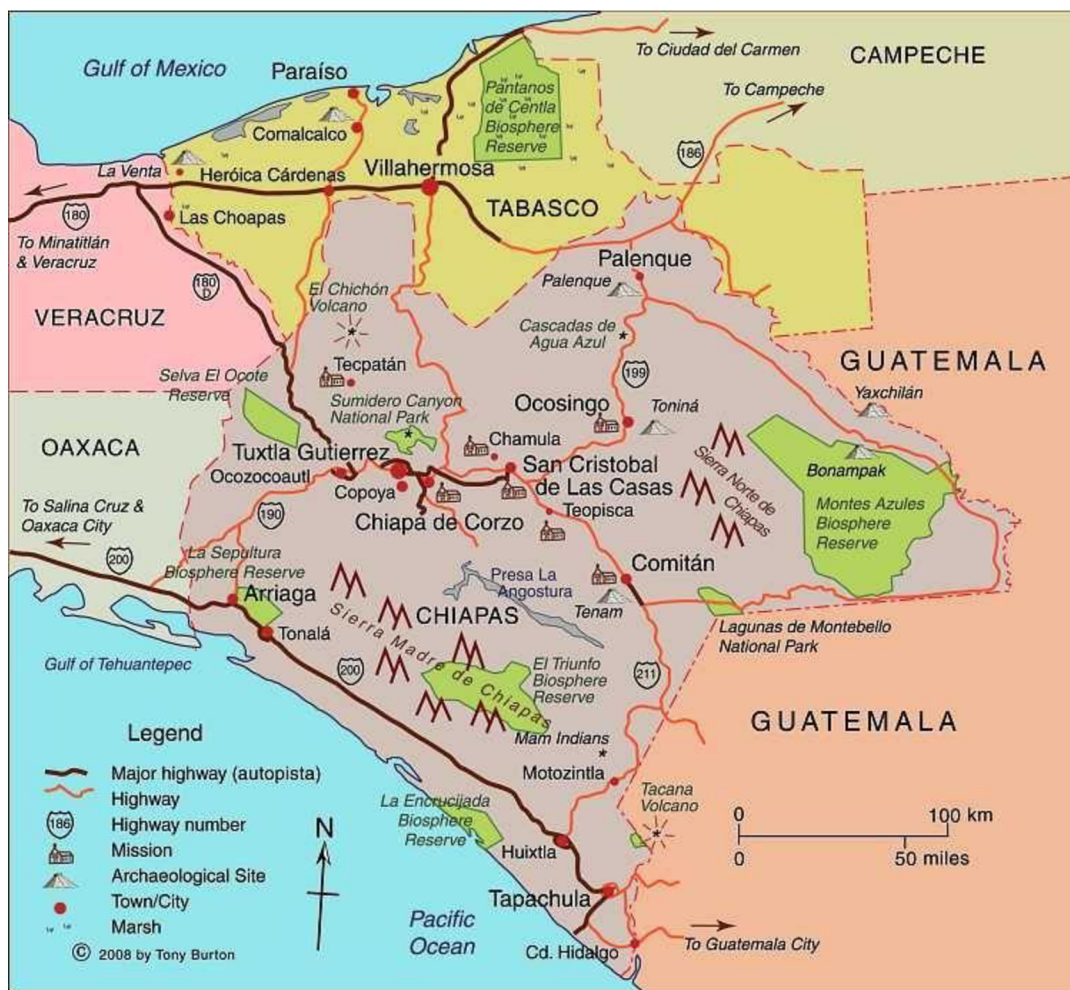
V souvislosti se zapatismem bude připomenuta problematika globalizace a praktiky neoliberalismu, které měly za cíl zprivatizovat průmysl a obchod ve prospěch nadnárodních korporací. Tato situace přinesla jak nové výzvy, tak i nové problémy: od propojení světa informačními technologiemi po vznik globálního kapitálu, jež začal být strategicky nadřazen nadnárodnímu průmyslu a drobnému podnikání, ale i nad právy domorodých obyvatel (nejen) Mexika a jejich geopolitickým územím.

Kapitola antiglobalizační či alterglobalizační hnutí a jeho postoje pojednává o sociálních hnutích, které se k zapatistům programově hlásí a považuje je za své průkopníky. Jedná se vesměs o radikálně levicová hnutí v podobě různých anarchistických, antiautoritářských či environmentálních skupin, bojujících za ochranu klimatu, vymezujících se proti neoliberalismu, konzumerismu či podporují genderovou a ekonomickou rovnost sociálně znevýhodněných obyvatel planety.

2. SITUACE: MEXIKO – CHIAPAS

„Chiapas je bohatým státem chudých lidí,
na který si brousí zuby kdejaký nadnárodní kolos.“

Bob Kuřík

Interaktivní mapa Chiapasu, zdroj: <https://www.mexconnect.com>

2.1 Mayové v Chiapasu - Od tradice k modernitě

Chiapas je geograficky nejjihnějším státem Mexika o rozloze 73 311 km² (přibližně o velikost ČR), leží na rovníku v rozmezí tropického a subtropického klimatického pásma a na jihu sousedí s Guatemalou, jejíž Přírozenou hranici tvoří řeka Usumacinta. Chiapas na východě omývá Tichý oceán, kde pobřeží tvoří většinou mokřady a bažiny. Značná část velmi členitého území je pak pokryta horským terénem a bujnou pralesní vegetací s nejvyšší horou Tacaná (4.080 m n. m.). Samotné hnutí zapatistů se zrodilo v nevjýchodnějším cípu Chiapasu nazývané Selva, což je svažující se část východního horského masivu Sierra Madre, který je pokryt z velké části (40-50 %) deštným pralesem, nazývaná Lakandonská džungle (*Selva Lacandona*) s vůbec největší biodiverzitou v Mexiku, a proto jsou zde mnohé přísně chráněné přírodní rezervace jako turisticky vyhledávaná lokalita *Montes Azules*.¹

Z historického hlediska byl Chiapas ve 4. století osídlen Mayskou civilizací², která zažila svůj vrchol v letech 600-900 našeho letopočtu. Kolem roku 1200 se však opět rozpadla na menší kmenové státy. Koncem 15. stol ještě před španělskou *conquistou* začali území ovládat Aztékové. Během španělského kolonialismu, který započal roku 1524 příchodem Pedra Alvarada byl Chiapas součástí generálního kapitanátu Guatemala. Po vyhlášení nezávislosti Mexika na Španělsku roku 1821 byl anektován a stal se jeho nedílnou součástí (Klíma 2015). Hlavní administrativním střediskem oblasti je dnes město Tuxtla Gutierrez. Centrem zapatistického povstání je však město San Cristóbal de la Casas, které leží v regionu Altos. Toto bývalé koloniální město je pojmenované po dominikánském misionáři Bartoloméovi de las Casas (1484-1566), jenž se stal jedním z prvních zastánců práv indiánů vůči útlaku koloniální vlády Španělů. Města tak nese pro zapatisty i velký symbolický význam v emancipaci indigenních obyvatel.

¹ Lokalita Modré hory (*Montes Azules*) je přírodní rezervace, primárně založena z důvodu, aby vláda mohla vysídlit indiánské obyvatelstvo pod paradoxní záminkou, že ohrožují místní přírodu.

² V Chiapasu se nachází archeologicky významné lokalita chrámového města Mayské civilizace – Palenque, jež je jednou z nejnavštěvovanějších turistických památek v Mexiku.

Demografické studie tvrdí, že na území Chiapasu dnes trvale žije 5 543 828 obyvatel s hustotou 76 obyvatel na km², převážně mestického a indiánského původu (30 % v roce 2015) s vysokým populačním vzrůstem a nízkým průměrném věkem (INEGI 2020). Jde o největší podíl indiánského obyvatelstva v Mexiku vůbec. Rozdíl v etnicitě však bývá spíš věcí kolektivní identity a používaného jazyka než pokrevní příbuznosti. Až 30 % lidí však žije v extrémní chudobě (DataMÉXICO 2021).

Z antropologického hlediska se indigenní obyvatelstvo hlásí vesměs k mayskému etniku, kde jsou nejvíce zastoupeny jazykové skupiny Tzeltalů a Tzotzilů³, kterých je dohromady dle odhadů více jak 600 tisíc (Indigenous Mexico 2019). Dnes se indigenní obyvatelstvo rovněž často identifikuje jako *campesinos*, což je španělské označení pro domorodé rolníky. Většina stoupenců či sympatizantů zapatistů patří k těmto etnikům, která byla již od dob nadvlády Španělů systematicky zatlačována do džungle, marginalizována a zotročována, nejprve v podobě *encomiendy*⁴, později dlužního *peónství*⁵, jehož praktiky přetrvávaly ještě do devadesátých let 20. stol. Tato etnika zpravidla žijí v menších horských a špatně přístupných komunitních vesnicích.

Optikou politologie je Chiapas formálně rozdělen na 123 obcí (*municipios*) se 70 exekutivními orgány, 2 legislativními orgány a 3 zákonodárnými v čele s konstitučním guvernérem, kterým je od roku 2018 Rutilio Escandón Cadenas (Portal de Gobierno Chiapas 2021). V Mayské obci má politicky oficiální moc volený vrchní hodnostář, který nedostává za svou funkci žádný plat, ba naopak všechny výdaje spojené s tímto úřadem či slavnostmi hradí sám. Tím se dá do jisté míry eliminovat zneužití úřadu pouze k výdělečné činnosti. Jeho funkce však má vysokou společenskou prestiž, protože se Mayové věří, že umožňuje udržovat řád světa. Mezi neformálními nositeli moci rovněž patří staří lidé, čarodějové a léčitelé. Celistvost a

³ Dalšími domorodými etniky v oblasti Chiapasu (v pořadí dle počtu mluvících) jsou Čolové, Tojolobalové, Zonqueové, Kanjobalové, Mamové, Lacandónové, Chujové nebo Jacaltekové.

⁴ Instituce v době conquisty, kdy za ochranu byly od indiánů vymáhány poplatky a nucené práce.

⁵ Systematické zadlužování a neustálými dluhy, z kterého se nejde jen tak vyvléknout.

kooperace komunity se považuje za prvotní nikoliv zájmy jednotlivce, jak známe ze západního individualistického diskurzu, což však často narušuje z emigrace navracející se „zbohatlická“ vrstva, která sebou přináší orientaci na osobní majetek a spekulaci s vlastnictvím pozemků, místo na tradiční dělbu moci, dle skutečné prospěšnosti pro komunitu (Mácha 2003: 37-66).

Z religionistického hlediska v Mayském tradičním náboženství převažuje dualistický animismus, v kterém je veškerá existence tvořena protiklady a považuje celý svět za jednu věčnou esenci. Člověk je jen její nedílnou částí, která se skládá z těla, ducha a zvířecího dvojníka, jenž mu je nápomocen. Pro zapatismus je jistě důležité, že „*Veškeré rituály mají za cíl zachování kosmického řádu. Proto se člověk musí chovat tak, aby co nejméně měnil přírodu či do ní jakýmkoliv negativním způsobem zasahoval*“ (Mácha 2003: 59). Běžná je dnes náboženská synkreze s katolicismem, který zde byl násilně implementován v dobách španělského kolonialismu. Křesťanské symboly jako kříž jsou však uctívány jako brána do duchovního světa Pána země, nikoliv jako symbol utrpení Ježíše Krista jako v běžné religionistické interpretaci.

Stát Chiapas je v intencích mexického hospodářství nerozvinutou a chudou rurální oblastí, bez většího podílu průmyslu, kde převažuje plantážní zemědělská výroba. Rychle rostoucí plodiny jako káva, kakao, banány, kukuřice a cukrová třtina, pod tlakem velkých obchodních odběratelů indiáni vyměnili za své tradiční plodiny, kterými se však dříve dokázali uživit, nikoli jen vypěstovat pro export. Příchod modernizace v podobě intenzivní zemědělstvím, pěstování monokultur, překotná urbanizace a závislost na světovém obchodu v rámci neoliberálních reforem však zapříčinil rozsáhlé odlesňování, znečistění a erozi půdy, a tím zhoršení podmínek života indiánů v této oblasti. Mnoho obyvatel zapadlých vesnic v Chiapasu nemá tak dosud přístup k vodovodu, elektřině a kanalizaci, což však nemusí zdaleka znamenat jejich duševní ani materiální strádání, ale pouze určitou zaostalost z hlediska civilizačních standardů západního člověka (Mácha 2003).

Chiapas z pohledu sociologie zažil od konce 20. století rovněž obrovský populační nárůst obyvatelstva (až desetinásobný přírůstek) a spolu s kácením

deštného pralesa z důvodu intenzivního využívání půdy za pomoci pesticidů, modernizačním procesem, a tím zapříčiněným rozchodem s tradicí, urbanizací a velkou migrací do měst došlo k rozšíření sociálních problémů jako je nezaměstnanost, negramotnost či nízké vzdělání a s tím spojený vznik okrajových chudinských čtvrtí (slumů), kriminality či alkoholismu vedoucí k stále prohlubující se chudobě, politické destabilizaci a komunitní neukotvenosti (Mácha 2003: 60-65).

Tato unikátní geopolitická a společenská situace zahrnující těžko přístupnou geografickou polohu deštného pralesa, velkou chudobu uprostřed, jinak na zdroje bohatého státu, politickou marginalizaci, hrozba neoprávněného násilí a nekontrolovaný populační růst se nakonec stala tavícím tyglíkem dlouhodobé nespokojenosti indigenního obyvatelstva Chiapasu a jejich touhy po změně, důstojnosti, větší autonomii a nezávislosti na centrální vládě Mexika, jež vyústila ve vypuknutí zapatistického povstání.

2.2 Politika PRI a dlouhá vláda jedné strany

Politicky byla počátkem devadesátý, kdy vypuklo zapatistické povstání, stále u moci Revolučně institucionální strana PRI (*Partido Revolucionario Institucional*), která změnila v rámci historie několikrát své jméno. V podstatě ale jde o stále tutéž stranu, která se hlásí ke svým základům, jež byly položeny v prosinci roku 1928, vznikem Národní revoluční strany PNR (*Partido Nacional Revolucionario*). V čele strany tehdy stanul Plutarco Elias Calles, politik a vojenský veterán z Mexické revoluce z let 1911-1917, který se tak stal zároveň i prezidentem Mexika. interpretaci.

PRI byla za celou dobu politického působení mezi lety 1929-2000 v podstatě státostrana, kde téměř všichni státní úředníci se stali jejími členy. V praxi šlo o vládu jedné hegemonické politické platformy, které se sice tvářila navenek demokraticky jako legitimní zástupce dělníků, rolníků i středních vrstev, nicméně byla jedinou autoritativní paternalistickou platformou, která se mohla podílet na státní moci. „*Nebyla to strana, která vynesla politické vůdce k moci, ale strana, kterou tito vůdci vytvořili, aby u moci zůstali*“ (Němec 2011: 205).

2.2.1 Monopol moci

Mexiko bylo v době po revoluci jakýsi hybrid mezi směřováním k sociálním reformám po vzoru Ruska, i když systémově odvozená od amerického prezidencialismu. Před vnitřní anarchií a vnějším útlakem ho zachránili dvě instituce strana a prezidentský úřad i za cenu odsunutí politické demokracie. „*Slabá občanská společnost byla vyměněna za silný národní stát*“ (Fuentes 203: 261). PNR se tak orientovala levicově a stala se součástí Socialistické internacionály.⁶ Původním cílem strany bylo uskutečnit pozemkovou reformu, slíbenou z dob revoluce, industrializace, nacionalizace (mexikanizace) průmyslu, bank a těžby ropy (PEMEX) a antiklerikalizace, tedy oslabení vlivu církve, která měla vliv převážně na venkově.

Po Callesovi v roce 1934 nastoupil do čela strany i vlády generál Lázaro Cardenas, jenž byl první prezidentský kandidát zvolený s šestiletým mandátem. V Mexiku je jinak přísný zákaz znovuzvolení, díky „*portfiriátu*“ - dlouhé diktatuře Porfiria Díaze v letech 1876–1911, která zapříčinila Mexickou revoluci. Cárdenas Mexiko nasměroval ke korporativismu, tedy fungování společnosti na základě propojení státu a výrobních korporací či zájmových skupin. Transformoval PNR na PRM (*Partido de la Revolución Mexicana*), která byla strukturována podle sektorů (dělnického, rolnického, lidového a vojenského), nikoliv regionů, jako dříve, což umožnilo větší centralizaci moci. Oslabil rovněž Callesovu individuální moc tzv: „*maximát*“ a snažil se o celkové „*zcivilnění*“ vlády od vlivu armády. Podpořil i právo dělníků na stávkou (1938), zavedl Zákoník práce a nechal zakládat zemědělská družstva. Mexiko se tak stalo moderním národním státem se sociálním programem pro nejhudší masy (Opatrný 2016: 148-157).

Roku 1940 nastoupil na Cardénasovo místo Manuel Ávila Camacho, který Mexiko opět nasměroval ke konzervativnějším hodnotám a středovému spektru voličů a nespokojenému podnikatelskému sektoru. Reorganizoval stranu, aby nebyla

⁶ Socialistická internacionála (SI, anglicky *Socialist International*) je celosvětová organizace sdružující sociálně demokratické, případně sociálně liberální, labouristické a levicově nacionalistické politické strany a hnutí. SI byla založena v roce 1951 ve Frankfurtu nad Mohanem.

tak radikálně levicová a přiblížil ji opět i k církvi, která měla stále velký vliv a bouřila se (povstání *kristérů*). Povolil však institucionalizaci opozičních politických stran a samotnou stranu v roce 1946 transformoval na Institucionální revoluční stranu PRI. Dřívější socialistickou rétoriku vyměnil za nacionální a deklarativně prodemokratickou, avšak na úkor nejchudších. „*Odkaz revoluce a aplikace jejího poselství v meziválečné době zaručila PRI neotřesitelnou pozici v pluralitní demokracii*“ (Klíma 2015: 358). Zavedl však sociální pojištění a roku 1943 prezidentským dekretem zřídil Mexický ústav sociálního pojištění IMSS (*Instituto Mexicano de Seguridad Social*), který funguje dodnes. Rovněž za Cardénase začalo být ale v Mexiku běžnou praxí falšování a manipulace voleb.

2.2.1 Krize politické legitimacy

Ke krizi legitimacy začalo docházet v 60. letech za vlády Díaz Ordaze, kdy se začala šířit nespokojenost obyvatelstva se sociální situací i se zkorumpovaným politickým systémem, což byl fenomén, který se šířil napříč světem.⁷ Zesílily tak i rozpory ve straně samotné. Docházelo k masovým demonstracím a radikalizaci studentů, kteří už ve státní moci neviděli pokračování v proklamované revoluční tradici, ale spíš spojení s kapitálem a utužování centrální moci, i když v roce 1958 mohly poprvé volit hlavu státu i ženy. Vše vyvrcholilo 2. října 1968, když při masové demonstraci studentů v Tlatelolcu v Mexico City, kdy vláda proti nim nasadila ozbrojenou armádu, celkem bylo 49 mrtvých. (Opatrný 2016: 1972-74). Tento zásah veřejně odsoudili i spisovatelé a respektovaní veřejní intelektuálové Carlos Fuentes i Octavio Paz. Tím začal velký občanský tlak na liberalizaci a demokratizaci zatuhlého mexického politického systému.

President Luis Echeverría si chtěl opět naklonit veřejné mínění, a objel jako svou kampaň celé Mexiko, přestože bylo předem jasné, který kandidát a za jakou

⁷ Studentské demonstrace proběhly napříč světem v letech 1967-69 jak v USA, tak v Západní či Východní Evropě v ČR, roku 1968. Paradoxně vznikly s dost jiných důvodů. Vždy však šlo o pokus o demokratizaci a odpor k establishmentu.

stranu vyhraje. V osmdesátých letech přišla období hospodářského růstu opět ekonomická a ropná krize a velké zadlužování státu. Za vlády Miguela de la Madrid (1982-1988) tak proběhla reforma volebního zákona, která přinesla zvýšení počtu mandátů volených poměrným systémem na 200 (celkový počet poslanců se tak ustálil na 500) a dále ustanovení, že vítězná strana může získat maximálně 70 % poslaneckých křesel. (Němec 2011: 210)

2.2.3 Vznik mexické plurality

Koncem osmdesátých let se spolu s řadou menších levicových stran zformovala Národní demokratickou fronta FDN (*Frente Democrático Nacional*) a do prezidentských voleb postavila vlastního kandidáta, jímž se stal Cuauhtémoc Cárdenase (syn L. Cardénase), který v roce 1988 následně transformoval celou frontu na Revolučně demokratickou stranu PRD (*Partido de la Revolución Democrática*). Početně tak oslabil elektorát PRI, ale zrodila se tak nová trojice soupeřících politických aktérů pro pluralitní a demokratické klání pro nadcházející léta, trvajících dodnes: středová PRI, pravicová PAN a levicová PRD.

Stát Chiapas však byl rovněž dlouho baštou PRI, kde ji podporovali především velkostatkáři a nejbohatší vrstvy, ale i střední vrstva, která si tak chtěla zajistit podíl na moci a demonstrovat tím, že nepatří k chudé spodině indiánského obyvatelstva. Pravidelná a jednoznačná vítězství ve volbách (někdy až se 100 % hlasů) však nebyly dány zdaleka jen výsledky hlasování, ale i korupcí, falšování, politickou manipulací či prostým nakupováním hlasů. Skutečná politická pozice tak ještě v devadesátých v Chiapasu vlastně neexistovala. (Mácha 2015: 35)

K upadající reputaci PRI přispěl i atentát na vůdce strany Francise Ruize Massieua v roce 1994, z něhož byl obviněn bratr prezidenta Carlose Salinase de Gortariho. Poslední prezident za PRI Ernesto Zedillo zas neunikl korupčním skandálům a vazbám na drogové kartely, které se na přelomu milénia rozbujely v Mexiku jako houby po dešti. V té době se dalo fungování PRI popsat slovy: „*Dokáže být pravicová i levicová, vyhrožovat i uklidňovat, korumpovat, nařizovat i pomáhat.*“ (Pečínka, 1998:

160). Právě v této politické situaci, kdy klesala autorita strany PRI se objevily v Chiapasu zapatistické hnutí, které přispělo k pozvolnému pádu strany.

2.2.4 Pozvolný pád - PRI versus zapatisté

V roce 1994 proběhla ratifikace dlouho očekávané i obávané mezinárodní integrační smlouvy NAFTA a na ni reagující ozbrojená rebelie zapatistů, která měla poměrně velkou podporu obyvatel i mediální ohlas zahraničních pozorovatelů. Historicky je paradoxní, že strana PRI, která původně byla pro agreární reformu se nakonec proměnila v nástroj reakčních a majetnických vrstev (Mácha 2003: 35). Tím však začal pozvolný úpadek strany PRI, který skočil pádem v roce 2000, kdy poprvé v prezidentských volbách zvítězil jiný kandidát Vicente Fox s pravicové strany národní akce PAN (*Partido Acción Nacional*) a ukončil tak „perfektní diktaturu,“ jak sedm dekad vlády jedné strany nazval peruánský spisovatel Mario Vargas Llosa.

Nicméně i přes tuto nepřízeň, kdy PRI bojovala o svoji existenci, nakonec došlo k velkému návratu v roce 2012, kdy zvítězil opět její kandidát Enrique Peña Nieto (tentokrát už v koalici *Commitment to Mexico*), který se snažil tvářit jako vedoucí nové reformované strany, který s mocenským aparátem minulého století nemá nic společného (Březinová 2012). To však vydrželo jen jedno volební období do roku 2018, kdy zvítězil opět jiný kandidát Andres Manuel López Obrador. za socialistickou stranu MORENA, přestože kdysi byl také členem PRI.

Strana PRI si tedy prošla cestu od hegemonní revolučně-nacionální státostrany až po středovou, ideově nevyhraněnou partaj, v jejímž čele je od roku 2019 Rafael Cárdenas.⁸ „Do současnosti však platí, že strana není založena na konkrétní ideologii, nýbrž funguje především jako prostředek pro obsazení mocenských pozic a velká část analytiků při referování o Mexiku od konce revoluce do roku 2000 nerozlišovala mezi pojmy „vláda“ a „PRI“ (Němec 2011: 227).

⁸ PRI má i dnes stále nejvyšší počet členů, ze všech politických uskupení v Mexiku, kterým se říká „priistas“ a samotné straně „el tricolor“ (podle symbolu trikolóry na mexické vlajce). Většinou dnes působí v koalici s Mexickou stranou zelených, aby mohla zaujmout své pozice v mexickém kongresu.

I když nový politický marketing slibující reformu PRI se může zdát vcelku přesvědčivý a odkaz Mexické revoluce se prodlužuje do dnešních dní, lze konstatovat, že zapatistické povstání zažehnuté v roce 1994 do jisté míry přispělo k postupnému pádu PRI a konci vlády jedné strany, a tím i k větší demokratizace země (Kříčková 2012: 22). PRI tak sice dnes stále zastupuje oficiální, mocenskou a byrokratickou tvář revoluce „z hora.“ Na rozdíl od zapatistů, kteří představují v mexickém politickém diskurzu její lidovou podobu organizovanou „ze zdola.“ Důležitým zapatistickým tématem proti PRI se tak stala „Válka proti zapomnění“ (*La lucha contra olvido*), čím je myšleno zapomnění indiánských tradic a mexické historie, kterou by vládní vedení buď ráda vymazalo, nebo přetavilo v jim vyhovující interpretaci, kde strana PRI hrála vždy hlavní revoluční a ideologickou úlohu.

Zapatistické povstání sehrálo důležitou roli i při oslabení formální politické moci strany PRI a stalo se tak zásadní výzvou pro tranzici k demokratizaci Mexika a vzestupu emancipace indigenního obyvatelstva a občanské angažovanosti, která nemusí být vždy organizována z oficiálních mocenských pozic. Zapatisté se tak pro mnohé stali legitimnějšími pokračovateli Mexické revoluce než předlouho vládnoucí strana PRI, která svou revoluční doktrínu měla vždy ve svém názvu i programu.

2.3 NAFTA a dopady neoliberálních reforem

Začátkem devadesátých let proběhly v Mexiku neoliberální reformy, které znamenaly především privatizace státu a upsání se zahraničnímu kapitálu, tak jak tyto ekonomické intervence probíhaly i v jiných nejen latinskoamerických státech. Neoliberální reformy vyvrcholily roku 1994, kdy byla podepsána kontroverzní Severoamerická dohoda o volném obchodu NAFTA (*North American Free Trade Agreement*) mezi USA, Kanadou a Mexikem. Smlouvu 1. ledna 1994 podepsal mexický prezident Carlos Salinas de Gortari, americký prezident George W. Bush a kanadský ministerský předseda Brian Mulroney. USA v dohodě slíbili za určité obchodní ústupky pomoc Mexiku dostat se z velké zadluženosti a hospodářské krize,

pomocí investičních injekcí do průmyslu a dovozem levného zboží. Ve své podstatě však umožnila i svévolné nakládání s pozemky domorodých obyvatel v chudých oblastech jako je právě Chiapas.

V době ratifikace byla NAFTA největší regionální oblastí volného obchodu na světě s největším počtem 370 miliónů obyvatel a (potencionálních pracujících, ale i kupujících) s HDP přes 6.400 miliard USD (Opatrný 2016: 188). Oficiálně deklarovaným cílem integrační dohody NAFTA bylo vytvořit společnou bezcelní zónu, férové podmínky pro hospodářskou soutěž, dodržování duševní vlastnictví, zvýšení investic do průmyslu a rozvoj vzájemné regionální spolupráce a utužit přátelství mezi národy. NAFTA však nemá institucionalizovanou podobu, nedisponuje žádným sídlem ani stálými zaměstnanci (ITA 2021).

V rámci fungování dohody NAFTA se výrazně zvýšil volný pohyb zboží, služeb a kapitálu v těchto geopoliticky sousedících zemích. Do Mexika tak přišli spolu s přímými zahraničními investicemi i nové technologie, které výrazně napomohli restrukturalizaci obchodu a průmyslu. Dohoda NAFTA tak měla pomoci Mexiku jako státu z jeho dlouhotrvající hospodářské a ekonomické krize po období jeho ekonomického izolacionalismu a protekcionismu (Klepárník 2001).

Nicméně jak už se ověřilo u mnoha jiných neoliberalních reforem v Latinské Americe jako třeba v Chile za Pinocheta: to co pomáhá nadnárodním korporacím, za pomoci omezování kompetencí státu, ještě nemusí zdaleka pomáhat většině místních obyvatel k lepšímu životu ani ekonomické stabilitě. A zvýšení HDP země ještě neznamená, že kapitál prosákl až do spodních vrstev obyvatelstva, jak slibovali neoliberalové, konkrétně v Mexiku tomu bylo spíše naopak⁹

V rámci Mexika, a především Chiapasu tak v praxi došlo k snížení konkurenceschopnosti drobných zemědělců zaplavením levnějších produktů z USA do Mexika. Pro USA měla pro změnu dohoda dopad na nekvalifikovanou dělnickou práci, kde migranti z Mexika vyžívali nově vzniklých pracovních příležitostí (často i ilegál-

⁹ Srovnávací analýza výhod a nevýhod dohody NAFTA na serveru Investopedie. Dostupné z: <https://www.investopedia.com/articles/economics/08/north-american-free-trade-agreement.asp>

ních) a vytvořili tak levnější prekarizovanou pracovní sílu, než poskytovali do té doby sami Američané. V investicích byla primárně podporována výstavba továrních a montážních hal – *Maquiladoras*, kde neobjevilo i vykořisťování imigrantů a dětská práce (Klepárník 200: 242). Nikoliv však terciálního sektoru pro místní rozvoj, vzdělávání a kulturu. Vzdělanost Mexičanů a jejich větší kvalifikovanost ale nijak zvlášť posílena nebyla. Dohoda NAFTA ale posílila migraci z Mexika do USA.

NAFTA rovněž umožnila americkým zemědělským podnikům prodávat potraviny, které nespĺňují bezpečnostní pravidla v USA. Dále NAFTA poskytla velkým farmaceutickým firmám ochranu před konkurencí, aby mohly zvýšit ceny léků. Více než 2 miliony Mexičanů zabývajících se zemědělstvím a souvisejícími pracemi přišli o živobytí, když dohoda NAFTA zaplavila Mexiko dotovanou kukuřicí. Desítky tisíc malých maloobchodních a výrobních firem se dostaly do úpadku, když se díky dohodě otevřely dveře Walmartu a dalším megakorporacím (Public Citizen 2021). Nastalo ani vládou slibované zmírnění chudoby v zemi s největší nerovností v zemích OECD (2017), kde 20 % nejbohatších pobírá více než polovinu příjmů národa, zatímco nejchudších 20 % vydělává jen 5 % příjmů. Podle vládní statistiky v Mexiku v době fungování NAFTA poklesla průměrná roční mzda a minimální mzda poklesla o 16,7 %. Největší opady to mělo na nejchudší obyvatele (Global Trade Watch 2018).

Z dohody NAFTA tedy profitovali především velké nadnárodní korporace, s přitakáním „oslabeného“ státu než sami obyvatelé zemí dohody, kteří v podstatě zastávali převážně lacinou nekvalifikovanou práci, kterou zatím nahradila drahá automatizace, anebo roli konzumních spotřebitelů nových laciných výrobků, pokud si na ně vůbec dokázali vydělat. Pokud ne, je tu vždy možnost zadlužit se na ně a velká ochota bank půjčovat, což vedlo až k velké ekonomické krizi v letech 2007-9. Takže ve jménu oddlužení státu se přechází k zadlužení jednotlivců.

2.3.1 Konec NAFTA a začátek USMCA

Reformovanou podobu dohody NAFTA pod názvem USMCA (United States-Mexico-Canada Agreement) nebo také NAFTA 2.0 podepsali v roce 2018 prezidenti

Donald Trump za USA, López Obrador za Mexiko a premiér Justin Trudeau za Kanadu v Buenos Aires. V platnost je uvedena od roku 2020. Nová dohoda však má paradoxně být méně otevřená a více omezená, dle tendencí izolacionalistické politiky USA (USTR 2021). Donald Trump dokonce prohlásil, že NAFTA byla pro USA nejhorší obchodní dohoda všech dob, ta jím podepsaná zas ta nejlepší (MPO 2020) Což odpovídá jeho "velkohubé" rétorice, která ho nakonec stála i prezidentské křeslo. Co USMCA přinese do budoucna při prezidentském mandátu Joe Bidena, ještě nelze přesně odhadnout, ale lze se domnívat, že dojde opět k jejímu rozvolnění, stejně jako k němu došlo u stavby zdi na mexicko-americké hranici, jež měla zatavit masovou migraci z Mexika a Střední Ameriky do USA.

Ratifikace Severoamerická dohody o volném obchodu NAFTA, která slibovala Mexiku smazat dluhy a podpořit další rozvoj, ale ve skutečnosti šla spíš na ruku nadnárodním korporacím, byla nakonec zásadním rozněcujícím impulsem pro vypuknutí zapatistického povstání. Ve své podstatě totiž umožňovala zabírání indiánského území a jeho přírodních zdrojů a svévolné nakládání s pozemky domorodých obyvatel Chiapasu, které historicky spravovali a nad nimiž by tak mohli ztratit jakoukoliv kontrolu.

4. VÝVOJ ZAPATISTICKÉHO Hnutí

*„Starý Antonio říkával, že boj je jako kruh.
Může začít v jakémkoliv bodě, ale nikdy nekončí.“*

Subcomandante Marcos

4.1 Vznik EZLN

Zapatistické hnutí je nejznámější osvobozenécké hnutím v současné Latinské Americe, které původně vzniklo jako klasické guerillové povstání. Pod názvem Zapatova armáda národního osvobození **EZLN** (*Ejército Zapatista de Liberación Nacional*) začala guerilla svou činnost již v osmdesátých letech 20. století. Důvodem jejího vzniku byla obrana indigenního obyvatelstva proti beztrestnému násilí vládních jednotek proti nim a zabírání jejich komunitní půdy (*edijios*). Aktivizující roznětkou vypuknutí oficiální vzpoury byla však až ratifikace Severoamerické dohody o volném obchodu NAFTA mezi USA, Kanadou a Mexikem, kdy si v principu mexická vláda mohla začít nakládat s majetkem indiánů, dle své libosti a bez jejich svolení, čemuž guerilla chtěla zabránit a vyhlásila přesně v den ratifikace dohody 1. ledna 1994 válku pod heslem: „Už dost!“ (*!Ya basta!*) (Collier, Quaratiello 2005).

Původ vzniku EZLN však můžeme hledat ještě dříve, a to na základech tajné revoluční organizace Národní osvobozenécké síly **FLN** (*Fuerzas de Liberación Nacional*), které byla založena už roku 1969 a původně příliš nelišila od podobných ozbrojených marxisticko-guevarovsky orientovaných guerill v Latinské Americe. V roce 1983 - po příjezdu šesti městských intelektuálů (3 indiáni a 3 mestici, včetně Marcose) - z ní pak vykristalizovala guerilla EZLN, která začala navazovat kontakty s domorodými obyvateli Chiapasu. Později je začali jako svou ochranu vyhledávat sami domorodci. EZLN se tak postupně rozšiřovala o nové členy a sympatizanty (Holloway 1998: 2). „*Zapatisté se s místní komunitou ztotožnili a jednali s jejími členy jako rovní s rovným, ne jako s pasivním objektem svého "osvobození,"*

od něhož se očekává, že bude vůči "předvoji" nápomocný a poslušný“ (Slačálek, Dvorská 2003). Svým přístupem se tak ELZL značně lišila od jiných latinskoamerických guerill, jako byla například Světlá Stezka (*Sendero Luminoso*) v Peru, která byla spíš postrachem indiánů, přestože v začátcích deklarovala, že hájí jejich zájmy.

4.1 Ozbrojené povstání a militarizace Chiapasu

Samotná zapatistická rebelie dle dobových análů začala, když 5.000 ozbrojených partyzánů v černých lyžařských kuklách obsadilo radnice ve městech San Cristóbal de la Casas, Oscosingo, Altamirano, Las Maragritas, Chanal, Oxchuc a Huixtan (Khasnabish 2010: 6) a přednesli svou první Deklaraci z Lakandonské džungle (*Declaración de la Selva Lacandona*) a připravované Revoluční zákony (*Las Reyes Revolucionarias*), kde vyhlásili neposlušnost mexické vládě, armádě a policii a přes šedesát let trvající „nelegální diktatuře“ strany PRI (Mácha 2003: 169-174). Kromě požadavků větší autonomie a možnosti spravovat svou půdu byla pro zapatisty stejně důležitým požadavek návrat důstojnosti dlouho přehlížených indigenních obyvatel

Chiapasu, potažmo celého Mexika. „*Důstojnost, odmítnutí přijmout ponížení a odlidštění, odmítnutí přizpůsobit se: důstojnost je jádrem zapatistické revoluce*“ (Holloway 1998). Pro dokreslení situace možno zmínit, že od kolem projíždějících automobilistů začali zapatisté vybírat „válečnou daň“ a některým zabavovat i automobily. Unesli také guvernéra Chiapasu Castellanos Absalóna, který byl zodpovědný za dlouhodobé páchání násilí na indiánech, vyřkli nad ním rozsudek smrti, ale nakonec ho jen donutili pracovat měsíc na kukuřičném poli, a pak ho zase propustili (Pečínka 1998: 165).

Proti rebelům mexická vláda, kterou v té době vedl Carlos Salinas de Gortari (1988-1994) nasadila 12.000 (později až 50.000) vojáků a zahnali zapatisty do Lakandonské džungle (Slačálek, Dvorská 2003). Těm však hrála do karet nepřístupná horská oblast pralesa, kde i dobře vyzbrojená armáda nemá moc šancí proti špatně vyzbrojeným partyzánům, avšak dobře znajícím nepřístupný terén. Po 12denních přestřelkách nakonec oba aktéři uzavřeli příměří. Mediátorem mezi vládou a zapatisty byl tehdy sancristóbarský biskup Samuel Ruiz García, který svou přirozenou autoritou zabránil další eskalaci násilí (Khasnabish 2010: 114). Využil tak křesťanské víry, kterou uznávají obě strany a v Latinské Americe má dlouhou tradici, zdaleka nejen mocenskou a ekonomickou jako třeba v Evropě, ale především smířčí a charitativní.¹⁰

Zapatisté si tak svou ozbrojenou rebelií získali velké sympatie lidových mas, především indigenního původu, nikoliv však výlučnou. Jejich prohlášení, hovořící za veškerý lid Mexika, především indiány, deklarující skoncovat se „ilegálním diktaturou“ vlády PRI, se však zdála možná až moc nadsazená v době nastávajícího násilného řádění drogových kartelů a atomizace společnosti. Dá se však souhlasit s tvrzením: „*Je až s podivem, do jaké míry mohla malá a až do počátku povstání úplně neznámá skupina lidí zásadně ovlivnit politickou stabilitu tak mocné a rozsáhlé země, jako je Mexiko*“ (Mácha 2003: 93).

¹⁰ Teologie osvobození (*Teología de la liberación*) je specifická forma latinskoamerického křesťanství, které je syntézou katolického vyznání a levicově smýšlení s tendencí být nápomocný chudým a utlačovaným indiánům.

K světové mediální pozornosti zapatistů pomohla především záhadná a dnes již ikonická postava mluvčího hnutí Subcomandata Marceose a fakt, že zapatisté začali hned zkraje povstání používat ke své propagandě internet, přes který dávali světu vědět o svých aktivitách. Vzbudili tak celosvětovou podporu, a tím nezůstali pouhým lokálním povstáním, jako většina podobných. Tím se zapatisté stali prvním globálním guerillovým hnutím, které dokázalo využít nové komunikační technologie a masová média ve svůj prospěch (Khasnabish 2010).

4.1.1 Od dohody ze San Andrés po Alctealský masakr

Po vyhlášení mírové Dohody ze San Andrés (*Acuerdos de San Andrés*), mezi zapatis-tickými a mexickou vládou roku 1995 (Mácha 2003: 175-177) přešel boj ze strany zapatis-tických aktérů primárně k nenásilným projevům odporu, jako jsou deklaráce, demonstrace a konference. V obecnou známost vešel 1.200 km dlouhý mírový „Po-chod barvy země“ („*La marcha del color de la tierra*“) na Mexiko City v roce 1997, kde hnutí operovalo s heslem „*Ozbrojené nenásilí*“. V Mexiko City za velké lidové podpory zapatisté zveřejnili své požadavky na vládu ve své deklaraci, která byla po-depisována Tajným indiánským revolučním výborem (*Comité Clandestino Revoluci-onario Indígena-Comandancia General*).

V roce 1997 vznikla neozbrojená frakce pod názvem Zapatistická fronta ná-rodního osvobození FZLN (*Frente Zapatista de Liberación Nacional*), deklarující se jako politické sociální hnutí, které však fungovalo pouze do roku 2005. FZLN ale bylo v určitém rozporu s původní vizí hnutí, kdy většina zapatistů nechtěla vstupovat do oficiální politiky a podílet se na nekalých politických hrách, které by pro ně nako-nec znamenaly jen ústupky ve prospěch mexické vlády a zpronevření se své ideolo-gii autonomie. Navíc se ukázalo, že FZLN není schopna mobilizovat odboj, jak se předpokládalo (Khasnabish 2010: 143)

Vláda však nenásilí zapatistům neopětovala a dohodu ze San Andrés neustále porušovala. Bezprecedentním projevem zákeřnosti vládních represí byl „Actealský

masakr“ v roce 1997, kdy paramilitární jednotky¹¹ zaútočily na katolický kostel a zmasakrovaly 45 neozbrojených sympatizantů zapatistů za nečinného přihlížení policie. Oběti byly převážně ženy a děti (Collier, Quaratiello 2005: 173). Zapatisté tak byli stále v hledáčku federální vlády presidenta Ernesto Zedilla (1994-2000), která na ně dělala ozbrojené a leckdy brutální přepady za pomoci paramilitárních jednotek. Prezident Vincente Fox Quesada (2000-2006) po svém zvolení dokonce vyhlásil, že se situací v Chiapasu skoncuje během patnáct minut, což se nakonec ukázalo, jako nereálný populistický slib.¹²

4.1.2 Mírové pochody a přerod v nenásilné sociální hnutí

Přes měsíc trávající dlouhý pochod napříč 14. mexickými státy proběhl pod názvem „*Marcha de la Dignita Indígena*“ v roce 2001, požadující důstojnost, rovnoprávnost a větší autonomii indiánských obyvatel, sklídl opět velký lidový i mezinárodní ohlas. Zapatisté se tak v povědomí mexické i světové veřejnosti definitivně přetransformovali z lidového povstání v revoluční sociální hnutí, udávající směr všem podobným hnutím vzniklých z občanské společnosti, bojujících za sociální spravedlnost a proti nástrahám neoliberalismu (Collier, Quaratiello 2005: 167).

21. prosince 2012 při příležitosti konce Mayského kalendáře prošlo 40.000 maskovaných zapatistů za hrobového ticha a se zdviženou pěstí napříč několika městy v Chiapasu, což už byla v podstatě forma uměleckého protestního happeningu po vzoru kontrakulturních hnutí sedmdesátých let, proti nově zvolenému prezidentu Mexika Enrique Peña Nietovi (2012-2018), aby mu připomněli své původní požadavky na svou autonomii v Chiapasu. Zapatisté tak svým pokojným, neo-

¹¹ Polovojenské (paramilitární) jednotky v Chiapasu podporované mexickou vládou jsou například *Los Chinchulines* (Hovězí vnitřnosti), *Máscara Roja* (Červená maska), MIRA (Movimiento indígena Revolucionario Anti-zapatista) složená z indiánů nebo OPDDIC (Organización para la Defensa de los Derechos Indígenas y Campesinos).

¹² Poslední větší represivní akce ze strany vlády za pomoci paramilitárních jednotek proběhla v srpnu 2020, kde bylo zaznamenáno několik desítek ozbrojených útoků na caracoly v municipalitě Aldama (Henriqéz 2020).

zbrojeným pochodem demonstrovali morální převahu nad vládnoucími elitami, ale zároveň ochotu k mírovému jednání, bez použití násilí (Stockfisefsky 2013).

V roce 2006 pak zapatisté zahájili mediální paralelní kampaň s názvem „*La Otra Campaña*“, jejímž cílem bylo mírovou cestou změnit neoliberální systém, který vládne světu. Kampaň však nebyla volební, byla pomalá a nevědělo se, jak dlouho bude probíhat, což opět potvrzovalo zapatistický smysl pro humor a ironii. Šlo v ní o propojení různých alterglobalizačních aktivit a zapatisté už v ní nevolají po podpoře svých indiánských cílů, ani nechtějí, aby se k nim ostatní připojili, naopak čím různorodější organizace se propojují, tím lépe (Slačálek, Kuřík 2006).

4.2 Subcomandante Marcos - Globální ikona rebélie

Signifikantní vůdčí postavou zapatistů a jejich mediálním mluvčím byl od začátku vypuknutí povstání enigmatický „zástupce velitele“ Subcomandante Insurgente Marcos (přezdívaný také „El Sup“ nebo „Mluvící dýmka“). Na veřejnosti vystupuje vždy v černé kukle s dýmku u úst a v omšelé vojenské uniformě. Podle vládního prohlášení jde se největší pravděpodobností o osobu jménem Rafael Sebastián Guillén Vicente (nar. 1957), mestického původu, bývalého univerzitního profesora designu a grafické komunikace na Národní univerzitě v Xochimilcu (Mácha 2003: 103). Marcos byl pravděpodobně jedním ze zakládajících členů EZLN a od začátku povstání v Chiapasu byl mluvčím a poradcem Zapatistů. Díky svými vtipnými, ironickým, a přitom jasně formulovanými deklaracím a komuniké tak dokázal zaujmout nejen Indiány v Chiapasu, ale i celosvětovou veřejnost.

V rámci politicko-filozofického diskurzu se Marcos za dob studií přikláněl k neortodoxnímu marxismu, i když byl obeznámen se stěžejními texty Karla Marxe, Friedricha Engelse a Vladimíra Lenina, ale ovlivnila ho především filozofie francouzských strukturálních západních marxistů Luise Althussera a Nicose Poulantzase a postmarxismus Michela Foucaulta. Překvapivě však chybí větší vliv Antonia Gramsciho či neomarxismu frankfurtské školy (Henck 2018), kteří přišli s ideou „kulturního

marxismu“ - konceptem že kultura je „základna“ a hlavní nositel politické ideologie, nikoliv ekonomika, jak tvrdili ortodoxní marxisté, poplatní vědeckému materialismu.

Po příchodu do Chiapasu, dle svých slov jeho „druhém narození“ se Marcos naučil indiány latinku, a protože znal jejich posvátné texty jako mayskou knihu mrtvých *Popol Vuh* a naučil se mluvit jejich dialektem, pojali k němu důvěru a na oplátku ho zasvětili do umění, jak přežít v nehostinné džungli. Marcos tak dokázal spojit indiánskou symbolické myšlení s postmoderním přístupem a srozumitelně je sdělit, nikoliv jen násilně vnutit svou představu revoluce „nevzdělaným indiánům,“ jak se zpravidla snažila většina latinskoamerických levicových stran a guerill (Mácha 2003).

Subcomandante Insurgente Marcos, zdroj: <http://blackseeds.net>

Z Marcosových projevů se největší odezvy dostalo eseji „Vize Státu, ve kterém byl politik nahrazen manažerem neboli Sedm úvah z května 2003 z hor mexického jihovýchodu“, ve které píše: „*Zvítězíme, ne proto, že to je naším osudem, nebo proto, že je tak psáno v našich rebelských nebo revolučních knihovnách, ale proto, že pro to pracujeme a za to bojujeme... Nejde o upevňování stávajících soch, ale o práci pro svět, kde sochy slouží pouze ptákům, aby na ně káleli ...Svět, do kterého se vejde mnoho odporů. Ne internacionála odporu, ale pestrý prapor, melodie*

s mnoha tóny. Jestliže se zdá disonantní, nesourodá, tak je to proto, že plán zdola stále ještě upravuje partituru, kde každá nota najde své místo, svůj zvuk, a především svůj vztah s jinými notami. Historie ještě zdaleka není u konce“ (Marcos 2003).

Ve své další často citované eseji Čtvrtá světová válka začala (*The Fourth World War Has Begun*) z roku 1997 Marcos vychází ze symbolické premisy, že po dvou světových válkách proběhla třetí - Studená válka a dnes je zahájena čtvrtá – Válka proti neoliberalismu. To je navracející se motiv prvních zapatistických prohlášení – boj proti globálnímu kapitálu a nadnárodním korporacím, která zapříčiňují nerovnoměrnou akumulaci kapitálu a nesrovnávají nerovnost mezi lidmi.

Zapatismus však nelze redukovat pouze na mediálně exponovanou osobu Subcomandanta Marcose, ale od osmdesátých let byli v EZLN stejně důležité další osobnosti muži i ženy jako Comandante Abrahám, Capitan Noé, Mayor Moisés nebo Teniente Gabriela, které zastávali především vojenské funkce a starali se o organizaci EZLN (Ramírez 2008: 47-96). Marcos byl jen jedním z nich, ale protože uměl španělsky, měl dobré vyjadřovací schopnosti a filozofický background, získal funkci mluvčího a byl veřejností vnímán jako mediální symbol zapatistické rebelie.

4.2.1 Válka slov - Poetizace politiky v revoluční beletrii

Kromě autora důmyslných programových prohlášení je Marcos navíc i oceňovaným spisovatelem „revoluční beletrie“, kde svým inteligentním humorem a vytříbenou stylizací formuluje zapatistickou ideologii v podobě postmoderních historek a esejů, čímž připomíná sofistikovanější obdobu legendárního revolucionáře „Che“ Guevary, který měl také jako doktor medicíny intelektuální přesahy a napsal i několik knih.¹³

Nejnámějšími a nejčtenějšími Marcosovými díly jsou knihy *The Story of Colors* (1999) nebo *Our Word is Our Weapon* (2002), kde je zachycen jeho tvorba

¹³ Ernesto Che Guevara napsal mimo jiné i beletristickou knihu, jež se dočkala i filmové podoby *Motocyklové deníky*, jeho iniciační cestu napříč Jižní Amerikou, manuál guerillového boje *Partyzánská Válka* nebo *Bolivijský deník*, což jsou deníkové záznamy z jeho poslední mise v Bolívii, kde našel smrt.

v plném rozsahu od teoretických textů, politických analýz až po jeho symbolické příběhy z pralesa, kde se objevují postavy jeho učitele Starého Antonia či jeho alter ega brouka Durita. V těchto postavách Marcos uplatnil znalost indiánského myšlení a mytologie, která se sice může mnohým zdát dnes možná nmoderní, ale v symbolické rovině postihuje mexickou realitu možná přesvědčivěji než státní propaganda, obdobně jako animovaný seriál Simpsonovi vystihuje obraz americké společnosti možná daleko lépe než mnohé statistické průzkumy sociologů.

V Česku zatím vyšly Marcosovi dva tituly Příběhy starého Antonia nebo Nepohodlní mrtví (AFED 2017), jež vykreslují zapatistické revoluční aktivity, ale i humorné osobní příběhy jednotlivých aktérů v kontextu politické situace v Mexiku. V knize Nepohodlní mrtvý (co schází, to schází) (AFED 2012), se pak spolu s profesorem historie Pacem Ignaciam Taibem II. Z Metropolitan University Mexico City v podobě „zapatistické detektivky“ ironicky glosuje neutěšený stav mexické politiky a tzv. „špinavou válku“ (*guerra sucia*) – nebo také „válku nízké intenzity“, kterou vede mexická vláda proti zapatistům a obsahuje případy zapatistických vesnic paramilitárními jednotkami, diskreditační kampaně, plánované odsuny, únosy, mučení, ale i mnohé hanebné vraždy. „*Kniha odhaluje neviditelné mechanismy fungování mexického politického systému, které jdou hluboko za volební rituál a sebe prezentaci voličům a světu*“ (Kuřík 2012: 234). Zároveň v textu jde o ironickou kritiku reálné zastupitelské demokracie, která je v realitě prezentována možností jít jednou za několik let k volebním urnám, než větší participaci široké občanské společnosti na rozhodování a podílem na moci. Humor tak může fungovat na veřejné mínění mnohdy daleko lépe, než klasický „přesvědčovací“ či „zastrašovací“ politický marketing nebo odborné, avšak většinou nudné politologické traktáty.

Kniha Příběhy starého Antonia „*působí jako antropologická difúze Carlose Castañedy s revoluční partyzánskou rétorikou Ernesta Guevary, manifestovaná v osobě Subcomandanta Marcose. V knize Marcos vystupuje, obdobně jako Castañeda vůči Donu Juanovi, coby městský „zelenáč“, který nejprve tiše naslouchá pralesním moudrostem svého mistra a občas mu klade nejrpné otázky, aby se nakonec stal,*

po Antoniově smrti na tuberkulózu, vůdčí osobností celého povstání, které v sobě usmiřuje premisy marxismu, anarchismu a indiánské filozofie“ (Mareš 2018).

Knihy, publikace a projevy Subcomandanta Marcose jsou tak dokladem toho, že politickou kulturu může vytvářet artikulovat i umělecká imaginace, fungující na symbolicko-poetické rovině vnímání, jež dokáže mnohdy rezonovat s lidskou představivostí daleko více než přísliby o nekonečném ekonomickém růstu, zvyšování HDP, vyrovnávání státního deficitu či populisticky jednoduchá řešení složitých problémů. Formování Marcose pomocí literatury dokládá i jeho rozhovor původně vedený pro mexický list *Revista Cambio* s kolumbijským spisovatelem Garciou Márquezem, kde uvedl, že v mládí jeho názory, jako syna středostavovského učitele, neformovalo ani tak mediální zpravodajství, ale především romány, eseje nebo básně latinskoamerických autorů (The Nation 2001).

Literatura se tak může stát i vůdčím hlasem občanské společnosti, jež dokáže aktivizovat politické vědomí. V Latinské Americe má tato linie dlouhou tradici osobností, které literaturou dokázali ovlivnit veřejné mínění i tím často i samotné politické dění.¹⁴ Samozřejmě to už tolik neplatí v dnešní době internetu, kde vizualita opět předstihla psané slovo, což však zapatisté dobře pochopili, a proto dokážou ve svém PR mixu kombinovat všechny dostupné metody.

4.2.1 Symbolická smrt Marcose a zrození Galeana

V roce 2014 Marcos přijal dle indiánské tradice jméno Subcomandante Galeano, na počest blízkého spolubojovníka, jenž byl zabit vládními vojenskými jednotkami. Zároveň tím chtěl Marcos ukončit dobu, kdy vystupoval jako mluvčí zapatistů. Stáhnul se tak do ústraní a nechal tak mediální postavu Subcomandanta Marcose symbolicky zemřít a sám o něm hovoří jako o mrtvém. Subcomandante Galeano je však

¹⁴ Lze jmenovat mexického novináře a literáta Carlose Fuentes, peruánského spisovatele Mario Vargase Llosu, který kandidoval na prezidenta v roce 1990 v Peru proti Fujimorimu, chilského básníka Pabla Nerudu, podporující Alledneho levicovou vládu, kubánského básníka José Martího nebo kolumbijského romanopisce magického realismu Gabriela Márqueze, který podporoval levicové politiky a byl přítelem strůjce Kubánské revoluce Fidela Castra.

fyzicky v době psaní této práce pravděpodobně stále živ a zdrav a zřejmě se tak nestane mučednickou legendou jako v boji zabitý Emiliano Zapata nebo Ernesto Guevara, ze kterých se stal po jejich smrti revoluční kult, čemuž chtěl Marcos předejít.

Subcomandante Marcos / Galeano však na rozdíl od nich dokázal, zřejmě díky své původní profesi v oboru vizuální komunikace, literárnímu talentu a notné dávky svébytného humoru, kterou přinesl do suchopárnosti propagandy politické levice, vtisknout zapatismu unikátní mediální podobu nazvanou „Válka slov“, která si tak získala mezinárodní pozornost. Což zapatistům dodává punc originality a rekrutuje tím další sympatizanty z řad levicových intelektuálů, kteří jim poskytují veřejnou podporu a píšou o nich své statě a diplomové práce. O odkaz zapatistického hnutí je tak postaráno i na akademické půdě.

4.3. Netwar – První postmoderní revoluce

Zapatistické hnutí je exemplární ukázkou lokálního konfliktu, který se stal záhy, díky rozšíření internetu,¹⁵ globálním fenoménem a jejich boj se tak stal v dnešní terminologii hybridní či informační válkou s virálním dopadem, ačkoliv takové už jsou dnes díky všudypřítomnosti mediálního dohledu, téměř všechny politické konflikty. Zapatisté si tím hned zkraje svého účinkování zajistily jistý „odstup“ mexické vlády, když se tak dostali pod drobnýhled světových médií, tvořících dnes politickou kulturu daleko víc, než parlamentní politika „za zavřenými dveřmi“. Na tomto místě se ukázala předví-davost hnutí, když po vyhlášení války přizvali do Chiapasu zahraniční pozorovatele, aby nebyli ihned a bez milosti rozprášeni a eliminováni vládními vojenskými jednotkami.

V principu šlo o to, že v roce 1994 ještě neměla vláda Mexika příliš zkušeností s využitím internetu jako informačně-sdělovacího kanálu, a tak měli Zapatisté oproti oficiálním strukturám moci velkou výhodu a svého náskoku dokázali náležitě využít

¹⁵ K masovému rozšíření globální digitální sítě Internet došlo po roce 1989, kdy byla spuštěna hypertextová prohlížeč platforma WWW (World, Wide Web) naprogramovaná informatikem Timem Bernersem-Leem. Zapatisté hnutí tedy začalo internet používat pouhých 5 let po té.

v prospěch své věci, i když někdy i za cenu přizpůsobení si či ovlivnění informací ve svůj prospěch (Šmausová 2015). Což je v dnešních kulturně-informačních válkách běžná praxe vládních medií (viz dezinformační kampaně Ruska nebo Číny).

Zapatisté tak účinně zvládli politický marketing, díky aktivní mediální komunikaci a vytvořily tak solidární neozapatistické sítě napříč světem. Jejich osvobozenecký boj se tak často označuje jako netwar, virtuální či digitální revoluce, online aktivismus, informační guerilla nebo dokonce „první postmoderní povstání“ (Carlos Fuentes). Jejich informace se v podobě různých prohlášení, komuniké a zpráv o eskalaci násilí proti nim tak mohli šířit v kyberprostoru bez cenzury nejen po Mexiku, ale i do celého světa a obešli se tak bez oficiálních medií, které by jim potřebnou pozornost neposkytli. A lidé se k nim mohli opět bez cenzury vyslovovat a komentovat je, což v té době ještě bylo zdaleka běžné jako po masovém rozšíření sociálních sítí po roce 2000, kdy se téměř každý stává zdrojem informací, ale zároveň i dezinformací. Vše často v jednom balení.

V roce 1994 Profesor Texaské univerzity Harry Cleaver založil projekt Chiaps95, která šířily zprávy v podobě mailinglistu a časem se stal komplexním informačním kanálem zapatistického hnutí. Postupně vznikly mediální platformy jako Radio Insurgente, Radio Zapatista či mnohé webové stránky, které šířili zapatistické politická poselství a kulturu do celého světa. *„Vytvoření webové stránky EZLN na doméně www.ezln.org¹⁶ v témže roce, kterou vytvořil jeden americký student, představovalo zlom pro zapatistický online aktivismus. Tento web se stal „pseudo oficiální“ webovou stránkou EZLN a nezbytným referenčním bodem, který vedl k dalším zúčastněným organizacím a členům hnutí.“* (Segastaegui 2006:166)

Díky své důmyslné komunikační strategii, jež rychle šířila jejich komuniké a informace přímo z terénu. Zapatisté dostávali ihned zpětnou vazbu a zapříčinili tak, aby se střední třída, která měla přístup k internetu dozvěděla o poměrech na chudém mexickém venkově a požadovaly nápravu stavu. V roce 1999 dokonce zapatisté

¹⁶ Aktuálně jsou všechny zapatistické aktivity, ale i archiv všech dokumentů, komuniké a deklarácí v mnoha světových jazycích dostupné na: <http://enlacezapatista.ezln.org.mx>.

zapříčinili referendum proti setrvání mexické armády na území Chiapasu a milióny Mexičanů jim tak daly jasně najevo svou podporu. „*Zásluhou internetu si EZLN celosvětově získala pověst hnutí bojujícího slovy – právě díky vysokému počtu jeho recipientů a rychlosti měly zapatistické texty potřebnou sílu. Když dělala policie zátahy na úkryty a zapatistické sklady, nacházela víc kompaktních disků než nábojnic*“ (Robertson via Šmausová 2015).

Boj zapatistů ve virtuálním prostoru internetu neunikl ani pozornosti americké vlády, která si nechala vypracovat studii řízenou D. Ronfeldtem a J. Arquillaem, publikovanou pod názvem „*The Zapatista Social Netwar in Mexico*,“ kde označili kyberzapatismus za síťovou válku, respektive kyberválku. To, co začalo jako násilné povstání v izolované oblasti, tedy zmutovalo do nenásilné, i když neméně rušivé „sociální sítě“ angažovali aktivisty z dalekého i širokého okolí a měli národní i zahraniční důsledky pro Mexiko (Ronfeldt 1998). Autoři studie přišli na to, že „*Tato nová podoba války ve věku nových informačních technologií funguje na bázi internetového, horizontálního platformismu. Odpor se globalizuje a nenásilně vzniká mezinárodní solidární hnutí bez stálého mocenského centra, vertikální hierarchie politických aparátů i bez „zřizovatele*“ (Kuřík A2 46/2006). Decentralizovaný systém internetu tedy splňoval přesně to, co potřebuje decentralizovaná podpora. Tuto studii pak chtěla vláda Spojených států využít pro modernizaci a reformu CIA.

I když, ohledně digitálních technologií, jsou zapatisté stejně jako všichni obyvatelé naší planety odkázáni na globální technologické firmy a jejich satelitní infrastrukturu. V oboru technologií se asi nejvíc projevila ekonomická globalizace, kde není příliš lokálních alternativ. PC, notebook či mobilní telefon si asi nikdo jen tak na koleně nevyrobí. Tak i Zapatisté, ač se snaží o maximální soběstačnost, se nakonec musí v technologiích spolehnout na nadnárodní korporace. Jinak by jejich snahy byla jen lokálně izolovanou agrární revolucí místního dosahu a zřejmě by brzy vyšuměla či byla záhy potlačena. Další relevantní námitkou může být, že podstatná část jejich místních členů nebo sympatizantů se virtuálního boje ani nemohlo

zúčastnit z důvodu, že neměla přístup k internetu či neovládá španělštinu ani angličtinu. A tak se víceméně musela spolehnout na pomoc z venčí.

Bylo to vůbec poprvé v historii, kdy malé indigenní guerille v bohem zapomenutém státě Chiapas pomohly moderní komunikační technologie k vytvoření celosvětového ohlasu a tím zájmu o jejich boj, jež se záhy přetavil v lokální hnutí s globálním přesahem a platí na něj víc, než kohokoli jiného heslo: *Mysli globálně, jednej lokálně*. Dá se tedy souhlasit s tvrzením, že povstání EZLN bylo mediálně jedno z nejúspěšnějších antisystémových politických činů novo-dobých dějin světa (Mácha 2003: 144).

4.4 Komunitní demokracie a koncept Dobré vlády

V současnosti se k zapatistům (*zapatistas*) hlásí asi 50 000 rodin, což je cca 300 000 obyvatel, žijících v 55 municipalitách (Vidal 2018). Zapatisté se organizují okolo autonomních povstaleckých obcí nazývaných MAREZ (*Municipiso Autónomo Rebeldes Zapataista*) se svými kontaktními centry Caracoly (*Caracolas*),¹⁷ kde fungují na principu decentralizované horizontální samosprávy a přímé komunitní demokracie, která má blízko k původní formě soběstačných anarchosyndikalistických komun a samosprávných družstev, kdy se na rozhodování společnosti, podílejí pokud možno horizontálně všichni, či většina jejich členů, nikoliv jen úzké vedení, jako bývá zvykem u parlamentní demokracie (Khasnabish 2010: 155-6).

Zapatistické hnutí ve svém pojetí Dobré vlády (*Buen Gobierno*) s jejími výbory JGB (*Las Juntas de Buen Gobierno*) nechce mít podíl na státní moci Špatné vlády (*Mal Gobierno*), pouze usiluje o možnost rozhodovat o svých vlastních věcech a záleži-tostech dlouho ignorovaného indigenního obyvatelstva. Tím lze zapatistické hnutí považovat za emancipační a z hlediska oficiální politiky.

¹⁷ Caracoly jako kontaktní centra jsou názvem odvozené od tvaru spirály či šnečí ulity. Tento název dostaly však až v roce 2003, kdy se tak přejmenovaly z bývalých *Aguascalintes*. Celkově je caracolů pět: *La Realidad, Oventic, Morelia, La Garrucha a Roberto Barrios*. V současnosti vznikají nové.

Sedm principů zapatistické Dobré vlády:

1. Poslouchat a ne nařizovat (*Obedecer y No Mandar*)
2. Zastupovat a ne vytlačovat (*Representar y No Suplantar*)
3. Pohyb dolů a ne nahoru (*Bajar y No Subir*)
4. Sloužit a ne být obsluhován (*Servir y No Servirse*)
5. Budovat a ne ničit (*Construir y No Destruir*)
6. Navrhovat a ne vnucovat (*Proponer y No Imponer*)
7. Přesvědčovat a ne dobývat (*Convencer y No Vencer*)

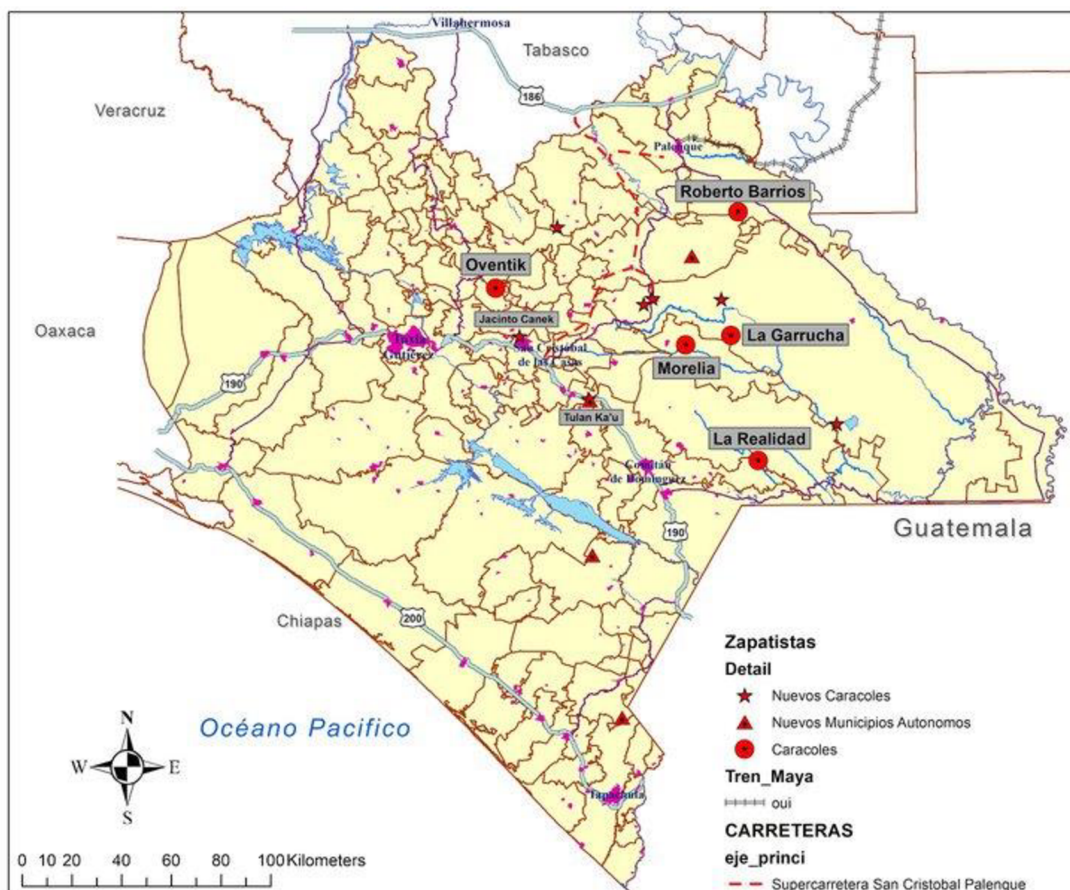
(Existence 2019)

Zapatisté si tak postupně v průběhu let vybudovali autonomní, komunitně založený systém spravedlnosti, vzdělávání, zdravotní péče a výroby. Klíčovým principem JBG, zajišťujícím, aby autonomní instituce sloužily lidem je heslo „Vést poslušnosti“ (*Mandar obedeciend*). Političtí vůdci tudíž nerozhodují jménem komunity, ale jednají pouze jako její delegáti, kteří nejsou za svou funkci placeni a jsou kdykoliv komunitou odvolatelní. Častá rotace vedoucích členů výborů pak má zabránit vzniku klientelistických sítí. Důraz zapatisté kladou na horizontální rozhodování na základě konsensu, kde musí být každý člen komunity vyslechnut a rozhodnutí je přijato, až ve chvíli, kdy je dosaženo kompromisu, a to i za cenu dlouhého vyjednávání.

Vedení ozbrojené složky EZLN je sice hierarchicky organizované, jeho nejvyšší orgán však tvoří civilisté volení komunitními shromážděním (Briy 2020). EZLN je tak dnes spíše uniformovanou dobrovolnickou vycvičenou armádou „v záloze“ než pravidelnou armádou. Musí však být udržována z hlediska ochrany caracolů proti a napadení vládními či paramilitárními složkami.

Zapatistická justice funguje rovněž na základě společného konsensu, výhodného pro všechny strany a je vykonávána také bez nároku na honorář. Postupně si získala legitimitu i mimo příznivce hnutí, jež ji využívají pro svou těžkou zkorumpovatelnost. Zapatistická policie je rovněž volena komunitním způsobem, její členové nejsou nijak odměňováni a jejich funkce není trvalým zaměstnáním (Briy 2020).

Tento fakt však bývá občas kritizován některými radikálními anarchisty z přílišného napodobování státních běžných institucí, včetně represivních složek, které původně chtěl zapatismus překonat a eliminovat.

Mapa caracolů, zdroj: <https://www.opendemocracy.net/> (autor: Maël Lhopital, DESMI)

Zapatistické zdravotnictví vede dobrovolný „propagátor zdraví“, který absoluuje školení v tradiční i moderní medicíně v regionálních zdravotních střediscích organizovaných Zapatisty. Tito dobrovolníci následně poskytují základní služby v místním „Domu zdraví“ (*Casa de salud*) (Briy 2020). Pravidla „Dobré vlády“ rovněž zahrnují praxi věnovat se několik dní v týdnu komunitě, sdílet jídlo, pomáhat učit mladé a organizovat věci veřejné (Vidal 2018). Což může být pro stmelení kolektivu přínosné, i když pro mnohé individualisticky uvažující pozorovatele ze Západu

to může být vnímáno jako „nucené práce“ či omezování osobní svobody. Nutno dodat, že zapatisté rovněž dodržují striktní prohibici.

Zapatistické komunity mají dnes své i své školství se zapatistickou univerzitou v San Cristóbal de las Casas, kde místní mohou studovat, jak teoretické studijní obory, tak praktická řemesla. Každý by se však měl několik hodin věnovat zemědělským pracemi pro svoje družstvo (Existence 2019). Pěstování intelektuálních a manuálních dovedností tak jdou ruku v ruce, aby mola být v mnoha směrech naplněna jejich ekonomická a politická soběstačnost, založená na demokracii zdola nahoru, spolupráci a komunální spravedlnosti, která staví blahobyť komunity nad zisk jednotlivce. Evidentně se tím zapatisté brání proti vytvoření úzce vymezených specialistů a technokratické společnosti, ale usilují o to, aby každý jednatel měl spravedlivý podíl na fungování celé komunity. Ve škole se pak vyučuje ve španělštině i v domorodých jazycích s důrazem na zachování místních tradic a znalostí. Komunita se dokonce aktivně podílí na určování metodiky a školních osnov (Briy 2020).

V rámci autonomní ekonomiky zapatisté odmítají státní subvence, které si často domorodce kupují a ve výsledku jim často spíše škodí. Finanční prostředky získávají převážně z *fair trade* zemědělství jako je pěstování kávy a jiných zemědělských plodin v kooperativních družstvech s vlastní distribucí, kde vylučující jako zprostředkovatele nadnárodní kapitál globálních firem a spoléhají se na malé distributory z řad svých sympatizantů a řídí se až altruisticky znějícím heslem „Vše pro každého, nic pro nás“ (*Para Todos Todo, Para Nosotros Nada*) (Collier, Quaratiello 2005: 201-2).

Dále finance čerpají z darů svých příznivců, nevládních a neziskových organizací, ale i z prodeje suvenýrů pro „revoluční turisty“. Tento fakt jim však bývá někdy vyčítán, že ideu revoluce postupně zkomercializovali a jejich stále utiskovaná image je pak spíš nástrojem k získávání subvencí od neziskových organizací, které sahají až na státní peníze, a tak se k zapatistům dostávají oklikou (Clifford 2005). To může být do jisté míry pravda, ale je fakt, že přes snahu o vlastní autonomii zapatisté nikdy nezrušili či nezavedli vlastní peníze a jsou tak stále nuceni být napojeni na národní měnu (MXN - mexické peso), kterou využívají i pro vlastní účely.

4.5. Vizuální prezentace zapatistů a politizace kultury

Zapatisté od samého začátku využívali i svébytnou „revoluční vizualitu“, kdy se členové z EZLN vždy objevovali zahalení v černých lyžařských kuklách, které měly symbolizovat dlouhodobou marginalizaci indigenního obyvatelstva, dle paradoxní myšlenky „zahalením jsme vidět.“ Odhalení mělo nastat až ve chvíli, kdy znovu získají svoji důstojnost (Khasnabish 2010). V rukou kromě střelných zbraní, kterých však nikdy moc nemněli k dispozici, nosí často spíše obyčejné klacky. Subcomandante Marcos se kromě černé kukly navíc objevoval i s dýmkou u úst, případně pirátskou pásku přes oko nebo vysílačku a sluchátka od walkmenu. Občas se nechával fotit i na koni, aby tím připomněl tradici z dob Emiliana Zapaty. S kuklou na hlavě a s dýmkou v ruce přišel i na interview hlavních zpráv TV Chapultepec v roce 2006.¹⁸

Za svou standartu EZLN zapatisté používají tradičně rudou pěticípou hvězdu na černém pozadí, což je opět řadí spíše k anarchistickým skupinám než tradiční levici, která se černé barvě spíše vyhýbala. Heslo zapatistů zní: „Tázáním kráčíme“ (*Preguntando Caminamos*). Tím dávají najevo, že jim dnes jde především o vzájemný dialog a naslouchání nikoliv o diktaturu a násilný převrat. Toto vše dobře zdokumentováno v mexicko-ruském dokumentu *People Without Faces* z roku 2016.¹⁹

Zapatisté rovněž místo klasické marxistické rétoriky o boji proti kapitalismu a konci imperialismu, od prvního komuniké začali používat termíny – „boj proti neoliberalismu“ a dělnickou třídu jako nositelem společenské změny nahradil občanskou společností. Dalšími frekventovanými výrazy zapatistů jsou svoboda, demokracie, důstojnost, dialog, solidarita, autonomie, sociální spravedlnost či právo na sebeurčení.

Na lokální úrovni zapatisté rovněž ve velkém využívali nástěnných graffiti - muralů (*murales*)²⁰ s indiánskými a revolučními motivy, upomínajícími na zakladatele

¹⁸ Dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=irLRvbI3qpc&ab_channel=CarlosLoret.

¹⁹ Dostupné z: <https://youtu.be/NqIZOa7DMiU>

²⁰ Mexičtí muralisté byly silně marxisticky orientovaní umělci, jež tvořili své ideologicky zaměřené gigantické nástěnné malby převážně na zdech vysokých budov. Předními zástupci byli Diego Rivera,

velkých nástěnných maleb v dobách Mexické revoluce. Pro svou propagandu pravidelně využívali magazínu *Proceso* a deníku *La Jornada*, jež jím byli nakloněny a díky své kreativní vizualitě a jasně formulovaným požadavkům tak zaujali širokou mexickou veřejnost (Šmausová 2015).

Postupně tak vznikla svébytná zapatistická kultura kombinující tradiční indiánskou estetiku Mayů s revolučními motivy v podobě kreseb, figurek či ženských krojů s pestrobarevnou vizualitou jako jsou červeně šátky žen přes obličej. Vznikly i mnohé „lidové“ zapatistické písně i zapatistická hymna,²¹ opěvující revoluční boj a život indiánů. Tyto „revoluční artefakty“ jsou pak i jedním z jejich zdrojů příjmu pro turisty a příznivce zapatistického hnutí přicházejících do Chiapasu ze všech koutů světa a hojně jsou využívány jako vizuální a kulturní politikum.

Svébytná a v mnohém eklektická vizualita a kulturní přístup k politice a sociálním záležitostem intuitivně reflektovaly tehdejší nástup nové alternativně smýšlející generace devadesátých let,²² u které znovuožíval zájem o domorodá etnika a jejich myšlení či neošamanismus. Zároveň ale i o moderní digitální technologie, jež měly přinést transformaci společnosti a obrat k participativnímu, solidárnímu a méně materiálnímu pojetí světa, které přinesly jak neoliberalismus, tak reálný socialismus.

Clemente Orozco a David Siqueiros, kteří působili na počátku 20. stol v Mexiku, ale byli zvaní i do USA. Dnes je muralismus považován za předchůdce politického graffiti.

²¹ Dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=5y2xXtcsEPg&ab_channel=KameradKosmos

²² Podpora zapatistům se objevila i v popkultuře jako například v tvorbě levicově orientovaných kapel Rage Against the Machine (skladba „Zapatistas Blood“) nebo skupiny Manu Chao.

Zapatistické encuentros, zdroj: <https://radiozapatista.org>

Zapatistky v šátcích, zdroj: <https://www.afed.cz>

Zapatistický mural, zdroj: <https://chiapas-support.org/>

Zapatistická škola, zdroj: <https://notassinpauta.com>

4.6 Výprava za život

- Hledání rovnosti a respektu k mnoha světům

Přestože se v posledních letech zdálo, že zapatisté dlouho veřejně mlčeli a stali se už jen efemérní legendou a předlohou odborných statí, není tomu tak. Kromě budování vlastního politického experimentu aktuálně probíhá zapatistická Výprava za život (*La Gira por la Vida*).²³ Zapatisté tak poprvé vydali při výročí 500. dobytí Mexika Španěly na cestu do Evropy (primárně do Španělska) svou vlastnoručně vyrobenou lodí a plánují navštívit i dalších pět kontinentů. Tato sedmičlenná výprava²⁴ je další velká výzva, kdy mohou zapatisté přesáhnout své geopolitické teritorium, a to nejen virtuálně v rámci neozapatistických sítí, ale i fyzicky. Svou cestu zapatisté nazývají „hledání toho, co nás dělá rovnými“, nikoliv toho, co lidi rozděluje. Volají tak po celo-společenském dialogu, nikoli hledání konfliktů. Zapatisté tak světu symbolicky vzkazují: „*Nikdy jste nás nedobyli. Jsme tady a vzdorujeme*“ (Mareš 2020).

Přetrvávající globální přesah zapatismu je patrný i ve faktu, že výpravu aktuálně podporuje více, než 4.000 sociálních hnutí, skupin, kolektivů, odborových svazů, politických stran a veřejných činitelů spolu s desítkami umělců a intelektuálů z celého světa, kteří podepsali zapatistické komuniké z roku 2020 s názvem Deklarace za život (*Declaración por la Vida*). Jejím formálním autorem je tentokrát Subcomandante Insurgente Miosés, který hned v úvodu píše: „*Pozorujeme a posloucháme nemocný svět a společnost roztržitěnou na miliony navzájem si odcizených lidí tápajících v mlhách individuálního přežití, ale sjednocených útlakem systému, který je ochoten udělat cokoli, aby uhasil svou žízeň po zisku, i když už je zřejmé, že jeho směřování a další existence planety Země jsou v přímém rozporu*“ (EZLN 2021: 33).

Zatím poslední deklarace je jakýmsi manifestem za všeobecnou lidskost v boji proti, dle slov zapatistů „patriarchálnímu, pyramidovému a vykořisťovatelskému

²³ Informace o „Výprava za život“ jsou dostupné z: <https://viajezapartista.eu>

²⁴ Delegaci tvoří sedm lidí, Mexičanů a potomků Mayů – Lupita (19 let), Carolina (26), Ximena (25), Yuli (37), Bernal (57), Darío (47) a Marijose (39).

kapitalistickému systému“, který zotročuje, rabuje přírodní zdroje a ve výsledku slouží ekonomicky opět pouze nemnohým. Deklarace je postavena na premise univerzální hodnoty každého lidského života, nikoliv však ve smyslu uniformní homogenity, ale na respektu k různorodosti – zapatistickou frazeologií – respektu k mnoha světům.“ *„Zapatisté jako by vraceli do hry poetické myšlení domorodých národů včetně étosu, jenž by se dal nejspíše označit za humanistický, třebaže z něj nikdy nevymizel revoluční patos“* (Rychetský, Špína 2021).

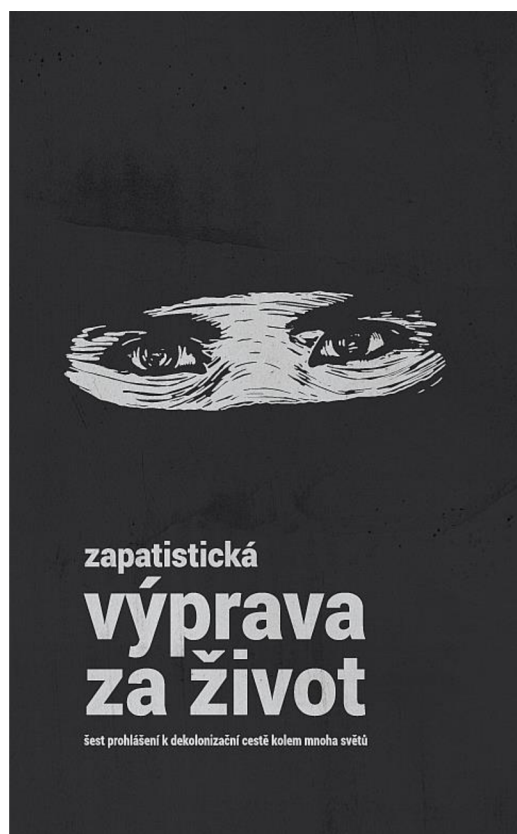
K výpravě byla celosvětově vydána eponymní publikace „Zapatistická výprava za život – šest prohlášení k dekolonizační cestě kolem mnoha světů“, která obsahuje poslední komuniké z Lakandonské džungle z října roku 2020, několik humorných a magických prohlášení zapatisté a zapatistek a alegorické příběhy od SupGalena. Na závěr je pak zařazen samotný text Deklarace za život. Za textem deklarace následuje jmenný seznam podepsaných chartistů.²⁵

Ústředním symbolem „Výpravy za život“ je složená papírová lodička, symbolizující zapatistickou cestu do mnoha světů, nabarvená duhovými barvami znázorňující hnutí za důstojnost menšin (etnických, kulturních či genderových) s pěticípou červenou hvězdou. Sekundárním zapatistickým symbolem výpravy je pak šnek, který znázorňuje, jak ulitu, tedy symbol caracolu, tak „zpomalení“, jako novou kvalitu proti stále se zrychlujícímu se světu, který není nutné za každou cenu neustále akcelarovat neustálou výrobou nových, i když většinou postradatelných produktů podporující konzumerismus, než lidský rozvoj a potenciál, a tím dochází k zbytečně vyčerpaní neobnovitelných surovin, energie a vzniku mamutích skládek odpadu.

U zapatistů se však nejedná o prvoplánový odpor k modernitě, kterou zapatisté už mnohokrát dokázaly využít ke svým cílům, ale primárně jako odpor proti víře v nutnost neustálé akcelerace technologického pokroku, s kterými se lidstvo jako celek dostalo do tzv.: „pasti pokroku“, a tím „pasti sebezotročení“ a zároveň i civilizačního „sebeodcizení“, pomocí nadužívání moderních technologií a informačních kanálů.

²⁵ V České republice publikaci vydalo nakladatelství anarchistické a alternativní literatury Neklid v roce 2021, úvod napsal environmentální antropolog Bob Kuřík a lustrovala ho Janna Anna Cholvadt.

Unikátní přístup k politickému využití vizuality, literatury a politizaci kultury, skloubený spolu s levicovou rétorikou, tradicí a humorem se stal nezaměnitelným zapatistickým jazykem, který se hned z počátku trefil do své doby, i když neměl záměr suplovat žádné politické systémy, ale především držel krok s postmodernou, jež synkreticky pospojovala staré s novým a moderní s tradičním. V současnosti jsou zapatisté stále schopni aktualizovat své přístupy a požadavky směrem k environmentálním problémům, rovnosti a uznání rozmanitosti kultur i genderu. I v tom tkví zásadní globální přesah zapatismu jeho velká adaptibilita a schopnost reagovat na aktuální problémy světa.

5. IDEOLOGICKÉ KOŘENY ZAPATISMU

„V co jsme doufali a stále v to doufáme, je občanská společnost, jež může dosáhnout něčeho složitějšího a nedefinovatelného jako je ona sama – nový svět.“

Subcomandante Marcos

Zapatisté se sami urputně brání zařazení do nějaké úzce vymezené ideologické škatulky všelijakých akademických ismů, nicméně pokud se přece jen pokusíme o analýzu, tak jejich postoje vycházejí z odkazu Mexické revoluce a Emiliana Zapaty, indigenních (či indigenistických) hnutí, působením latinskoamerických guerill v propojení s revoluční levicovou tradicí ovlivněnou neortodoxním marxismem, guevarismem a inspirované anarchismem. Zapatismus je tak podstatně eklektičtější a heterogennější než jiné levicové partyzánské skupiny klasického marx-leninského stříhu, které působily v Latinské Americe v průběhu 20. století.

Zapatisté tak postupně času zavrhli jak sovětský, maoistický, ale nakonec i kubánský model totalitaristické či autoritativní vlády. V kategoriích politické terminologie jsou postoje zapatismu dnes běžně označují jako libertariánský socialismus, anarcho-socialismus či bezstátnímu socialismus. I když historicky se EZLN již z názvu hlásila k národnímu osvobození, postupem času se jejich postoje staly stále méně nacionální a přeměnily se v transnacionální a environmentální hnutí zastávající se práv menšin.

Přestože zapatisté jsou, ve své podstatě, levicovým hnutím, zároveň bývají velmi skeptičtí ke středo-levicovým vládám: *„Stanovisko zapatistů vyplývalo z jejich hlubokého přesvědčení, že volební politika se nevyplácí. Zapatisté se postavili kriticky ke všem levicově centristickým prezidentům v Latinské Americe, od Luly v Brazílii až po Cháveze ve Venezuele, a to z toho důvodu, že ve všech případech se jedná o hnutí „shora dolů“, která nedokázala změnit nic skutečně podstatného ve prospěch utlačované většiny“* (Wallerstein 2008).

5.1. Indigenismus jako kulturní a politická identita

*„My jsme mstitelé smrti. Naše plémě nezmizí,
dokud bude jitřenka svítit“*

Popol Vuh

Zapatistické hnutí vzniklo jako odezva na indigenní hnutí, probíhající napříč celým latinskoamerickým kontinentem a bojujících za navrácení důstojnosti původních obyvatel Ameriky a vytvoření jejich kolektivní identity. Na úvod je však dobré vymezit si základní, leč problematické pojmy „indiánský“ a „indigenní“. Slovo „Indián“ vzniklo známým nedopatřením, když Krištof Kolumbus roku 1492 doplul k břehům dnešních Bahamských ostrovů a domníval se, že objevil novou cestu do Indie. Místní obyvatelé tedy omylem nazval Indiány, což se v běžném diskurzu (a to i odborném) používá dodnes. S tím souvisí někdy nejasné psaní indiánů s malým „i“ či velkým „I“ na začátku slova (Křížová 2016: 5). Mnohé nativní komunity toto označení však dnes považují spíš za pejorativní a neztotožňují se s ním, protože je příliš svázan s kolonialismem a jejich útlakem. Do „objevení Ameriky“ Kolumbem tedy žádní indiáni v podstatě neexistovali, pouze jednotlivé kmeny či etnika, které měly své jména. Termín „indigenní“ se jako označení ujalo až mnohem později ve smyslu původní, domácí či domorodý.²⁶

Indigenismus je obecně definován jako kulturní a politické hnutí, jehož cílem je zlepšení životních podmínek, uznání lidské důstojnosti, kulturních tradic a politické autonomie původních obyvatel Latinské Ameriky a pokus o jejich začlenění jako rovnoprávných členů společnosti (Wikipedie). Indigenní hnutí se tak zpravidla

²⁶ Termín „indigenní“, obdobně jako slovo „aboriginální“ znamená „původní“, nemuselo by tedy být zdaleka aplikováno jen na domorodé obyvatelstvo Ameriky, ale i pro další „původní“ obyvatele i na dalších kontinentech. To je však poměrně častá geneze odborné terminologie. V zájmu přesnější definice se věc paradoxně zkomplikuje. Problematické by se daly i termíny „domorodý“ či „nativní“, které zdaleka nemusí označovat jen indiánské etnikum, ale i všechny lidské bytosti narozené na území Latinské Ameriky.

ideologicky staví proti vládnoucím elitám, ale také proti americkému imperialismu a bezohledné ekonomice neoliberalismu. Indigenismus je zároveň snaha vytvořit nativním obyvatelům v této oblasti kolektivní identitu, která by je mohla sjednotit na jedné etnické platformě, na což zapatismus evidentně navazuje.

Snahy o ochranu indiánů začaly již v koloniální době, kdy byla cílem misionářů christianizace domorodého obyvatelstva a snaha z barbarů vytvořit věřící „ovečky“, a tak spasit jeho duši. Misionáři jako již zmiňovaný například Bartolomé de Las Casas, působící v Chiapasu se stavěli za práva domorodců proti španělské nadvládě. To se však příliš nelíbilo vládnoucí menšinové elitě, která chtěla využívat domorodce především k otrocké práci, a ne jako nové humanizované konvertity s lidskou důstojností. Jejich podřízenost a status bezzemků jim zcela vyhovovala.

První indigenní hnutí se začala hlásit o slovo až v druhé polovina 19. stol. Za zájmy původních obyvatel Ameriky se většinou zasazovali intelektuálové ze střední třídy, kteří se rozhodli nativní obyvatelstvo zastupovat. Jejich cílem se stalo zapojení indiánů do politického života jako právoplatných občanů, bez nutnosti přijmout západní kulturu. *Kreolové* narození na území Latinské Ameriky se v té době potýkali s problémem definovat svoji národnost po vyhlášení nezávislosti. Snažili se tak přijmout kulturní a historické dědictví domorodců a odmítnout iberskou minulost. „*Mexická revoluce po roce 1910 celé Latinské Americe podnítila snahy o využití indiánského dědictví při budování národních diskurzu i začleňování Indiánů do národní společnosti pozitivním způsobem, tedy nejen tlakem na akulturaci, ale taky uplatněním určité části jejich tradic, byť s konečným cílem vytvoření „nového občana“* (Křížová 2016: 203).

Cílem indigenních hnutí je integrace indiánů do současné postmoderní společnosti, aniž by se museli vzdát svých zvyků, jazyka, kosmovize nebo tradičních institucí. Primordiální identita, která se zakládala na biologických znacích dnes vystřídala konstruktivistická, spojená se subjektivní identifikací. V současné době se tak může jedinec indigenního původu definovat jako mestic, ale i přesto často v očích druhých zůstává „indiánem“. Navíc ani jednotlivá domorodá etnika nemusejí mít

zdaleka jednotný názor o tom co je indigenismus, či co znamená být indián. Indigenní identita tak není nic tradičního či objektivně analyzovatelného, ale jde spíš o novodobou etnicitu či kulturní identitu, vykonstruovanou až v moderní době.

Domorodé indiánské komunity dnes už většinou nežijí v bohem zapomenuté, odloučeném lokalitě jako „urození divoši“, ale jsou formováni vlivem okolního světa a společenských interakcí. Ke skupinové identifikaci a politické mobilizaci tak zpravidla dochází na základě jejího ohrožení, jako je zabírání území nebo už zmiňovaná smlouva NAFTA. Tak se někteří indiáni byli schopni v rámci indigenních hnutí sjednotit na základě jejich utlačování vládnoucí oligarchickou elitou.

Zvýšení zájmu o indigenismus došlo na přelomu milénia i díky Organizace spojených národů (OSN), kdy bylo vydáno několik konvencí a rezolucí na podporu domorodých obyvatel. Indigenismus se tak postupně stal klíčovým tématem pro politické dění v celé Latinské Americe. Rychlá globální komunikace pak posílila mezinárodní zájem u indigenní hnutí jak v mexickém Chiapasu, ale i zájem o dění v Peru a Bolívii, kde indiáni bojují za právo na svá území, autonomii, kulturní sebeurčení a možnost participovat na politickém dění nebo proti kácení amazonských pralesů. Přesto se dá konstatovat fakt, že zatím žádný z pokusů o integraci indiánů do „většinové“ společnosti, zastávané paradoxně početnějšími „menšinami“, nedopadl zcela úspěšně. Indiáni sice v průběhu dějin přestali být „sluhy“, ale stali se „poslu-hovači“ politických stran, které se je snažily využít jejich hlasový potenciál ve svém volebním boji. Základním problémem tak zůstává, že indigenita byla původně vytvořena ze shora, nikoliv samotnými indiány.

5.2. Mexická revoluce

„Půda je toho, kdo na ní pracuje.“

Emiliano Zapata

Mexická revoluce byla jednou z nejzásadnějších událostí v dějinách Mexika a předbrazem dalších revolucí v celé Latinské Americe, která dodnes stvoří základní esenci mexické identity a národního narativu. Tato revoluce „*představovala nejrozsáhlejší pokus transformovat archaické ekonomicko-sociální struktury země a uvrhla do krize systém domácí oligarchie spojený se zahraničním kapitálem*“ (Opatrný 2016: 141). V řeči čísel až 90 % těžebního průmysl zhodnocovaly zahraniční investice a 95 % venkovských rodin nevlastnilo žádnou půdu (Klíma 2015: 293). Došlo k ní po dlouhé autokratické a represivní vládě Porfiria Díaze v letech 1876-1911, který nakonec raději uprchl do exilu v Evropě. Zastáncům revoluce šlo v principu o zrušení „porfiriátu“, jak se nazývala jeho desítky let trvající autokracie.²⁷ Cílem revoluce mělo být nastolení spravedlivější demokraticky zvolené vlády a dlouho pozemková reforma, kde mělo dojít ke konfiskaci rozlehlých a neprávem zabraných *haciend a latifundií* bohatých statkářů a jejich rovnoměrnější rozdělení.²⁸

Mexickou revoluci odstartovala v roce 1910 deklaráce Plán ze San Luis Potosí, iniciovaná liberálem Franciscem Maderou, která slibovala všeobecné volební právo, vrácení půdy bezzemkům a nacionalizaci průmyslu z rukou zahraničního kapitálu, což se však po jeho zvolení prezidentem roku 1911 zdaleka nevyplnilo. Události revolučního boje tak postupně nabrali spletitý spád, až se dostali do fáze občanské války, kdy se po vraždě Madery na prezidentském postu vystřídali konzervativec a

²⁷ Latinskoamerická obdoba monarchistické vlády habsburského císaře Franze Josefa I. v době Rakousko-Uherské monarchie v letech 1848-1916, který byl jedním z nejdéle vládnoucích mocnářů v historii lidstva. Vládl 68 let.

²⁸ Mexická revoluce tak proběhla téměř paralelně s Ruskou revolucí, která však měla za svůj cíl svržení cara Mikuláše a nastolení diktatury proletariátu a přechod ke komunismu, nikoliv jen vytvoření demokratičtějšího státu a pozemkovou reformu jako v Mexiku.

kontrarevolucionář Adolfo de la Huerta (popraven) a liberální konstitucionalista Venustiano Carranza, ale ani jeden z nich nedokázal zemi stabilizovat (Kašpar 2009).

Během revoluce došlo k mnoha zvrátům a politickým vraždám, kdy mezi sebou bojovaly jednotlivé frakce revolucionářů a kontrarevolucionářů a různé zájmové skupiny od městské buržoazie, liberálové, konzervativní, dělnická třída v podobě Světového domu dělníků až po indiánsko-mestické rolníky, které vedly předáci – Pancho Villa na severu Emiliano Zapata na jihu země. *„Identifikovat poražené bylo poměrně snadné, nikoli však již vítěze, kteří se lišili původem, charakterem i cíli. Revoluce vyústila v krvavý a složitý bratrovražedný boj“* (Kašpar 2009: 232). Dle Fuentesese šlo v podstatě o střet dvou revolucí – národní a lokální. Jedna byla městská, progresivní a chtěla modernizovat, industrializovat a centralizovat moc, ta druhá byla venkovská, založená na zemědělské tradici a decentralizaci moci v rukách jednotlivých obcí (Fuentes 2003: 242-247).

Revoluční události dospěly v roce 1917 k vyhlášení ve své době zřejmě nejpokrokovější listiny – Queretarské ústavy²⁹ a nakonec v roce 1929 vedly k založení národně-revoluční strany PŘI a tím vzniku ideologie revolučního nacionalismu, který byl typický pro její vládu, která si uzurpovala výhradní právo na oficiální vysvětlení revoluce. Teprve v této době se začaly naplno uplatňovat základní požadavky původní Mexické revoluce. Dlouhou autokratickou vládou jednoho muže (35 let), však vystřídala ještě delší vláda jedné strany (71 let).

5.2.1 Zapatův odkaz a lidé Morelosu

Pro dnešní zapatistické hnutí či neozapatismus, byl signifikantní postavou charismatický revolucionář s velkým knírem a širokým 58ombrerem Emiliano Zapata Salazar (1879-1919), který se postavil na stranu utlačovaných domorodých rolníků v chudých zemědělských rurálních oblastech jižního Mexika. Zapata byl známý díky svému

²⁹ Queretarská ústava ustanovila například osmi hodinovou pracovní dobu, minimální mzdu, právo na stávkou, omezila práva na soukromé vlastnictví pozemků a uznala práva komunit na obecná vlastnictví půdy...atd

prohlášením, že „půda je toho, kdo na ní pracuje“, nikoliv latifundistům či oligarchům, využívajících otrockou práci bezzemků pro svůj osobní zisk. V roce 1910 pak založil ve státě Morelos Osvobozenickou armádu jihu (*Ejército Libertador del Sur*), jejíž členové byli označováni jako zapatisté. Organizace armády byla spíš vágní a neměla žádnou přísnou hierarchii, byla však založena na přesvědčení a odhodlání bojovat za společnou věc než na poslušnosti vnucené vojenské autority.

Zapatisté před muralem E. Zapaty, zdroj: <https://es.onlinestorecheaps.ru>

V roce 1911 Zapata vydává po nenaplněném očekávání zásadní politický dokument - Plán z Ayaly (*Plan de Ayala*). Přestože byl pamflet napsán neotesaně a s množstvím pravopisných chyb, jednalo se, dle mnohých historiků, zřejmě o nejradikálnější politický manifest mexické historie, bojující za sociální spravedlnost. V textu

deklaroval navrácení půdy lesů a vod původním majitelům (tedy indiánům), konfiskaci třetiny velkostatků a rozdělení půdy rolníkům (Klíma 2015: 294).

Přestože byl Zapata původně nevzdělaným krotitelem koní, naslouchal myšlenkám svých poradců - levicových intelektuálů a anarchistů, kteří ho uvedli do dobového kontextu radikálních filozofie Karla Marxe či Petra Kropotkina, hovořících o možnosti spravedlivější proměny společnosti a historické nevyhnutelnosti zhroutění kapitalismu. Hlavním revolučním heslem zapatistů se stal název knihy „*Tierra y libertad!*“ (Země a svoboda) od mexického anarchisty a Zapatova poradce Ricardo Florese Magóna (Lorenz 2009).

Ve státě Morelos zapatisté v letech 1914-15 nastolili agrární a politickou autonomii, jakýsi stát ve státě, kde zakládali vlastní školy, vytvářeli alternativní způsoby rozvoje a skutečně si vládli sami, bez zásahu z centra. Zkonfiskovaná půda byla rozdělena v souladu s vůlí místních obyvatel vesnic. Jejich „politika důvěry“ byla založena autoritě, která vycházela z místních rad a spočívala ve věrnosti textům zákonů, které si sami vytvořili a schválili.

Dle vzoru anarchismu zapatisté nezakládali ani policii a zákony aplikovali na vlastní zodpovědnost dle rozhodnutí obyvatel, nikoliv direktivně. Lidé Morelosu tak dokázali, že zemědělská kultura může nabýt formy funkční politické organizace postavené na přímé komunitní demokracii, která spojovala kulturní tradici, decentralizovanou moc a fungující občanskou společnost založenou lokálních sousedských vztazích. „*Vytvořili tak jedno z nejživotoschopnějších a v Latinské Americe a dosud nevidaných společenství*“ (Fuentes 2003: 245-248). Nakonec byl však Emiliano Zapata roku 1919 zákeřně zastřelen svými odpůrci, když byl vlákn do léčky a vstoupil tak do panteonu legendárních revolučních postav³⁰ v boji za utlačované chudé indiány v Mexiku.

³⁰ Někteří obyvatelé Morelosu jeho zavraždění prý dodnes nechtějí věřit a považují Zapata za legendární nesmrtelnou bytost, na kterého na hoře stále čekají bílý kůň (Fuentes, Zapatova smrt, 2005, 249). Zde je vidět, že mytologické myšlení neodešlo ani s „odkouzlením světa“ a jeho racionalizací v rámci modernity.

Z již popsaného zjevné, že povstání zapatisté z Chiapasu a povstání původních zapatistů lze vystopovat mnohé důležité historické, ale především sociálně-ekonomické paralely jako snaha o založení vlastní decentralizované armády, správa vlastních pozemků a vytvoření autonomního území v rámci národní revoluce.

Mexická revoluce a Emiliano Zapata se tak stali předobrazem současného neozapatismu v Chiapasu, jenž se přihlásil k jejich odkazu a snaží se tak na působení zapatistů z Morelosu historicky navázat v pojetí autonomní samosprávy svého území. Dokázali však historickou postavu Zapaty využít i jako silného revolučního symbolu ve své mediální a politické kampani, i když už v současném postmoderním diskurzu mexické reality a globálního propojení světa v transnacionálních sítích, za účasti nových technologií.

5.3 Guerillová tradice v Latinské Americe

"Každá partyzánská válka, která je vedena bez podpory místního obyvatelstva, je odsouzena k porážce"

Che Guevara

Fenomén guerill (nebo česky také geril) jako partyzánských hnutí se stalo důležitým politickým, sociálním, a kulturním fenoménem celého latinskoamerického kontinentu, potažmo i vzniku EZLN v Chiapasu. Pojem samotný vznikl sice již počátkem 18. stol. v době španělského odporu proti Napoleonově vojenskému tažení, ale rozšíření do obecného diskurzu se mu dostalo až 60. letech 20. století po úspěchu vítězné Kubánské revoluce roku 1959, která byla předobrazem všech dalších. Samotný termín je pak etymologicky odvozen od španělského slova „guerilla“ (Někdy též psáno guerrilla), což znamená zdvojnásobení slova „guerra“ (válka), tedy „malá válka“.

Guerillová hnutí v Latinské Americe, coby političtí aktéři, bývají zpravidla předzvěstí levicové revoluce proti stávajícímu politickému systému a mohou nabýt mnoho podob od pacifistické rebelie zapatistického hnutí v mexickém Chiapasu

v devadesátých letech až po teroristickém běsnění v případě ultralevicové peruánské Světlé stezky v osmdesátých letech 20. stol.

Guerilla je v principu partyzánská forma vedení asymetrického vojenského boje, která svou taktiku soustředí na jednorázové přímé akce a přepady ze zálohy metodou „zaútoč a zmiz“. Zpravidla jde o menší ozbrojené útvary, které předpokládají, že způsobí větší škody lépe vyzbrojenému nepříteli v podobě vládních či vládou podporovaných paramilitárních jednotek (*Eskadry smrti* či *Contras*), když budou vhodně napadány na slabých místech. Součástí gerillového boje ale mohou být i průmyslové sabotáže, atentáty, únosy nebo špionážní akce.

Nejedná se tedy o pravidelnou armádu, ale o dobrovolnický vycvičený oddíl rebelů, které bojují za společnou věc, vesměs v zájmu levicové revoluční ideologie a osvobozenického boje proti autokratické vládě či represivní diktatuře, která už přesáhla určitou únosnou mez pro život obyvatel v dané oblasti. Protože jsou guerilly v zásadě politicky antisystémové a protirežimní, bývají vládou a svými odpůrci často označovány jako teroristické skupiny, aby jejich činnost pozbyla veřejné legitimacy. Někteří se však terorismu skutečně dopouštějí jako Světlá stezka v Peru.

5.3.1 Kubánská revoluce a kult Che Guevary

Historicky nejznámější vítěznou guerillovou válkou byla Kubánské revoluce, jež proběhla v letech 1953-1959. V Mexiku hnutí 26. července, zosnovalo plány na převzetí moci z rukou generála Fulgencia Batisty, který byl loutkovým diktátorem na Kubě v područí USA. Samotná revoluce však začala přistáním 82. členné skupiny povstalců u břehů Kuby 2. prosince 1956 na lodi *Granma*.³¹ V následné partyzánské válce v pohoří *Sierra Maestra* se však po zdoluhavém a vyčerpávajícím boji – za podpory místních rolníků a nakonec i městské opozice „*Vousáci*“ (*Barbados*)

³¹ Ironií osudu bylo, že téměř tragikomicky nešťastným vyloďení zemřela většina špatně vybavených a vycvičených povstalců, která byla přepadena ze zálohy Batistovými vojáky a zůstalo jen pouhá hrstka 21. přeživších partyzánů, kteří se rozptýlili v neprostupných horách. Příčinou prvotního nezdaru bylo přetížení lodi, mořská nemoc, utopení proviantu a nehostinné bažiny (Reid-Henry 2009).

v čele s militari-zovaným právníkem Fidelem Castrem, argentinským doktorem Ernestem Che Guevarou, Camillem Cienfuegosem a bratrem Fidela Raula Castrem, zvítězili v bitvě u města Santa Clara a převzali tak vedení země (Reid-Henry 2009).

Vítězství Revoluce tak pro Kubánce znamenalo samostatnost Kuby, pozemkovou reformu, zlevnění bydlení, zvýšení gramotnosti a dočasně i nastolení svobodnějších podmínek v zemi. Na tom nic nezměnilo ani nepovedený kontrarevoluční puč podporovaný vládou USA v Zátocě svíni (*Bahía de Cochinos*) v roce 1961, který byl však zdárně odražen ani karibská krize v roce 1961 (Gott 2009). Kubánská revoluce s tak stal zásadním předobrazem a milníkem i pro mexické zapatisty, ačkoliv s tím rozdílem, že zapatistům nešlo, jak už bylo řečeno o převzetí moci do vlastních rukou, což by z hlediska velikosti Mexika oproti Kubě bylo i těžko proveditelné, ale jen o politickou nezávislost a ekonomickou autonomii.

Nejvýznamnější legendou latinskoamerického guerillového boje je tak dodnes argentinský revolucionář a vystudovaný doktor medicíny Ernesto „Che“ Guevara (1928 - 1967), který jeho formy a nepsaná pravidla zakódoval ve svém revolučním „manuálu“ - *Partyzánská válka (La guerra de guerrillas, 1961)*, která se stala na přelomu šedesátých a sedmdesátých let 20. stol. jakousi „biblí“ partyzánského boje (nejen) v celé Latinské Americe a to v počátcích i pro zapatisty, kteří dle ní formovali svou guerillu EZLN v nitru Lakandonské džungle.³²

Důležitým teoretickým textem guerillového boje byla i kniha *Revoluce v revoluci* (1967) od francouzského filozofa Régise Debraye, která analyzovala ozbrojený politický boj v Latinské Americe. Debray byl blízký Guevarův přítel a byl rovněž u jeho poslední mise v Bolívii, po které byl uvězněn. Po propuštění později pomáhal sandinistům v Nicaragui nebo byl poradcem francouzského prezidenta Mitteranda.

³² Otázkou je nakolik tak tímto zveřejněním Guevara rozkryl partyzánské taktiky i svému nepříteli, či zda mělo jít spíš o jeho strategické zmatení. U nás vyšla v nakladatelství Naše Vojsko v roce 1961.

5.3.2 Vznik a vývoj guerill v Latinské Americe

Téměř každá latinskoamerická země měla v historii svoje guerillové hnutí či alespoň guerillový odboj a dá se říct, že se jedná téměř o latinskoamerický folklór. Druhou vítěznou guerillou v teritoriu Latinské Ameriky pak byli Sandinisté v Nikaragui a jejich partyzánské složky a později i politická strana FSLN (*Frente Sandinista de Liberación Nacional*) v čele s Danielem Ortegou, jež se stal v roce 1985 poprvé prezidentem země (a v jejím čele stojí od roku 2007 dodnes). Avšak dnes se jedná o tuhou autokratickou vládu, stejně jako byla ta Castrova, kterou nastolil na Kubě po svém vítězství (Wickham-Crowley 1992). To však bývá často osud vítězných revolucí, když se dostanou k formální moci. Tuto chybu však zapatisté zatím neudělali.

Naopak guerilla, které se nikdy neujala vlády a měla nakonec spíš negativní dopad na civilní obyvatelstvo, z důvodu svých brutálních praktik, byla Světlá stezka v Peru, svých cílů zatím nedosáhli ani kolumbijští FARC, jež dodnes bojují za své zájmy, i když mezitím se zapletli i do pašování drog nebo salvadorští FMLN, které se dostali do oficiální politiky, ale jejich výsledky nebyli nijak přesvědčivé. Dá se konstatovat, že politickým nezdarem nakonec skončila většina latinskoamerických guerill (Wickham-Crowley 1992). Otázkou zůstává, zda cílem všech těchto hnutí je skutečné převzetí moci v zemi, kde působí nebo jim jde často spíš o dosažení určitých politických ústupků nebo autonomii jako třeba právě Zapatistům.

Guerilly operují zpravidla v nepřehledném terénu džungle či ve venkovském prostředí, které poskytuje mnohé možnosti ukrytí, kde využívají podpory místního obyvatel, kteří jim následně pomáhají se skrýváním nebo sháněním proviantu. Jejich aktivizací se pak mnozí stávají dalšími rekruty v revolučním odboji. Mohou se však transformovat i do městských guerill, které se pohybují v urbánním a využívají tak jiných strategií a taktik jako byli kubánští „*Barbaduos*“ v boji o město Santa Clara, radikálně-levicové partyzánské hnutí Tupamaros v Uruguayi či nebo Montoneros, kteří snovali své plány v Argentině (Wickham-Crowley 1992).

Guerillová hnutí vesměs zakládají levicově orientovaní intelektuálové s radikálními názory, někdy za tiché podpory levicových a socialistických stran,

téměř nikoliv však sama „cílová skupina“, za kterou se rozhodli bojovat (proletariát, chudí, indiáni) (Wickham-Crowley 1992, 23-28). Následně se tedy hnutí vždy snaží získat pro „společnou věc“ dělnické, venkovské či domorodé obyvatelstvo, bez kterých by hnutí nemělo potřebnou „lidovou podporu“. To se však právě Guevarovi stalo osudným při jeho pokusu převrat v Bolívii roku 1967 (Reid-Henry 2009), kde místní venkované nepochopili jeho záměr o rozpoutání celokontinentální revoluce proti západnímu imperialismu a byl zde nejdříve dopaden, a pak i zastřelen.³³ Tím se však stal nesmrtelnou revoluční, ale i globalizovanou popkulturní ikonou pro další revolucionáře a levicové intelektuály nejen v Latinské Americe.

5.3.3 Mexické guerilly

Na teritoriu Mexika fungovaly guerilly od roku 1968, vzniklé po studentských bouřích, kdy se studenti začali radikalizovat po Tlatelockém masakru. Měla na ně částečně vliv Kubánské revoluce i to, že se v Mexiku červenci roku 1955 poprvé setkala revoluční duo Fidel Castro a Ernesto Guevara, aby zosnovali plány na vylovení na Kubě a tamní převrat. V Mexiku byl vždy i silný vliv trockismu, který byl způsoben exilem Lva Trockého v domě Diega Rivery (předsedy Komunistické strany Mexika) pod záštitou prezidenta Lázara Cardenase v druhé polovině třicátých let.

Maoisticky orientovaná Národně revoluční občanská aliance (ANCR) tak byla první mexická guerilla z fungující v letech 1968-1971 a založil ji profesor Genaro Vázquez Rojas ve státě Guerrero. Po jeho smrti při útěku z vězení a uvěznění dalších členů však aktivita odezněla. Komunista Lucio Cabañas založil v roce 1967 poměrně významné hnutí Stranu Chudých (PP), to se však po jeho smrti v roce 1974 rovněž rozpadlo. Dále v té době v Mexiku fungovalo prokubánské Mexické povstalecké vojsko (EIM) nebo Hnutí revoluční akce (MAR), které se vesměs hlásily k odkazu komunismu podporované Východním blokem (Pečínka 1998: 159-160).

³³ Jeden z místních rolníků vyrazil armádě pozice jeho partyzánské jednotky. Následně byl Guevara za asistence CIA bez řádného soudu popraven u městečka Vellegrande (Bolívie), které je dnes téměř kultovním místem jeho vyznavačů i domorodých obyvatel.

Z hlediska pozdějšího zapatismu pak můžeme vzít v potaz guerilly fungující v průběhu sedmdesátých let jako malou městskou guerillu Los Lacandones, vzniklou na univerzitě v Chiapasu anebo bojůvky Zapatova městská fronta (FUZ) nebo Ozbrojená revoluční fronta Emliana Zapaty (FAREZ), které však neměly s pozdějším zapatismem ideologicky příliš mnoho společného kromě odvolání se na svého předchůdce a levicového zaměření. Vždy šlo spíše o malé ozbrojené přepadové jednotky občanů střední třídy nebo univerzitního vzdělání, které se zabývaly únosy prominentních politiků, přepady bank nebo armádních oddílů (Pečínka 1998: 161-165). Z celonárodního hlediska však nikdy nedosáhly žádných výrazných úspěchů. Nicméně souběžně s nimi už fungovalo i povstalecké hnutí FLN, která připravilo půdu pro vznik zapatistické guerilly EZLN, a tím celému zapatistickému hnutí v Chiapasu.

Zapatisté však v principu neusilují o svržení mexické vlády, ani o vstup do oficiální politiky a převzetí moci jako dříve jiné latinskoamerické levicové guerilly na Kubě, Nicaragui či Salvadoru. Nejde jim ani o klasický národnostní separatismus, ale primárně o vydobytí vlastní autonomie, nezávislé na centrální mexické vládě a oficiálních úřadech v Chiapasu.

5. 4 Anarchismus a postanarchismus

„Opravdové je to, co vzdoruje“

Neviditelný výbor

Zapatismus do jisté míry navazuje i na revoluční myšlenky a praxi anarchismu a jeho komunitní organizaci, který má v teritoriu Latinské Ameriky rovněž dlouholetou tradici a stal se tak nezanedbatelnou součástí tamních politických dějin. Původní ideologie anarchismu je sociální filozofií s alternativním programem zaměřeným na svobodné, decentralizované a seberegulující se společenství lidí (pospolitost - *gemeinschaft*), které je založené na vzájemné důvěře a toleranci. Solidarita, sociální spravedlnost a demokracie jsou tak jeho hlavní premisy, nikoliv jen proklamované

vějičky na voliče. Přesto je anarchismus v obecném diskurzu dlouhodobě historicky vnímán jako strašák slušného občana, coby synonymum politického chaosu, nekontrolovaného bezvládí a společenského nepořádku.

Anarchismu je ze své podstaty antipolitická (ve smyslu nepodílející se na oficiální politické moci) a nehierarchizovaná společenská platforma, jež usiluje o to, aby se obešla bez centrální moci státu, vlivu bank, byrokratických institucí, represivních složek, církví či jakékoliv autoritářské ideologie. Nikoliv však nutně za cenu destrukce společenských hodnot a tradic, jak je často mnohými mylně chápán. „*Jinými slovy anarchismus je snahou o popsání společenského útlaku v jeho úplnosti, úsilím o boj proti němu a o uskutečnění neutlačivých alternativ. Kořenem útlaku je přitom moc – moc lidí nad jinými lidmi, ať už se projevuje v rovině politického či ekonomického donucení, či vštěpováním hodnot hierarchie a výchovou k poslušnosti*“ (Tomek, Slačálek 2006:15).

Anarchistická filozofie tedy vznikla z důvodu etického uvědomění si potřeby všeobecné solidarity, radikální emancipace jednotlivce a jeho svobody v rámci evolučního vývoje společnosti, jak ho definovali jeho první teoretici, ale i praktici – francouzský typograf a filozof Pierre-Joseph Proudhon nebo ruští myslitelé revolucionář Michail Bakunin nebo geolog Petr Kropotkin, zakladatel anarchistického komunismu, který ve své knize *Anarchistické etika* říká: „*Uznáváme plnou svobodu osobnosti. Chceme, aby existovala plně a komplexně, požadujeme svobodný rozvoj všech lidských schopností, které z ní vycházejí*“ (Kropotkin, 2000: 37). Bakunin v knize *Bůh a stát* pak neoblomně tvrdí, že „*Svoboda všech je podstatná pro mou svobodu*“ a Proudhon v *Pojednání o federalismu* energicky definuje rovnostářství anarchismu: „*Nechceme ani řízení člověka člověkem, ani vykořisťování člověka člověkem*“ (Proudhon via Faber, 2006: 15). Občanská a politická svoboda jednotlivce by tedy - dle prvních „věrozvěstů anarchismu“ - měla být přirozeným stavem lidské společnosti, nikoliv pouhou utopií pro několik málo idealistů.

V krátkosti by se dal anarchismus výstižně charakterizovat v jejich hesle „*Pořádek, bez vlády*“, kdy mělo dojít k ukončení kapitalistického řádu a nastolení

řádu spravedlivějšího - komunismu. Nikoliv však v intencích pozdějšího totalitarismu komunistické diktatury a jeho byrokratického etatismu, která nastala v Sovětském Svazu a později i v jeho satelitech ve Východním bloku, který byl v přímém protikladu k anarchistickému pojetí participativní demokratické společnosti bez hierarchického vedení a ze shora vnučených autorit.

5.4.1 Význam autonomních komun

Anarchismus je obdobně jako zapatismus velmi blízká komunitní a horizontální organizace společnosti v intencích kolektivního vlastnictví. Důležitou úlohu v historii anarchistických komun tak sehráli anarchosyndikalisté v Rusku a Ukrajině za vedení Nestora Machna v době Ruské revoluce v roce 1917-1923. Nejvýznamnější období pro anarchosyndikalismus pak nastalo při občanské válce ve Španělsku v letech 1936-39, kdy vznikaly obce ve zpráve samosprávných výrobních a zemědělských družstev, bez účasti státu (Damier 2006), které se určitým způsobem blížily dnešnímu konceptu zapatistických caracolů. V té době měli anarchisté velkou masovou podporu obyvatel z nejnižších ekonomických tříd a sociální myšlenky anarchismu byla na největším vzestupu. Rozsáhlé anarchistické hnutí, zastávající demokratickou samosprávu věcí veřejných a autonomii tak záhy zapustilo kořeny kromě Ruska, Evropy a USA i v zemích Latinské Ameriky, především v Argentině, Brazílii a Mexiku, kde se jimi nechal inspirovat i Emiliano Zapata a později i dnešní nezapatisté.

5.4.2 Rozptyl anarchistického myšlení

Rozptyl anarchistických teorií byl historicky velmi široký, často až kontroverzní, občas splývající až s libertariánskými tezemi nebo necírkevním křesťanstvím jako v případě spisovatele a radikálního pacifisty Lva Tolstého. Jako předchůdce novodobého individuálního anarchismu můžeme považovat Maxe Stirnera, který po vzoru humanistů obhajoval individuální svobodu jednotlivce a jeho nezávislost, která by neměla být nikým a ničím omezována. G. Landauer byl zas ovlivněn soudobou filozofií vůle a silou ducha Nietzscheho a Schopenhauera, přes aktivní revolucionáře A. Brerckmana

a Emmy Goldmanové, kteří čekali na revoluční přeměnu celé společnosti, ale nakonec tento koncept opustili, když viděli, že socialistická revoluce v Rusku se stala jen další diktaturou a autoritářským kultem osobnosti. Proto později gestalt psycholog a spisovatel P. Goodman nebo C. Ward téměř rezignovali na diskurz celospolečenské revoluce a snažili se myšlenky anarchismu aplikovat v běžném životě a na konkrétní aktuální události, kdy navrhovali nahradit revoluci za osobní vzpourou či revoltou. M. Bookchin pro změnu přichází s aktuálně ekologizující pohledem na společnost, která si podřezává větve sama pod sebou, což je třeba napravit decentralizací a ekologickým étosem (Tomek 2012: 11-47). Spisovatel a kybervizionář Hakim Bey, reagující na relativizující postmodernu, revoluci zcela zavrhuje a nastiňuje konspirační koncepci „dočasných autonomních zón“, která tvrdí, že je potřeba vytvářet „místa“ či „chvilé“ svobody vně většinové společnosti, kterou nelze naráz změnit. A to už jsme u strategií, jež se souhrnně označují jako postanarchismus.

5.4.3 Postanarchismus a „revoluce každodennosti“

Dnes anarchismus, některými akademiky nazývaném postanarchismus či neoanarchie, už zdaleka neusiluje o rozpoutání celosvětové revoluce či okamžité zrušení státu a kapitalismu jako jeho otcům zakladatelům (Bakunin, Kropotkin, Proudhon), žijících v jiné sociokulturní realitě těžce pracujícího proletariátu v době průmyslové revoluce a bezzemků bez volebních práv a občanských svobod. Vize postrevoluční doby a sociální změny v silně individuální éře internetu se u postanarchistů stala dlouhodobým procesem jakousi „revolucí každodennosti“ (Hušek 2016: 70), připomínající rhizom filozofů Deleuze a Guattariho: *“Nic není tak krásné, nic není tak milé, nic není politické kromě podzemních stonků a vzdušných kořenů, divokého růstu a rhizomu“* (Deleuze, Guattari 2010: 23). Tuto tekutost dnešních revolucí vystihuje i krédo vlivné anarchistické skupiny CrimethInc vycházející z pozic situacionismu³⁴.

³⁴ Situacionistická internacionála, jejíž výraznou osobností byl Guye Debord a jeho manifest Společnost spektaklu, který chtěl použít levicově zaměřené umění ve prospěch přeměny kapitalistické společnosti. Principem vzpoury je situace, kdy je důležitá především událost sama, nikoliv její výsledek.

Musíme si vytvářet svobodu tím, že budeme dělat díry do přediava této reality, že budeme vytvářet realitu novou, která bude obratem utvářet nás” (Graeber 2014: 81).

Současný postanarchismus tak bojuje spíš formu plíživých “kulturních válek,” především se zatuhlými kulturními stereotypy, strnulostí konzervatismu, regresi vyhrančeného nacionalismu, praktikám neoliberalismu a konzumerismu. Je všímavý k různým formám útlaku, totality a autoritářství a nastiňuje alternativní možnosti fungování společnosti v době tekuté postmodernisty, kde národní stát ztrácí svůj status výhradního tvůrce politických změn na úkor neohraničené a všudypřítomné globalizace.

Z hlediska zkoumání „*Postanarchistické koncepty vykazují vysokou míru nedůvěry v historičnost, odmítají možnost vědeckého uchopení procesů dotýkajících se revoluční sociální změny. Staví se do role nezkoumatelných subjektů, apelují na žitou zkušenost, zřikají se obecného pojetí efektivity a vyjadřují se vysoce metaforickým jazykem*“ (Hušek 2016: 13). Toto v podstatě platí i pro zapatisty, kteří v zásadě udělují vstupy a rozhovory primárně nevládním neziskovým organizacím a sociálním pracovníkům, výzkumu sociálních vědců se však spíše brání (Kuřík 2010: 9). Sávají se tak těžko zkoumatelnými politickými aktéry.

Ze současných fungujících organizací hlásících se k anarchismu můžeme jmenovat například Internacionálu anarchistických federací IFA (v ČR pod jménem AFED), kde jsou sdruženy anarchistické federace z 10 členských zemí,³⁵ dále organizace ANTIFA, zaměřenou na monitoring a potlačování neonacistických aktivit. Dáleko více však povahu dnešního postanarchismu postihují francouzští esejisté, píšící kolektivně pod názvem Neviditelný výbor, kteří dávají anarchismu intelektuální a polemizující a reflexivní formu poukazují na jeho fluidní a neuchopitelnou povahu: Jejich vlastními slovy: “*Vzpouora může vypuknout kdykoliv, z jakéhokoli důvodu, v kterékoliv zemi, a může vést kamkoliv*” (Neviditelný výbor 2018). V teritoriu ky-

³⁵ Iberská anarchistická federace, Argentinská libertariánská federace, Anarchistická federace Běloruska, Federace anarchistů v Bulharsku, Anarchistická federace ve Francii, Federace německy mluvících anarchistů, Italská anarchistická federace, Anarchistická federace v Británii a Irsku a Federace pro anarchistickou organizaci působící ve Slovinsku a Chorvatsku. Web je dostupný na: <http://i-f-a.org>

berprostoru jsou pak viditelné například aktivity hackerské skupiny Anonymous, nebo kryptoanarchismus, usilující o „digitální svobodu“ za pomoci používání decentralizovaných šifrovacích technologií, aby byl jednotlivec chráněn před dohledem státní moci nebo kontextové reklamy marketingových agentur.

Na obranu myšlenek anarchismu se před pár lety postavil i britský politolog Andrew Heywood, když ve své knize *Politické ideologie* napsal: *“Tvrdit, že anarchismus je irrelevantní, protože už dávno přestal být svébytným masovým hnutím, nejspíš znamená nechápat podstatu věci. Jelikož svět je stále složitější a fragmentovanější, je klidně možné, že mrtva je sama masová politika. Z tohoto pohledu je možná anarchismus v důsledku svého sepětí s takovými hodnotami, jakými jsou individualismus, participace, decentralizace a rovnost, lépe, než mnohá jiná politická kréda připraven reagovat na výzvy postmoderny”* (Heywood 2008: 216).

Z původní ideologie anarchismu se tedy lokální zapatismus převzal ideu sebeorganizujících se soběstačných komunit, potřebu přirozené solidarity, podmíněnou svobodnou a emancipací jednotlivce, bez účasti moci státu. Globální zapatismus se svými neozapatistickými sítěmi, symbolickým jazykem a široce rozevřeným neuchopitelným a těžko zkoumatelným přístupem můžeme považovat za ukázkový projev postanarchistických strategií 21. století.

5.5 Feministický étos v zapatismu

U zapatistů je rovněž přítomen silný feministický étos manifestující se v Revolučním zákonu žen, který přijat byl již v roce 1993. Zapatistické ženy tak mají stejná práva a funkce jako muži: právo participovat na revolučním boji, právo na práci, spravedlivou mzdu, zdravotní péči či vzdělání. Důraz na feminismus a emancipaci žen je v tradičně patriarchální, machistické a maskulinní mexické společnosti, kde ženy byly vdávány jako nezletilé a nesměly ani vyjít z domu, bez dovození muže a bylo na nich páchané násilí, poměrně velký pokrok. Dnes mohou ženy rozhodovat o tom, koho si vezmou za muže a kolik budou mít dětí, což dříve nebylo zdaleka možné.

Ženy hrály v EZLN důležitou roli v povstalecké armádě, politické vůdkyně, propagátorky zdravotnictví a školství a jako členky hospodářských kolektivů při rozvoji místní a regionální ekonomiky. Zapojení žen do EZLN pomohlo utvářet zapatistické hnutí, které zase otevřelo ženám nový prostor a vedlo k dramatickým změnám v jejich životech. „*Zapatistické ženy se účastnily všech úrovní hnutí, aby bojovaly za spravedlnost a důstojnost pro domorodé obyvatele Chiapasu, a zároveň dokázaly změnit svůj vlastní život, své rodiny a své komunity.*“ Jak tvrdí Comandanta Micaela „*Chceme změnit všechny ty myšlenky, které nám byly vloženy do hlav za posledních pět set let*“ (Klein 2015).

Nejznámějším symbolem zapatistické ženy a od začátku povstání jejich hlavní mluvčí byla Comandanta Ramóna, která však zemřela předčasně v roce 2006 na rakovinu. Zapatistické ženy rovněž pořádají své pravidelné Setkání (*Encuentros*) jako je International Women's Day, kde řeší své otázky a pořádají workshopy. V roce 2000 využily zapatistické ženy oslav Mezinárodního dne žen a spolu s ženami z mexické občanské společnosti v celkovém počtu 8.000 osob, uspořádali pochod městem San Cristobal de las Casas, který měl připomenout boj za respektování práv a rovnost žen v Mexiku a za demilitarizaci Chiapasu (Klein 2015).

Zdaleka však ne všechny revoluční požadavky a inovace ohledně ženské emancipace jsou v Chiapasu bezevbytku realizovány a někdy zůstává u jen proklamací navenek. Ženy už je dnes slyšet, nejsou přehlíženy, často už zastávají i funkce mužů. Na druhou stranu jim však tradičně zůstává péče o děti a domácnost. Sami zapatistky přiznávají „...*situace ještě není úplně podle revolučních zákonů. Že změny jsou pozvolné a myšlení lidí jde měnit pomalu. Je jasné, že s rozšířením ženských rolí na veřejnosti musí být nějak kompenzována dřívější tradiční ženská práce, která samozřejmě nezmizí.* Zdá se, že ačkoli ženy pronikly na místa v tradiční společnosti střežené muži, muži neobsadili role ženami uvolněné, ale dominují i nadále mužským institucím, jako je armáda či vůdcovství (Kolářová 2008).

Přímým důkazem příklonu zapatismu k feministickému étosu, ženské emancipaci, a tudíž genderové rovnosti může být, že i aktuální mise zapatistů do Evropy

čítající celkem 7 delegátů, z toho jsou 4 ženy, 2 muži a 1 transgender. Dalo by se dokonce konstatovat, že v této výpravě došlo statisticky dokonce k jejich přechlenu a mluvčími zapatistů se stávají ženské delegátky.

Kongres indigenních hnutí v Chiapasu v roce 2019, zdroj: <https://chiapas-support.org/>

6. KONTEXT DOBY:

GLOBALIZACE A NEOLIBERALIZACE

„Blížkost se vzdaluje a dálka se přibližuje“.

6.1 Globalizace jako katalyzátor změn

Globalizace je ve své nejobecnější podstatě dlouhodobý samovolný integrační proces počínající od úsvitu lidstva, který směřuje k pochopení, že celý svět je propojen v jeden globální celek, který je na sobě vzájemně závislý a jeho společnou platformou je planeta země, která je však geograficky i surovinově omezená, na což lidstvo naráží až v posledních desetiletích. Každá další generace však díky migraci, později hromadné a rychlé dopravě jako je železnice či letecká doprava a novým mediálním a komunikačním technologiím jako telefon, rádio či televize a dnes především vše pronikající globální sítí internet, tento proces akceleruje do finálního možnosti virtuálního propojení každého s každým.

Pro latinskoamerický kontinent byl zásadním bodem zlomu v postupné globalizaci světa objevení Ameriky Krištofem Kolumbem v roce 1492, pro samotné Mexiko pak dobytí říše Aztéků Hermánem Cortézem roku 1521, kdy došlo k jejímu podrobení, ale zároveň i k prolnutí kultur – evropské (přesněji hispánské) a původní indiánské, či dnes bychom řekli indigenní populace. Od 15. stol. to byla především kolonizace, imperialismus, později dekolonizace od 19. stol. industrializace a později různé celoamerické či latinskoamerické integrační pakty jako OAS, MERCOSUR či UNASUR, které se snažily primárně o ekonomické, hospodářské a kulturní prolnutí kontinentu mezi jednotlivými státy, ale i s okolním světem.

6.1.2 Důsledky globalizačního procesu

Nejviditelnějším projevem globalizace³⁶ je vznik nadnárodních korporací, a tím i akumulace globálního kapitálu. Teorii globalizace Zygmunta Baumana se kapitál, v podobě akciového trhu, zřekl zodpovědnosti za území konkrétního teritoria a jde mu především o maximalizaci zisku, nikoliv o zprávu území, ale tak ani o zájem o místní obyvatele, kteří tam žijí a většinou pro ně zosobňují jen levnou pracovní sílu. Kapitál se stal tekutým nezávislým na geografickém území či národním státu.³⁷ S tímto jsou spojené i tzv. „daňové ráje“ v podobě netransparentních *off shoreových* společností, a tím únik nezdaněného kapitálu k soukromým subjektům.

Moises Naím, politický insider a bývalý ministr hospodářství ve Venezuele a autor oceňované Černá kniha globalizace, vydané roku 2005, zase popisuje všechny neblahé důsledky globalizačního procesu od ilegálního obchodu se zbraněmi, padělání výrobků, čilého obchodu s drogami, terorismus až po obchod s lidmi jako je novodobé otrokářství v podobě levné pracovní síly či nedobrovolné prostitute. Naím popisuje, že na hranici s Mexikem však nejsou zdaleka jen latinoameričani, ale i uprchlíci s Palestiny, Sýrie či Egypta, kteří se tam dostanou například přes Brazílii jako turisté, a pak pokračují přes celý kontinent s převaděči až do vysněných Spojených států. Černý obchod tak kvete právě díky globalizaci, která umožnila volný tok kapitálu a lidí napříč zeměmi. To, co mělo být ospravedlněním pro nadnárodní firmy, je tak i příležitost pro černý ilegální obchod v globálním měřítku.

S migrací a globalizací souvisí i novodobý fenomén prekarizace práce a nová společenská třída sociology nazvaná prekariát, který zevrubně popsal a také zpopularizoval sociolog Guy Standing. Samotný pojem však použil poprvé už sociolog Pierre

³⁶ Zajímavým fenoménem spojený s globalizací je i takzvaná glocalizace, kterou dobře popsal například antropolog Thomas Hyland Eriksen. Jedná se o proces globalizace velkých prodejních řetězců, které se snaží přizpůsobit konkrétním lokalitám, aby si tak naklonil místní obyvatele ke koupi jejich globální služby či výrobku. Obecně jde o přizpůsobení či reakci lokálního na globální.

³⁷ Tento fakt dobře dokládají Naomi Kleinová ve své kritické publikaci *Ne, nestačí* či Noam Chomsky v knize *Kdo vládne světu*.

Bourdier, kde spojil slova prekérní“ a „proletariát“, značící prekérní situaci a nejistotu, ve které se tato společenská třída běžně nachází. Jedná s tedy o prekarizovanou práci na různé částečné úvazky, dohody, obvykle za málo peněz, bez smluv a právní ochrany, která se týká často různých služeb, ale i nekvalifikované a pomocné práce.

Jde tak o jakousi aktualizaci tradiční dělnické třídy – proletariátu, který se v západním světě stal v podstatě střední třídou. Guy Standing ji však přes velkou rozdílnost profesí chce dát jednotnou identitu a tím i možnost mít vlastní zástupce, požadavky a práva. V rámci atomizace společnosti se však tyto velmi rozdílné profesní skupiny dají těžko napasovat do nějaké jednotné třídy s kolektivní solidaritou. V Mexiku se například jedná i o pohraniční dílny, v kterých pracují mexičtí dělníci za minimální mzdy, ale majitelům v USA proudí nezdaněný kapitál.

6.1.3 Mexická specifika globalizace

Pro Mexiko byla zásadním globalizujícím paktem již zmiňovaná severoamerická smlouva o volném obchodu NAFTA, které byla podepsána mezi Kanadou, USA a Mexikem roku 1994 a měla přinést primárně obchodní integraci těchto států, dle ideologie neoliberalismu. Tedy maximální privatizace a zúžení státu. Ve skutečnosti byla výhodná především pro USA a jeho dovoz levných výrobků do Mexika a využití jeho levné pracovní síly. Zároveň podepsáním dohody vznikla možnost nakládat si s pozemky indiánů, jak se mexické vládě zlíbí.

Dalším projevem globalizace či tekuté modernity, jak ji nazývá Zygmund Bauman a to zdaleka nejen v Mexiku jsou velké migrační vlny. V Mexiku se jedná o velké přesuny migrantů především ze zemí Střední Ameriky jako Salvador, Honduras či Guatemala, ale i Jižní Ameriky jako je Venezuela či Kolumbie, mířících do Země zaslíbené - Spojených států amerických. Tyto země se většinou potácejí v ekonomické a sociální nejistotě a moc a vliv v nich často určují spíše kriminální gangy a drogové kartely, než skutečné oficiální vlády těchto zemí. Lidé tak často raději volí složitou a často drastickou cestu přes mexicko-americkou hranici, kde riskují, že je hlídky vrátí zpět či zahynou v Chihuahuavské poušti, než by živořili

ve své velmi nestabilní zemi s minimální vyhlídkou na lepší budoucnost. Na cestu se však dají většinou ti, kteří si chtějí utéct před násilím, než by násilí chtěli páchat.

Typicky mexickým problémem dneška, který souvisí s globalizací i modernitou obecně, jsou drogové kartely. Dříve bylo Mexiko pouhým překladištěm a tranzitní zemí drog od Venezuelských kartelů. Na začátku 21. stol. přešli na vlastní levnější výrobu a dnes je Mexiko druhým největším producentem kokainu a prvním marihuany na světě. Tím se Mexiko prolomilo do šedé ekonomické zóny a drogové kartely dnes ovládají nejen policii ale leckdy i samotné politiky, tím, že si politiky zkorumpují či je zastrašují a vydírají. Drogové kartely³⁸ jsou v podstatě státem ve státě, kde platí právo silnějšího. V síti kartelů jsou tak od kriminálních živlů, přes normální dopravce až samotnou policii či politiky a vytvářejí tak složitou ilegální síť.

Kartely se neštítí ani brutálního násilí v podobě mučení a vraždění. Celkový počet obětí, souvisejících s organizovaným zločinem mezi lety 2006-2018, se vyčísľuje na 150 000 zavražděných a další tisíce pohřešovaných. Mexické drogové kartely si tak přijdou ilegálním prodejem drog v USA ročně na 19. až 29. miliard dolarů (CNN 2020). Se zcela jiným přístupem k drogové otázce, než byla dosavadní drogová válka, přišel v roce 2019 současný prezident Obrador, který se zavázal drogy dekriminalizovat a odbourat tak dosavadní neúnosnou prohibiční strategii, která přinesla až příliš mnoho násilí a mrtvých.

I na tyto negativní jevy jako jsou fenomény globální migrace a nadvláda drogových kartelů a s nimi provázaná kriminalita, může být současný lokální zapatismus v Chiapasu alternativní odpovědí, když nabízí smysluplnost, důstojnost a participaci na rozhodování každému jednotlivci, bez nutnosti kriminalizace své činnosti či strachu z každodenní hrozby násilí či smrti.

³⁸ K nejznámějším drogovým kartelům patří - Sinaloa, Tijuana, Zálivový kartel, anebo nejobávanější kartel Los Zetas, který patří k nejbrutálnějším a původně se jeho členové rekrutovali z bývalých elitních členů armády, který měl kartely potírat. Největší drogové podhoubí roste především v pohraničním městě Ciudad Juárez.

6.2 Neoliberalismus jako iluze přirozenosti volného trhu

„Je potřeba, co nejdůrazněji vyvrátit iluzi o tom, že současná společensko-ekonomická formace vytváří podmínky, za nichž je každý přizván k tomu, aby zbohatl.

Konkrétní sociologická skutečnost svědčí právě o opaku.“

Egon Bondy

6.2.1 Friedmanův neoliberalismus a „Chicago boys“

Hlavním architektem a ideologem moderního neoliberalismu byl ekonom Milton Friedman, který spolu s chicagskou školou, navazoval na myšlenky svého učitele - rakouského ekonoma Friedricha Hayeka. Oba v ekonomii viděli přísnou empirickou vědu, která se řídí neměnnými zákonitostmi, stejně jako přírodní vědy. *„V rámci ryzího volného trhu, který si chicágští vysnili na přednáškách a ve svých textech, jsou tyto síly v dokonalé rovnováze, nabídka souzní s poptávkou, podobně jako měsíc ovlivňuje příliv a odliv“* (Kleinová 2010: 54). Tím se mělo dosáhnout ideálního rovnovážného stavu ryzího kapitalismu, bez přívlastků.

Stěžejní „biblí“ neoliberální teorie se stala Friedmanova kniha Kapitalismus a svoboda (1962), kde operoval se kapitalismem jako základní premisou lidské svobody. Podstatou fundamentalistického neoliberalismu je tak nedotknutelnost osobní vlastnictví a ideál neregulovaného volného trhu, v duchu *laissez faire*, řízený jen pověstnou „neviditelnou rukou trhu“ Adama Smithe. Navázal tak na klasický liberalismus, jež Friedman chtěl oprášit od levicově nánosů a aplikovat na tehdejší situaci bipolárního světa boje mezi Západem a Východem. V praxi šlo nejen o privatizaci státního průmyslu, ale i zdravotnictví, školství či sociálního systému (což je téměř protimluv), zmrazení státních dotací a minimalizace daňové zátěže (převážně pro velké podniky).

Neoliberalismus měl fungovat jako antiteze myšlenek ekonoma Johna M. Keynese, který naopak počítal s intervencemi státu, aby ekonomika mohla stabilně sloužit v dlouhodobé perspektivě, nikoliv jen neosobnímu trhu a spekulativnímu

pohybu financí. Neoliberalismus na rozdíl od „keynesiánství“ však zohledňuje jen ekonomické faktory na úkor sociálních a environmentálních, což je jeho největší plus (pro kapitál) ale i slabina (pro ostatní aktéry).³⁹

Praktikujícím předvojem těchto teorií byli „Chicago boys“ – neoliberální ekonomové, kteří zakládali po světě university pod vlivem chicagské školy. Principem jejich zavedení neoliberalismu v praxi měla být „šoková terapie“ či léčba šokem. *„Po více než tři desetiletí Friedman a jeho mocní následovníci zdokonalovali tuto svoji strategii: vyčkat na velkou krizi, pak rozprodat kousky státu soukromým subjektům, zatímco se řadoví občané stále ještě vzpamatovávají z šoku, a nakonec rychle prohlásit „reformy za trvalé“* (Kleinová 2010: 12), což poprvé dokázali dokonale naplnit v Chile za vlády vojenské junty.

6.2.2 Neoliberalismus v praxi na modelovém příkladu Chile

Pro demonstraci neoliberalismu v praxi je možné si popsat jako případovou studii v Latinské Americe, období vojenské junty v Chile. Vojenský puč či lépe krvavá kontrarevoluce v Chile, která proběhla 11 září roku 1973. Tehdy armáda v čele s Augustem Pinochetem za notné podpory CIA násilně převzali vládu nad socialisticky orientovanou vládou Salvadora Allendeho, jenž v den převratu pravděpodobně spáchal sebevraždu. Pinochetův vojenský režim, aby lidem nahnal šokem strach a přiměl je k poslušnosti, ihned zavedl tvrdou represí - koncentrační tábory, kde nechal umučit a popravovat tisíce svých politických odpůrců.

Na tento šokový moment čekali „Chicago boys“, kteří už v Chile nějakou dobu provozovali svou radikálně ekonomickou školu. Pro ně a pro Milтона Friedmana, pozdějšího Pinochetova ekonomického poradce, to byla ideální doba jejich teorie zkusit převést konečně do praxe v zemi, která byla z jejich hlediska *tabula rasa*. Rekonstrukce ekonomiky se měla oprostít od regulací státu ve prospěch privatizace a

³⁹ Svého potvrzení se neoliberálové dočkali v pozdějším díle politického liberalismu Anarchie, stát a utopie od Roberta Nozicka – či v jeho převádění teorie do praxe v politikách Friedmanových obdivovatelů Margaret Thatcherové či Ronalda Reagana.

soukromého kapitálu, ideálně korporací sídlících v Spojených státech amerických, vytvořit novou ekonomiku a zaplavit tak tamní trh levným americkým zbožím.⁴⁰

Faktem zůstává, že „šoková terapie“ tedy nakonec nevedla k avizovanému „ekonomickému zázraku“. V Chile nejprve došlo k hyperinflaci, nárůstu státní dluhu, velké nezaměstnanosti, obrovskému zdražení základních potravin. Veřejné školství fungovalo na poukázky, zdravotní péče byla zpoplatněna a mateřské školky a hřbitovy byly zprivatizovány. Nejradiálnějším krokem byla privatizace systému sociálního zabezpečení (Kleinová 2010: 90).

Paradoxem chilského experimentu byl především fakt, že ve Friedmanově pojetí neoliberalismu šlo primárně o svobodu jednotlivce a nedotknutelnost jeho majetku, přitom nevadilo dát se do paktu s konzervativním diktátorským režimem, kde kromě ekonomické svobody, byla jinak svoboda názoru a jednání silně potlačována, a to i smrtí. Zde stále visí asi největší etický otazník jeho nekritických obdivovatelů? Milton Friedman dostal v roce 1976 Nobelovu cenu za ekonomii, Friedman tvrdil, že nemůže za to, jaký byl v Chile politický režim, ale využít ho pro realizaci svých teorií, už mi nikterak nevadilo. Tím, že nakonec vše nedopadlo, dle jeho představ vinil chilskou vládu, protože naordinované postupy nebyly prováděny v dostatečné radikální míře (Kleinová 2010).

Dodnes tak Chile patří k zemím s největší ekonomickou nerovností, na což reagovali i výbušné protivládní protesty v letech 2019-2020 proti zavedení zdražovacích opatření, které vyústily v referendum o nové ústavě. Dle premis neoliberalismu si za to však lidé mohou sami, protože nedokázali využít příležitosti, které se jim na volném trhu naskytly.

Neoliberální model chicagské školy měl být postupně aplikován v dalších zemích Latinské Ameriky, potažmo v celém světě. Obdobné diktátorské režimy byly

⁴⁰ Obdobně proběhla rekonstrukce kapitalismu po roce 1989 i v České republice po pádu železné opony, kdy samozvaný ekonom a později prezident a nekritický obdivovatel Miliona Friedmana Václav Klaus zavedl neoliberální reformy, a zapříčinil tak vznik české oligarchie dnešních multimiliardářů (Babiš, Bakala, Kellner), která díky kuponové privatizaci a podpoře západního kapitálu vytunelovala českou ekonomiku a rozdali karty na dalších několika desetiletí.

nastoleny záhy v Brazílii, Argentíně a Uruguayi. Tamní junty pro své praktiky používal eufemismy jako čištění či léčení. Dle některých ekonomů šlo dokonce o „plánovanou bídu“, která odsunula více než polovinu obyvatelstva za hranici chudoby. Politické násilí bylo ospravedlňováno tím, že bylo součástí boje proti nebezpečí marxismu, později v zemích jako Irák či Afghánistán, boje proti terorismu či politickému islámu. Diktátorské režimy a podpůrná kampaň CIA v Latinské Americe tak svým způsobem okopírovali ty fašistické, nikoliv však ve jménu vyvolené rasy a národa, ale pod vlajkou kapitalismu a volného trhu a západní formy demokracie, které se však v realitě žalostně lidem nedostávalo.

6.2.3 Konec neoliberální utopie?

Kapitalismus tak ve své finální fázi v podobě neoliberalismu coby „vítězná“ ideologie po pádu východního bloku (Fukuyama) za sebou má podobně násilnou historii jako ruský či čínský komunismus. I když se tváří že se, dle neoliberálů, nejedná o žádnou ideologii, ale jediné skutečně přirozené fungování společnosti a ekonomiky. Neoliberálové tak ale chrání především vliv globálního kapitálu a jeho potřebu neustálé akumulace. Tento systém tak ve skutečnosti slouží primárně korporacím, řízených úzkým okruhem několika jednotlivců. Tím však vzniká stále větší ekonomická propast, důsledkem je pak postupný úpadek střední třídy a rozšíření prekarizované skupiny lidí - prekariátu

Velkým paradoxem neoliberalismu je dnes rovněž fakt, že globální firmy a banky riskují dle svých zájmů, ale následky na sebe často berou všichni občané v podobě zvýšených daní či přímou podporou státu, v době jejich krachu či po jimi zaviněné ekonomické krizi.⁴¹ Mnoho korporátních firem dnes také plní často předražené státní zakázky či jinak čerpá ze státních dotací, i když stále rádi „pějí píseň“ o volném, státem neregulovaném trhu a nutnosti nasazení osobního rizika,

⁴¹ Podobně byly podporovány před krachem velké banky v USA za Obamovy administrativy během hypoteční krize mezi lety 2007-9, které nechtěl nechat stát padnou, přestože dle základních neoliberálních dogmat a premis volného trhu by to bylo „přirozené“.

přítom jejich představenstvo má podepsané „zlaté padáky“, kdyby došlo na neplánovaný scénář (Žižek).

Neoliberalismus se dnes dostal i do rozporu s geopolitickými hranicemi a ekologickými možnostmi planety, kde už nelze stále více ekonomicky růst, rozpínat se a vyrábět, aniž by došlo k nezvratným environmentálním procesům odčerpání neobnovitelných zdrojů, z kterých globální kapitál stále tyje. Kapitalismus sice vyšel zatím jako nejprovozoschopnější systém, díky své ideologii přísného individualismu, sázce na „přirozenou“ chamtivost a lidskou soutěživost či falešnému příslibu bohatství pro všechny, což ale neodpovídá zdaleka realitě. Nicméně pro prosazování svých cílů se v historii nebránil téměř ničemu, podporovat diktátory, likvidovat drobnou konkurenci, vytvářet výrobní monopoly, plundrovat energetické zdroje planety ba i systémového násilí.

Dost možná je dnes už skutečně zastaralé politické dogma štěpení společnosti na pravé a levé frakce s postupujícím vědomím globální propojenosti v jeden holistický celek, a tím sdílení společných rizik je třeba hledat skutečnou třetí cestu mezi ekologicky udržitelným rozvojem v intencích volného trhu a sociálním státem, tak aby nedocházelo k zásadním společenským rozkolům. Je tedy nasnadě opět se zamyslet, jestli solidarita a vzájemná pomoc není stejně tak v lidské přirozenosti jako jejich opaky v podobě Hobbsova *homo homini lupus*.

A sdílená ekonomika, lokálního zemědělství, zpomalení nadbytečné výroby, snížení výkonnosti práce na únosnou a smysluplnou mez či nepodmíněný příjem pro všechny, může být jistým východiskem z klimatické, migrační či koronavirové krize než další šoková doktrína naordinovaná neoliberalismem. "Pořád máme naději: když obnovíme naše komunitní vazby a ty nám dodají pocit smysluplnosti a dobrého života, volání sirén nesmyslného konzumerismu ztratí pro mnohé z nás na svůdnosti" (Naomi Kleinová 2019). Toto krédo více, než kdo jiný naplňují právě zapatisté v Chiapasu.

7. ANTIGLOBALIZAČNÍ NEBO ALTERGLOBALIZAČNÍ HNUTÍ

*„Globalizace je luxusní loď ukrywající svá špinavá tajemství
v kajutách, podpalubí i strojovně.“*

Nadav Ejal

7.1 První vlna hnutí proti ekonomické globalizaci

Zapatistického hnutí, které se záhy stalo symbolem nejen rebelie vůči mexické vládě, ale i předzvěstí takzvaného antiglobalizačního hnutí, později nazývaného alterglobalizační hnutí či Hnutí za globální spravedlnost (*GJM – Global Justice Movement*), které se rázně postavilo proti neoliberálním reformám a nadnárodnímu (globálnímu) kapitálu, kterou pro ně symbolicky zastřešují organizace jako Mezinárodní měnový fond (*IMF – International Monetary Fund*), Světová banka (*WB – World Bank*), Světové obchodní organizace (*WTO, dříve GATT*) či země G7 (dříve G8). Tyto organizace dle anti či alterglobalistů nahrávají předně zájmům velmocí a koncentraci globálního kapitálu v rukách nadnárodních korporací, a tím vytváření majetkové nerovnosti a sociální nespravedlnosti, i když oficiálně deklarují pravý opak. V principu tyto organizace dávají ekonomická doporučení zadluženým zemím pomocí strukturálně-regulačních programů, jak se oddlužit, v podobě privatizace státu do rukou zahraničních investorů či škrtnů na sociálních výdajích (Graeber 2014: 39).⁴²

„Alterglobalizační hnutí se objevilo v devadesátých letech jako projev kritiky ekonomické globalizace. V táboře jejich odpůrců začala být ztotožňována s bezohledným plundrováním planety, s bezskrupulozním využíváním levně pracovní síly v nerozvinutých částech světa, s ekonomickým imperialismem a rostoucí příjmovou propastí mezi nejbohatšími a nejchudšími částmi světové populace“ (Barša, Císař

⁴² IMF pak dělá i jakého si vymahače dluhů, i přestože se stává, že diktátor dané rozvojové země půjčené peníze zpronevěřil, ale dluh zemi zůstal. Místo, aby byl dluh tomuto státu snížen nebo prominut.

2006). Tato v principu antisystémová, antiglobalizační či alterglobalizační hnutí, pro které je důležitá snaha o „globální zodpovědnost“, jejíž fungování není řízeno formálně organizačními pravidly, ani tržními mechanismy, nýbrž jsou založena na svobodném sdružování a horizontální komunikaci, se nejčastěji souhrnně označuje jako *Globální občanská společnost (GOS)*. Někdy je také nazývána, „transnacionální občanská společnost“, „světová společnost“, „světová komunita“ či „nové transnacionální sítě“ (Barša, Císař 2004).

Již z názvu „alterglobalizační hnutí“ je však patrné, že jde o jakousi alternativu, která nezavrhuje jakékoliv globalizační tendence, nejde tedy o pouhé „anti“ protestní hnutí proti globalizaci, ale i hnutí participační a kooperující, avšak na jiných než čistě ekonomických premisách, jako stojí globální korporace. Globalizaci, jako dobrovolný evoluční proces tak chce hnutí využít primárně k prolnutí myšlenek, zkušeností a kultury na platformě přímé demokracie (Barša, Císař 2008). Alterglobalisté se také chtějí zároveň odlišit od některých antiglobalistů, jež jsou spojováni s nacionalistickými tendencemi a ekonomickým izolacionalismem.

„Zapatisté se zařadili mezi tu část politických radikálů (reprezentovanou anarchisty, ostatními antiautoritáři, "grassroots" hnutími i některými neomarxisty jako např. Immanuelem Wallersteinem či Johnem Hollowayem), která upozorňuje na to, že tradiční strategie levicových stran získat politickou moc v rámci národního státu, a pak se snažit měnit svět příliš nefungovala a dnes již je zcela zastaralá. Zapatisté byli už v roce 1994 schopni přijít s analýzou procesů, které jsou dnes označovány jako ekonomická globalizace“ (Slačálek, Dvorská 2003).

Do pestré plejády odpůrců ekonomické globalizace tak lze řadit mnoho různých sociálně-politických a ideových tendencí jako kulturní či nová levice, socialisté, komunisté, marxisté, anarchisté, feministky, farmáři, odboráři, environmentalisté, protiváleční aktivisté, genderové a etnické menšiny, kteří našli společného nepřítele symbolizovaném v neoliberalismu. Zároveň se tehdy v souvislosti s nimi hovořilo o „hnutí mnoha hnutí“ (*movement of movements*), které se staví zároveň do role obhájce politiky identit, které jsou diskriminované nebo marginalizované. „*Nová sociální hnutí zpo-*

chybňují „samozřejmosti“ každodenního života, které znemožňují určitým skupinám uznání jejich identit a zamezují tak jejich rovnoprávnému postavení ve společnosti.“ (Barša, Císař 2004: 166). Celkově však jde o změnu paradigmatu v uchopení kolektivního jednání: „Dnešní konflikty antiglobalizačního hnutí staví méně na obhajování kolektivní identity a více na hledání soudržné individuality“ (Kolářová, 2009, 36).

Z hlediska intenzity požadavků lze alterglobalisty diferencovat.

- 1.) Umírněným jde spíše o reformu či regulaci globálních ekonomických institucí.
- 2.) Radikálnějším jde o její paralelní bezstátní alternativu.
- 3.) Nejradikálnější pak usilují o zrušení všech těchto organizací.

Společným programovým cílem alterglobalistů je směřování ke spravedlivějšímu přerozdělování světové ekonomiky a větší sociální rovnosti za ekologické udržitelnosti planety a uznání práv menšin na svou důstojnost.

7.1.2 Masové protesty a fóra alterglobalistů

První masový protest, kterého se zúčastnilo přibližně 30.000 odpůrců ekonomické globalizace, proběhl při konání 3. ministerské konference Světové obchodní organizace v roce 1999 celá akce dostala název „*Bitva o Seattle*.“ Protesty obsahovaly i násilné prvky odporu jako rozbíjení výloh symbolů globálního kapitálu, luxusu či zneužívání lidské práce a zvířat jako jsou McDonald', KFC nebo Starbucks. Zdaleka ne všichni aktéři však s těmito praktikami souhlasí, i když uznávají, že bez nich by zřejmě média nevěnovala těmto protestům zdaleka tolik prostoru.

Dle většiny pozorovatelů: „*Není pochyb, že povstání zapatistů roku 1994 se stalo významnou inspirací pro antisystémová hnutí na celém světě. Bylo nepochybně klíčovým bodem obratu v procesu, který vedl k demonstracím v Seattle roku 1999, jež způsobily neúspěch setkání Světové obchodní organizace (WTO) – selhání, z něhož se tato organizace dodnes nevzpamatovala. Jestliže je dnes WTO napolo na umření, protože vztahy mezi Severem a Jihem uvázly na mrtvém bodě, zapatisté si na tom mohou připsovat určitou zásluhu*“ (Wallerstein 2008).

K dalším masové mobilizaci alterglobalistů pak došlo během září roku 2000 v Praze v souvislosti s 55. zasedáním Mezinárodního měnového fondu (MMF), kde rovněž propukly kromě poklidných demonstrací i další přímé akce za podpory radikálních anarchistických skupin Black Bloc, které jsou již připraveni na potenciální násilné střety s policií svým vybavením a maskováním z důvodu anonymity. Další organizovaná alterglobalizační demonstrace proběhla roku 2001 během setkání zemí G8 v Janově. U těchto hromadných akcí došlo vesměs k narušení summitu a delegáti se nakonec pod tlakem okolností rozhodli své jednání ukončit, což byl v podstatě jeden ze záměrů protestů.

První mezinárodní fórum, kde se sešli všichni aktivisté a alterglobalizační organizace bylo Světově sociální fórum (WSF - *World Social Forum*), které bylo uspořádáno v roce 2001 v brazilském Porto Alegre a jeho slogan zněl „Jiný svět je možný“ (*Another World is Possible*). Zúčastnily se ho například skupiny Via Campesina, Jubilem2000, Přátelé země (*Friedns Of The Earth*) nebo Síť třetího světa (*Third World Network*) a další. Alterglobalizační aktivisté a hnutí zde řešily agendu jako je lepší zacházení s rozvojovými zeměmi, možnosti jejich oddlužení, spravedlivý obchod, rovnost lidských práv či práv pracujících.

V roce 2003 pak propukly protesty proti ekonomické globalizaci v mexickém Cancúnu při konání summitu WTO. Na paralelně konané antiglobalizační konferenci, které se zúčastnili i zapatisté, pronesl svou řeč i Subcomandante Marcos: „*Globalizace těch, kteří jsou nad námi, není ničím víc globálním soukolím, které požírá krev a sere dolary... My jsme domorodí, mladí, ženy, děti, staří, homosexuálové, imigranti, všichni ti, kteří jsou odlišní. Nutno dodat, že to je naprostá většina lidstva... Tohle je světová válka mocných, kteří chtějí změnit planetu na soukromý klub, kam si vyhrazují právo odmítnout přístup. Exkluzivní luxusní zóny, kde se setkávají, komplex hotelů, restaurací a rekreačních zón chráněných armádami a policejními silami jsou mikrokosmem jejich projektu pro celou planetu. Všichni jsme dostali možnost být v této zóně, ale pouze jako sluhové... Ti nahoře globalizují konformismus, cynismus, hloupost, válku, ničení a smrt. Ti dole globalizují vzpouru, naději, kreativitu, inteli-*

genci, představivost, život, paměť a konstrukci světa, do něhož bychom se všichni hodili, světa demokracie, svobody a spravedlnosti.“

Problémem však po čase začala být to, co se původně zdálo být výhodou, a tím je názorová variabilita a různorodost a někdy až protichůdnost požadavků aktérů uvnitř alterglobalizačních hnutí, kde se však těžko hledá společný konsensus, pokud má dojít na konkrétní směřování a jasně definované cíle. Ivo Bělohoubek, tehdejší mluvčí české Iniciativy proti ekonomické globalizaci (INPEG) později řekl: *„V roce 2000 jsme jen velice těžko médiím vysvětlovali, že víme, co nám vadí na Světové bance, ale že nemůžeme říci, jak bychom ji chtěli změnit, protože se na tom ještě neumíme dohodnout... Světová sociální fóra — pokus antiglobalizačního hnutí o vytvoření globální platformy pro formulace alternativ — trpěly jakousi hyperdemokratičností, tedy programovou absencí výsledků, mluvčích či konsenzu“* (Bělohoubek 2008)⁴³

Subcomandante Marcos v Mexico City, zdroj: <https://www.infobae.com>

⁴³ Pro utlumení alterglobalizačního hnutí byl osudný spektakulární teroristický útok na budovy World Trade Centrum v New Yorku 11. září 2001, kdy bylo zavedeno mnoho represivních opatření. Odpor ke globalizaci západnímu kapitálu je v islamismu obdobný, ale jde především boj proti bezvěrcům (džihád) a za celosvětovou nadvládu islámského práva (šaría), nikoliv o ekonomickou spravedlnost všech zemí světa.

7.1.3 Zapatistické Encuentros jako otevřený dialog

V samotném Chiapasu od roku 1996 zapatisté pravidelně pořádají setkání - *Encuentros*. Nejvýznamějšími byly Interkontinentální setkání za lidskost a proti neoliberalismu (*Encuentro inintercontinental contra el neoliberalismo y por la humanidad*, pořádané v roce 1996 nebo Mezinárodní setkání za lidskost a proti neoliberalismu (*Encuentro internacional contra el neoliberalismo y por la humanidad*) v roce 1997, kde probíhala mnohá otevřená fóra a diskuze.

Zapatistických *Encuentros* se pravidelně účastní tisíce aktivistů, mnohé levicově a prosociálně orientované skupiny a delegáti alterglobalizační hnutí z celého světa, ale i známé osobnosti politického života jako byla manželka bývalého francouzského prezidenta Mitterranda v roce 1996, nebo americký sociolog Immanuel Wallerstein roku 2007, který je se svým postmarxistickým modelem periferie-semiperiferie-periferie zřejmě nejvíce citovaným intelektuálem celého alterglobalizačního hnutí nebo marxistický filozof a sociolog irského původu John Holloway, který se dokonce přestěhoval do Mexika natrvalo, aby byl zapatistickému hnutí, co nejlíže. Tím nabyl zapatismus opravdu globálního rozměru. Přestože sami zapatisté téměř neopouštějí svou domovinu, svět se pravidelně stěhuje za nimi.

Zapatisté svými *Encuentros* chtěli manifestovat, že neoliberalismus vyčerpал svůj potenciál a zklamal mnohá očekávání slabších a menšinových sociálních skupin a je čas svět, a především ekonomiku decentralizovat a umenšit tak vliv globálního kapitálu, a tím i ekonomické nerovnosti, což se dnes stává, čím dál víc ožehavější tématem nejen latinskoamerickém regionu, ale i celého globalizovaného světa.

7.1.4 Teoretický rámec alterglobalismu

K alterglobalizačnímu hnutí patřilo mnoho vlivných levicově orientovaných intelektuálů a dostalo tak i svůj teoretický rámec. Michale Hardt a Antonio Negri například oprášili a domysleli Hobbesův koncept „Mnohosti“ (*Multitude*) ve své stejnojmenné knize z roku 2004, kde „mnohost“ neznamená pouhou masu jednotlivců, ale fluidní

sít vztahů, spoluprací, toků a výměn, probíhajících na základě vzájemné singularity, která se má stát aktivním sociálně-politickým subjektem, nahrazující tradiční formy politické reprezentace a směřující k jejich možným alternativám.

Již zmiňovaný John Holloway zveřejnil v roce 2002 knihu - manifest o změně světa bez nutnosti převzetí moci pod názvem *Change the World without Taking Power - The Meaning of Revolution Today*. Holloway v ní používá dvě antagonistické definice moci, „power-over“, mocí autority a „power-to“,“ mocí lidí rozhodovat sami o sobě a pro sebe. Kritizuje tak minulé revoluce, protože vedly vždy jen k jiné formě autoritativní moci či represivním režimům vládnoucí menšiny, a ne ke skutečné kvalitativní změně struktury moci směrem k participativní demokracii většiny, o kterou jde alterglobalizačním aktérům, stejně jako samotným zapatistům.

7.2 Druhá vlna hnutí proti ekonomické globalizaci

Druhou vlnu alterglobalizačních protestů a nových sociálních a radikálních hnutí se aktivizovala v době, která byla iniciovaná světovou ekonomickou krizí, zapříčiněnou hypotečními bankami jejich rizikovými půjčkami v letech 2007-2009. Tentokrát se hnutí postavilo za společné heslo „*Nebudeme platit za vaši krizi*“, kdy demonstrující poukázali na fakt, že krize zapříčiněná bankami opět nejvíce dolehla na ty sociálně nejslabší, kteří ji měli zaplatit na daních.

Důsledkem této ekonomické krize vznikla obrovská nezaměstnanost a mnoho lidí muselo opustit své nezaplacené byty nebo se ocitlo v exekuci a živořilo na hranici existenčního minima. Naopak banky, které globální ekonomický kolaps zapříčinily, se díky státním subvencím z krize brzy zotavily. Protesty začaly na Islandu občanskou neposlušností v roce 2008, kdy občasně odmítly platit dluhy za bankovní sektor. Protesty pokračovaly posléze v roce 2011 ve Španělsku, kde se ujal název Hnutí 15. května nebo také Hnutí Rozhořčených (*Indignados*), které nakonec rozpoutalo celosvětové manifestace a demonstrace jako byly ty v Istanbulu nebo Rio De Janeiro (Damier 2015).

V září 2011 se podobnými aktivitami připojilo také americké hnutí Occupy Wall Street, kterému už pomohly k aktivizaci a organizaci především sociální sítě jako Twitter nebo Facebook. Hnutí tak na několik měsíců „okupovalo“ Manhattan v New Yorku a pořádalo různé přednášky a diskuze na témata: Jak jsme se dostali do bodu, kdy 1 % obyvatel světa diktuje požadavky zbylým 99 % (odtud heslo *We Are 99 %*), jak lze oddělit politiku od financí nebo jak uspořádat skutečně demokratické volby (Chomsky 2014). „*Co se týče sociálního složení, to bylo stejně pestré: v táborech, na plénech a na demonstracích bylo možné vidět lidi nejrůznějšího věku a z nejrůznějších sociálních vrstev, pravděpodobně chyběli jen reprezentanti vyšší střední třídy, majetní podnikatelé a manažeři bank a korporací*“ (Damier 2015: 31). Využitím internetové komunikace a sociálních sítí tak brzy došlo k akceleraci informací a 9. říjnu téhož roku už byly zaznamenány protesty ve více než 951 městech napříč 82 státy světa (Wanshigton Post 2011).

K alterglobalizačním hnutím můžeme počítat i různé nevládní, neziskové organizace (NGO) jako Greenpeace, Oxfam, ATTAC, Institute for Policy Studies, International Federation for Alternative Trade, Third World Network, Trade Justice Movement, ale třeba i aktuální hnutí Black Live Matters, které sice původně řešilo problémy přetrvávající rasové diskriminace „černochoů“ v USA, ale po nepokojích v roce 2020 se stalo záhy globálním fenoménem, když alterglobalizační hnutí po rozmělnění aktivit kolem Hutí Occupy ztratilo na síle.

Do širšího okruhu hnutí se dají zařadit i hlasy některých levicových intelektuálů jako dlouhodobého kritika americké politiky Noama Chomského, společensko-kritické práce novinářky a socioložky Naomi Kleinové, marxistického analytika Slavojе Žižka, anarchistického antropologa Davida Greabera, či systematického kritika neoliberalismu Davida Harveye, kteří z pozice kreativní levice dokazují, že funkce nezávislého, kriticky uvažujícího, veřejného intelektuála je ve světovém politickém diskurzu potřebná a cesty k proměně světového paradigmatu jsou stále otevřeny.

V historicko-politickém kontextu lze alterglobalizační hnutí vnímat:

- 1.) Pokračování levicového emancipačního projektu.
- 2.) Součást nebo přímého pokračovatele nových sociálních hnutí ze sedmdesátých a osmdesátých let souhrnně označovaná jako *kontrakultura*.⁴⁴
- 3.) Historicky a kvalitativně zcela nového aktéra, který se vynořil díky procesům globalizace (Navrátil 2009: 68).

V podstatě však lze konstatovat, že jde o prolnutí všech těchto tří těchto tezí, které se vzájemně prolínají, doplňují, ale i vytěsňují.

Zapatisté tak byly jedni z prvních, kteří na problém neoliberalismu kriticky poukázali a vytvořili k němu reálnou politickou alternativu ve smyslu vybudování vlastní autonomie, nezávislosti na státu a globálním kapitálu. I díky své schopnosti organizovat setkání *Encuentros* a stát se globální platformou dialogu velmi rozdílných aktivit a zájmů se stali předvojem, ukazatelem a symbolem alterglobalizačního hnutí a levicových aktivistů napříč světem.

⁴⁴ Pro historické definování pojmu kontrakultura je zásadním počinem dílo Zrod kontrakultury a úvahy o technokratické společnosti a mládeži v opozici (1969) od historika, sociologa a později ekologického aktivisty Theoroda Roszaka.

8. ZÁVĚR

Zapatisté v Chiapasu tak ukazují možnosti realizace autonomní a decentralizované společnosti, která i možná právě díky své dlouhodobé diskriminaci a marginalizaci může být relativně nezávislá a fungující mimo státní struktury. A tak z pozice naprostého politického outsidera mohou zapatisté a jejich podpůrné neozapatistické sítě do určité míry ovlivňovat světový politický a společenský diskurz. I když pro mnohé politology, třeba jen jako ozvláštňující exotický prvek mexické antisystémové opozice, který se ale nakonec stal iniciátorem revitalizace národní revoluce. Na jedné straně je zapatistické hnutí některými levicovými aktivisty idealizováno a romantizováno jako příklad vítězné revoluce a realizované utopie, jinými (často dle vnějších znaků) haněno jako terorismus či komunismus pro indiány.

Od začátku své mise požadují zapatisté z EZLN především právo svobodně spravovat své území a půdu, bez nařízení centrální vlády či intervence mexické armády a uznání důstojnosti domorodých obyvatel. Historicky tak navázali na činnost zapatistů ze státu Morelos z dob Mexické revoluce, které vedl charismatický vůdce z rurálního jihu Emiliano Zapata, jež už tehdy měl blízko k sociálnímu levicovému smýšlení, ale i filozofii anarchismu. Výchozí premisy tedy měli obě hnutí obdobné. Jde tedy o jakési pokračování v tradici Mexické revoluce, avšak v nových sociopolitických podmínkách. Sami zapatisté tvrdí: *„Zapatismus není nová politická ideologie nebo předělávka starých ideologií. Zapatismus není nic, neexistuje. Slouží pouze jako most, k přechodu z jedné strany na druhou. Do zapatismu tedy zapadá každý, každý, kdo chce přejít z jedné strany na druhou. Neexistují žádné univerzální recepty, linie, strategie, taktiky, zákony, pravidla nebo hesla. Existuje pouze touha – vybudovat lepší svět, tedy nový svět“* (Tajný revoluční domorodý výbor EZLN). Zásadní pro zapatistické myšlení tedy je, že ačkoliv díky své medializaci mají zapatisté, bezesporu globální přesah, nenabádají nikoho k jejich napodobování v celosvětovém měřítku, naopak chtějí, aby se každý šel vlastní cestou, která je ideální pro jeho lokální prostředí a typ společnosti.

Společenští vědci při analýze povstání většinou tvrdí, že se v Chiapasu jedná o nacionalizovaný konflikt a stěžejním důvodem byly především sociální a ekonomická situace obyvatel, které však z naprosté většiny tvoří indigenní skupiny, hlásící se k identitě mexických Mayů. Prakticky však nemůžeme sociálních faktory od etnických téměř oddělit, protože fakt, že místní obyvatelé jsou sociálně, ekonomicky a politicky marginalizováni souvisí vesměs s tím, že patří k domorodé populaci, která nikdy neměla velký podíl ani vliv na moc v moderních dějinách Mexika. Byli na nich beztrestně páčány mnohé zločiny, nedodržování lidských práv či ignorování politických závazků ze strany vládnoucích elity, které ovládají represivní složky, a ještě donedávna vlastnily téměř veškerou tamní půdu, přestože jsou Mayové na svém území etnická většina. Konflikt by se tedy možná měl spíš diagnostikovat jako etnopolitický, než ekonomicko-sociální. Definice konfliktu je však z pravidla poplatná vědnímu oboru či přesněji konkrétnímu vědci, jenž daný fenomén analyzuje. Pro politologa, bude zřejmě zásadní politický problém, pro ekonoma ekonomický, pro sociologa sociální a pro antropologa etnický. Budou tedy vždy problém posuzovat prizmatem svého oboru a nasadí na něj svou hypotézu. Řešením je multioborové prolnutí, abychom se dostali hlouběji k jádru problému.

Zapatisté ve své propagandě zvolili postmoderní přístup za využití komunikační technologie internetu v kombinaci s domorodými tradicemi, a tak svou revoluci díky internetu záhy globalizovali. Ve jménu decentralizace a boji proti neoliberalismu nadnárodních korporací a úctě ke své zemi, která patří všem, nikoliv samozvaným vlastníkům půdy. Víc, než o jakémkoli jiném guerillovém či indigenním hnutí by se dalo konstatovat, že dostáli okřídlenému heslu: „*Mysli globálně, jednej lokálně.*“

Pozice zapatistů, neuznávajících legitimitu vlády na svém území, však může být těžko pochopitelná, když jedinou možnou oficiální variantou řízení společnosti je dnes stále národní stát. Ten se však v době popperovské otevřené společnosti již stává pomalu freudovským přežitkem či politickým anachronismem, potřebujícím nalézt nové alternativy. Zapatisté tak mohou být reálným pokusem o alternativní organizaci

společnosti, testující samosprávné možnosti, které přesahují pouhou teorii v žitou praxi, v podobě jimi realizovaného konceptu Dobré vlády.

Nicméně zapatisté - i bez mínění „odborné poroty“ - jsou stále činní, i když jejich aktivity už nejsou ve středu mediálního zájmu jako na přelomu milénia a Subcomandante Marcos se stáhnul na pozadí mediálního šumu. Odkaz zapatistů se tak dá definovat jako předobraz světového alterglobalizačního hnutí, které se k nim začalo hlásit jako ke svým předchůdcům. Povstání, jež zažehlo v devadesátých letech v Chiapasu, tak sklízí svoje plody v podobě částečně zrealizované utopie, i když o ní musí zapatisté neustále bojovat, stejně jako nikdy nekončí boj o svobodu a demokracii, které rovněž nejsou, ač jednou vydobyté, nikdy na věky jisté. Zapatisté tak fungují mimo struktury státu s vlastním systémem zdravotnictví, školství, udržitelného zemědělství a spravedlnosti. Zároveň hájí práva menšin, žen a domorodého obyvatelstva. Tento unikátní spontánně vzniklý socio-politický experiment, který nelze jen tak navodit uměle určitě má smysl pozorovat dál, kam až může zajít.

Zapatisté tak jsou živým důkazem, že politický život se nemusí odehrávat jen na poli oficiální vysoké politiky, ale i v občanské společnosti, a to i uprostřed nehostinné džungle a měnit tak národní, ale i globální politické paradigma. Zapatisté jsou tak symbolickou ukázkou efektu „mávnutí motýlích křídel,“ kdy původně marginální indigenní povstání dokázalo ve své době rozpoutat globální bouři a iniciovat alterglobalizačním hnutím napříč světem.

*„Zapatisté vytvářejí nové cesty a objevují nové horizonty imaginace
za slepou uličkou tradiční levice.“*

Black Seeds

9. ZDROJE

DATABÁZE

DataMÉXICO 2021. Dostupné z: <https://datamexico.org/en/profile/geo/chiapas-cs> (20.6.2022)

GLOBAL RADE WATCH 2018.

INDIGENOUS MEXICO 2019. Dostupné z: <https://indigenoustmexico.org/chiapas/chiapas-forever-indigenous> (20.6.2022)

INEGRI 2020. Dostupné z: <https://en.www.inegi.org.mx/app/areasgeograficas/?ag=07> (20.6.2022)

ITA 2021. International Trade Administration (online). Dostupné z: <https://www.trade.gov/north-american-free-trade-agreement-nafta> (20.6.2022)

INVESTOPEDIA 2021. Dostupné z: <https://www.investopedia.com/articles/economics/08/north-american-free-trade-agreement.asp> (20.6.2022)

MPO 2020. *USMCA - Dohoda o méně volném obchodu*. Ministerstvo průmyslu a obchodu. Dostupné z: <https://www.mpo.cz/cz/zahranicni-obchod/mezinarodni-obchod-dle-teritorii/severni-a-jizni-amerika-a-karibik/usmca-dohoda-o-mene-volnem-obchodu--256376/> (20.6.2022)

PORTAL DE GOBIERNO CHIAPAS 2021. Dostupné z: <https://www.chiapas.gob.mx> (20.6.2022)

PUBLIC CITIZEN 2021. Dostupné z: <https://www.citizen.org/article/more-information-on-the-north-american-free-trade-agreement-nafta> (20.6.2022)

USTR 2021. USMCA. Dostupné z: <https://ustr.gov/usmca> (20.6.2022)

WIKIPEDIA.ES 2021. Dostupné z: <https://es.wikipedia.org/wiki/Chiapas> (20.6.2022)

LITERATURA

BAKUNIN, Michail. 2014. *Bůh a stát*. Praha, AFED+Herrmman a synové.

BEY, Hakim. 2004. *Dočasná autonomní zóna*. Praha: KANT, Tranzit.

BARŠA, Pavel, CÍSAŘ, Ondřej. 2006. *Anarchie a řád ve světové politice – alterglobalizační hnutí*. Praha: Portál. 472-476.

BARŠA, Pavel, CÍSAŘ, Ondřej. 2004. *Levice v postrevoluční době: občanská společnost a nová sociální hnutí v radikální politické teorii 20. století*. Brno: CDK.

- BARŠA, P. ŠKABRAHA, M. D. a kolektiv. 2020. *Za hranice kapitalismu*. Praha: Rybka Publishers.
- BONDY, Egon. 2005. „Odpověď na výzvu Subcomananta Marcose“. *O globalizaci*. Brno: L. Marek.
- COLLIER, George W., QUARATIELLO, Elizabeth, L. 2005. *Basta! Land and the zapatista rebellion in Chiapas*. Oakland: Food First Books.
- CLIFFORD, Bob. 2005. *The Marketing of rebellion - Insurgents, Media and International Activists*. UK: Cambridge University Press. 117-177.
- DAMIER, Vadim. 2016. *Dějiny Anarchosyndikalismu*. Praha: AFED.
- DAMIER, Vadim. 2015. *Sociální protestní hnutí v 21. století*. Praha: AFED.
- DEBORD, Guy. 2007. *Společnost spektaklu*. Praha: Intu.
- DEBRAY, Régis. 1970. *Revoluce v revoluci*. Praha: Svoboda
- DELEUZE, Gilles, GUATTARI, Félix. 2010. *Tisíc plošin*. Praha: Herrmann & Synové
- FABER, Claude. 2006. *Anarchismus - Příběh revolty*. Praha: MME.
- FRIEDMAN, Milton. 1993. *Kapitalismus a svoboda*. Praha: Liberální institut.
- FUENTES, Carlos. 2003. *Pohřbené zrcadlo*. Praha: Mladá Fronta, Kolumbus.
- EXISTENCE 2019. *Zapatisté*. Anarchistická Revue Existence. AFED. č. 2/2019
- EZLN. 2021. *Zapatistická výprava za život – Šest prohlášení k dekolonizační cestě kolem mnoha světů*. Praha: Neklid.
- GOTT, Richard. 2009. *Kuba - Nové dějiny*. Bratislava: BB/art.
- HARDT, Michael + NEGRI Antonio. 2003. *Multitude*. New York: The Penguin Press.
- HARVEY, David. 2012. *Záhada kapitálu*. Praha: Rybka Publishers.
- HARVEY, David. 2005. *A Brief History of Neoliberalism*. Londýn: Oxford University Press.
- HYDEN, Tom. 2002. *The Zapatista Reader*. Nation Book.
- CHOMSKY, Noam. 2014. *Hnutí Occupy*. Praha: Broken Books.
- GREABER, David. 2014. *Revoluce naopak*. Olomouc: Broken Books.
- GUEVARA, Ernesto. 1961. *Partyzánské válka*. Praha: Naše Vojsko.
- HEYWOOD, Andrew. 2008. *Politologie*. Praha: Aleš Čeněk.
- HEYWOOD, Andrew. 2008. *Politické ideologie*. Praha: Aleš Čeněk.
- HOLLOWAY, John. 2004. *Change The Word Without Taking Power*. London. Pluto Press.
- HOLLOWAY, John, PELAEZ, Eloinay. 1998. *Zapatista! Reinventing Revolution in Mexico*. London: Pluto Press.

- HOUSKOVÁ a kol. 2004. *Druhý břeh západu-Výbor iberoamerických esejů*. Praha. Mladá Fronta.
- HOLLOWAY, John. 2004. *Change The Word Without Taking Power*. London. PlutoPress.
- HUŠEK, Petr. 2016. *Postanarchismus - Proměny strategií resistance (První dekáda 21. století)*. Opava: Slezká Univerzita. Fakulta veřejných politik.
- JURIS, Jeffrey. 2008. „Anti-Globalization Movement.“ *Encyclopedia of Social Problems*. Boston: Northeastern University. 48-50.
- KHASNABISH, Alex: 2010. *Zapatistas: Rebellion from the Grassroots to the Global Rebels*. London: Zed Books.
- KHASNABISH, Alex. 2008. *Zapatismo Beyond Borders: New Imaginations of Political Possibility*. Toronto: University of Toronto.
- KLEPÁRNÍK, Vít. 2001 "Severoamerická dohoda o volném obchodu/North American FreeTrade Agreement (NAFTA)". *Mezinárodní organizace*. Brno: Mezinárodní politologický ústav, 2001. s. 235-254.
- KAŠPAR, Oldřich. 2009. *Dějiny Mexika*. Praha: Lidové Noviny.
- KLÍMA, Jan. 2015. *Dějiny Latinské Ameriky*. Brno: NLN.
- KROPOTKIN, Petr. 2000. *Anarchistická etika*. Praha: Votobia
- KUŘÍK, Bohuslav. 2008. *Zapatisté a postmodernismus*. BP. Praha. FHSUK.
- KUŘÍK, Bohuslav: 2010. *Aktivisté na cestách za zapatisty*. DP. Praha. FHSUK.
- KŘÍČKOVÁ, Aneta. 2012 „Rebellion in Chiapas: Challenge to Mexican Democracy.“ *Journal of Ibero-american studies* /volume 4. 9-25.
- KŘÍŽOVÁ, Markéta. 2016. Indigenismus a jeho důsledky. *Dějiny Střední Ameriky*. Brno: Nakladatelství Lidové Noviny.
- KOLÁŘOVÁ, Marta. 2009. *Protest proti globalizaci: gender a feministická kritika*. Praha: SLON.
- KLEINOVÁ, Naomi. 2010. *Šoková doktrína - Vzestup kalamitního kapitalismu*. Praha: Argo/Dokořán.
- LANE, Jill. 2002. *Digital Zapatistas*. Academia.edu.
- MARCOS, Subcomandante. 2012. *Nepohodlní mrtví*. Červený Kostelec: P.Mervart + AFED
- MARCOS, Subcomandante. 2017. *Příběhy Starého Antonia*. Praha: AFED.
- MÁCHA, Přemysl: 2003. *Plamínek v horách, Požár v nížině - indiánské povstání v mexickém Chiapasu*. Brno: Doplněk: Brno. Doplněk.

- MENTINIS, Mihalis. 2006. *Zapatistas: The Chiapas Revolt and What It Means For Radical Politic*. London: Pluto Press.
- NAVRÁTIL, Jiří. „Hnutí za globální spravedlnost: „hnutí v pohybu“. *Mezinárodní vztahy* 4/2009. Praha: 61-84.
- NEVIDITELNÝ VÝBOR. 2014. *Vzpouza přichází*. Praha: Rubato.
- NEVIDITELNÝ VÝBOR. 2018. *Našim přátelům*. Praha: Rubato.
- NĚMEC, J., DVOŘÁKOVÁ, V., DOSEK, V. 2011. *Komparace politických systémů: Politické systémy Latinské Ameriky*. Praha, Oekonomika.
- OLSEN, Thomas. 2004. *International Zapatismo - The Construction of Solidarity in the Age of Globalization*. London: Zed Books.
- OPATRŇY, Josef. 2016. *Mexiko*. Praha: Libri.
- NAÍM, Moises. 2008. *Černá kniha globalizace*. Praha: Vyšehrad.
- PEČÍŇKA, Pavel. 1998. *Od Guevary k Zapatistům*. 1. vyd. Brno: Doplněk,
- PURCHASE, Graham. 2020. *Evoluce a Revoluce – Úvod do života a myšlenek P. Kropotkina*. Praha: Neklid.
- RAMÍREZ, Gloria, M. 2008. *The Fire and the Word: A History of the Zapatista Movement*. San Francisco. City Lights Publishers.
- REID-HENRY, Simon. 2009. *Fidel a Che - Revoluční přátelství*. Brno: JOTA.
- RONFELDT, D. ARQUILLA, J. FULLER, G. FULLER, M. 1998. *The Zapatista Social Netwar in Mexico*. Washington: RAND for US Army.
- SAGASTEGUI, Diana. 2006. „Weaving the Global Culture - Social and Electronic Networks in the Zapatista Movement.“ *Intercultural Communication Studies XV*: 163-175.
- SOUKUP, Martin. 2018. *Antropologie – Teorie, koncepty, osobnost*. Červ. Kostelec: Mervart
- STANDING, Guy. 2018. *Prekariát - Nová nebezpečná třída*. Praha: Rubato.
- ŠMAUSOVÁ, Veronika. 2015. *Mediální strategie zapatistického hnutí: Vizuální reprezentace EZLN*. DP. UHK.
- TOMEK, Václav. 2012. *Anarchismus v proměnách doby 20. století*. Minibus Propriis.
- TOMEK, Václav, SLAČÁLEK, Ondřej. 2006. *Anarchismus - Svoboda proti moci*. Praha: Vyšehrad.
- WICKHAM-CROWLEY, Timothy P. 1992. „*Guerrillas and Revolution in Latin America*.“ *A Comparative Study of Insurgents and Regimes sin*. 1956. Princeton University Press.
- ŽÍŽEK, Slavoj. 2011. *Jedno jako tragédie, podruhé jako fraška*. Praha: Rybka Publishers.

INTERNETOVÉ ZDROJE

- AFED. Dostupné na: <https://www.afed.cz> (20.6.2022)
- BĚLOHOUBEK, Ivo. 2008. *Antiglobalizační hnutí deset let poté*. Sedmá Generace, 15.4.2008
Dostupné z: <https://sedmagenerace.cz/antiglobalizacni-hnuti-deset-let-pote> (20.6.2022)
- BRIY, Ania. 2020. *Zapatistas: Lessons in community self-organisation in Mexico*. Open Democracy 25.6.2020. Dostupné z: <https://www.opendemocracy.net/en/democraciaabierta/zapatistas-lecciones-de-auto-organizaci%C3%B3n-comunitaria-en/> (20.6.2022)
- CÍSAŘ, Ondřej. 2006. *Jednota v rozdílnosti*. A2, 22/2006.
Dostupné z: <https://www.advojka.cz/archiv/2006/33/jednota-v-rozdilnosti> (20.6.2022)
- Dohoda ze San Andres. Dostupné z: https://web.archive.org/web/19980416091242/http://flag.blackened.net/revolt/mexico/ezln/san_andres.html (20.6.2022)
- GRESTE, Peter. 2001. *Pochod Zapatistů do hlavního města*. BBC, 3/2001.
Dostupné z: <http://www.bbc.co.uk/czech/korespondent/77.html>
- HACKBARTH, K., MOOERS, C. 2019. *The Zapatista Revolution Is Not Over*. The Nation. 9/2019 Dostupné z: <https://www.thenation.com/article/archive/zapatista-chiapas-caracoles> (20.6.2022)
- HENCK, Nick. 2018. *Insurgent Marcos: The Political-Philosophical Formation of the Zapatista Subcommander*. Dostupné z: <https://muse.jhu.edu/book/58008> (20.6.2022)
- HENRÍQUEZ, Elio. 2020. *Aldama, Chiapas, reports 8 armed attacks in 24 hours*. Chiapas Support Comitee 1.10.2020. Dostupné z: <https://chiapas-support.org/2020/10/01/aldama-chiapas-reports-8-armed-attacks-in-24-hours> (20.6.2022)
- HOLLOWAY, John. 2005. *The Concept of Power and the Zapatistas*. Ibc.com. Dostupné z: <https://libcom.org/library/concept-power-zapatistas-john-holloway> (20.6.2022)
- IFA. Dostupné na: <http://i-f-a.org> (20.6.2022)
- KAŠPÁREK, Jan. 2018. *Čtyřadvacet let války proti zapomnění*. A2Alarm. 1/2018.
Dostupné z: <https://a2alarm.cz/2018/01/ctyriadvacet-let-valky-proti-zapomneni> (20.6.2022)
- KLEIN, Hilary. 2015. *International Womens Day in Zapatista Territory*. TeleSUR, 6.3.2015. Dostupné z: <https://www.telesurenglish.net/opinion/International-Womens-Day-in-Zapatista-Territory-20150306-0033.html> (20.6.2022)
- KOLÁŘOVÁ, Marta. 2008. „Když ženy postupují vpřed, muži nemusí ustupovat.“ *Emancipace žena genderová rovnost v zapatistických komunitách v mexickém Chiapasu*. Feminismus.cz. Dostupné z: <http://www.feminismus.cz/cz/clanky/kdyz-zeny-postupuji->

- vpred-muzi-nemusi-ustupovat-emancipace-zen-a-genderova-rovnost-v-zapatistickych-komunitach-v-mexickem (20.6.2022)
- LORENZ, David. 2009. *Emiliano Zapata: povstalec, který naslouchal intelektuálům*. Xman, 13.4.2009 (online). Dostupné z: https://www.idnes.cz/xman/styl/emilianozapata-povstalec-ktery-naslouchal-intelektualum.A090411_153744_xman-styl_fro. (20.6.2022)
- MÁCHA, Přemysl. 2019. *Čtvrtstoletí zapatistů*. Deník Referendum. 1/2019. Dostupné z: <https://denikreferendum.cz/clanek/28996-ctvrtstoletí-zapatistu> (20.6.2022)
- MARCOS, Subcomandante. 1997. *The fourth world war has begun*. Dostupné z: <https://theanarchistlibrary.org/library/subcomandante-marcos-the-fourth-world-war-has-begun> (20.6.2022)
- MARCOS, Subcomandante. 2002. *Our Word is Our Weapon: Selected Writings*. 7 stories press. Dostupné z: <https://theanarchistlibrary.org/library/subcomandante-marcos-our-word-is-our-weapon> (20.6.2022)
- MARCOS, Subcomandante. 2003. *Vize Státu, ve kterém byl politik nahrazen manažerem*. Dostupné z: <https://legacy.blisty.cz/art/16175.html> (20.6.2022)
- MÁRQUEZ, Gabriel García, 2.6.2001. „Interviews Subcomandante Marcos.“ Dostupné z: <https://schoolsforchiapas.org/library/gabriel-garcia-marquez-interviews-subcomandante-marcos/> (20.6.2022)
- WEB ZAPATISTŮ. Dostupné z: <http://enlacezapatista.ezln.org.mx> (20.6.2022)
- MAREŠ, Petr. 2018. *Jsme tu a vzdorujeme – Zapatisté po 26 letech povstaleckého zápasu*. A2 26/2020. Dostupné na: <https://www.advojka.cz/archiv/2020/26/jsme-tu-a-vzdorujeme> (20.6.2022)
- MAREŠ, Petr. 2018. *Příběhy starého Antonia – minirecenze*. A2 20/2018. Dostupné na: <https://www.advojka.cz/archiv/2018/20/minirecenze> (20.6.2022)
- MAREŠ, Petr: *V překerní situaci - Čeká nás politika pekla, nebo ráje?* A2, 14/2019. Dostupné z: <https://www.advojka.cz/archiv/2019/14/v-prekerni-situaci> (20.6.2022)
- NOVÁK, Arnošt. 2006. *Hnutí, které nebylo*. A2, 33/2006. Dostupné z: <https://www.advojka.cz/archiv/2006/33/hnuti-ktere-nebylo> (20.6.2022)
- OIKONOMAKIS, Leonidas. *Why We Still Love the Zapatistas*. ROAR Magazine. Dostupné z: <https://roarmag.org/magazine/why-we-still-love-the-zapatistas> český překlad z: <http://blackseeds.net/2019/01/24/proc-stale-milujeme-zapatisty> (20.6.2022)

- RYCHETSKÝ, Lukáš, ŠPÍNA, Michal. 2021. *Autonomie nemá manuál*. A2 21/2021.
Dostupné z: <https://www.advojka.cz/archiv/2021/21/autonomie-nema-manual> (20.6.2022)
- SLAČÁLEK, O., DVORSKÁ, A. 2003. *Zapatisté v Mexiku: deset let revoluce*. Britské listy. 12/2003 Dostupné z: <https://legacy.blisty.cz/art/16316.html> (20.6.2022)
- SLAČÁLEK, O., KUŘÍK, B. 2006. *Jiná kampaň jako inspirativní zkušenost*. A-Kontra 3/2006. Dostupné z: <http://www.a-kontra.cz/index.php/node/332> (20.6.2022)
- STOKFISZEWSKI, Igor. 2013. *Zapatisté varovali nového mexického prezidenta*. A2 1/2013. Dostupné z: <https://www.advojka.cz/archiv/2013/1/zapatiste-varovali-noveho-mexickeho-prezidenta> (20.6.2022)
- VIDAL, John. 2018. *Mexico's Zapatista rebels, 24 years on and defiant in mountain strongholds*. Guardian, 17.2.2018. Dostupné z: <https://www.theguardian.com/globaldevelopment/2018/feb/17/mexico-zapatistas-rebels-24-years-mountain-strongholds> (20.6.2022)
- WALLERSTEIN, Immanuel: 2008. *Čeho dosáhli zapatisté*. Britské listy, 4.1.2008. Dostupné z: <https://legacy.blisty.cz/art/38094.html> (20.6.2022)

